MARRAY BOOKCHIN

Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

MURRAY BOOKCHIN

Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Μετάφραση:
«Ὁμίλου καλῶν νέων καὶ νεανίδων διασπασμένη φράξια τοῦ ὁμίλου βανδάλων Θεσσαλονίκης».

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὸ βιβλίο τοῦ MURRAY BOOKCHIN, «Ἡ Οἰκολογία τῆς Ἐλευθερίας», ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1978 σὲ μετάφραση τοῦ «Ὁμίλου καλῶν νέων καὶ νεανίδων διασπασμένη φράξια τοῦ ὁμίλου βανδάλων Θεσσαλονίκης».
Τρίτη ἔκδοση: Δεκέμβριος 2007
Τέταρτη ἔκδοση: Φεβρουάριος 2008

Κεντρική Διάθεση:
Ἐκδόσεις ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ἱπποδάμου 7, Παγκράτι, Τ.Κ. 116 35
Τηλ./Fax: 210 7516213

Ὧρες Λειτουργίας: 12 π.μ. – 8 μ.μ.

E-mail: diethnis_bibliothiki@otenet.gr
ISBN 978-960-389-055-3

ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΠΡΟΛΟΓΟ

Όλες οἱ πετυχημένες ἐπαναστάσεις τοῦ παρελθόντος ἦταν ἐπαναστάσεις περιορισμένου χαρακτήρα, τάξεων τῆς μειοψηφίας πού ἐπιδίωχαν νά διεκδικήσουν τά είδικά τους συμφέροντα πάνω σ' αὐτά τῆς κοινωνίας ὡς σύνολο. Οἱ μεγάλες ἀστικές ἐπαναστάσεις τῶν νεωτέρων χρόνων πρόσφεραν μιά ἰδεολογία σαρωτικῆς πολιτικῆς ἀνασύνταξης, ἀλλά στήν πραγματικότητα, ἁπλῶς πιστοποίησαν τήν κοινωνική κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης, δίνοντας τυπική πολιτική ἔκφραση στήν οἰκονομική ἐπικράτηση τοῦ Κεφαλαίου. Οἱ ὑψηλές ἔννοιες τοῦ «ἔθνους», τοῦ «ἐλεύθερου πολίτη», τῆς «ἰσότητος πρό τοῦ νόμου», ἔκρυψαν τήν ὠμή πραγματικότητα τοῦ συγκεντρωτικοῦ Κράτους, τοῦ ἀτομικοποιημένου - ἀπομονωμένου ἀνθρώπου, τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀστικοῦ συμφέροντος. Παρά τούς σαρωτικούς τους ἰδεολογικούς ἰσχυρισμούς, οἱ περιορισμένου χαρακτήρα ἐπαναστάσεις ἀντικατέστησαν τήν ἐξουσία μιᾶς τάξης μέ μιά ἄλλη, ἕνα σύστημα ἐκμετάλλευσης μ' ἕνα ἄλλο, ἕνα σύστημα μόχθου μ' ἕνα ἄλλο, κι ἕνα σύστημα ψυχολογικῆς καταπίεσης - ἀπώθησης μ' ἕνα ἄλλο.

Αὐτό πού ξεχωρίζει τή δική μας ἐποχή, εἶναι ὅτι ἡ περιορισμένου χαρακτήρα ἐπανάσταση ἔχει τώρα διαβρωθεῖ ἀπό τήν πιθανότητα τῆς γενικευμένης ἐπανάστασης - τῆς πλήρους

καὶ ὁλοκληρωμένης. Ἡ ἀστικὴ κοινωνία, ἂν κατόρθωσε κάτι, ἐπαναστατικοποίησε τὰ μέσα παραγωγῆς σὲ κλίμακα δίχως προηγούμενο στὴν ἱστορία. Αὐτὴ ἡ τεχνολογικὴ ἐπανάσταση, ἀπολήγοντας στὴν κυβερνητική, ἔχει δημιουργήσει τὴν ἀντικειμενική, ποσοτικὴ βάση γιὰ ἕναν κόσμο χωρὶς ταξικὴ κυριαρχία, ἐκμετάλλευση, μόχθο ἢ ὑλικὴ ἀνάγκη. Τώρα ὑπάρχουν τά μέσα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ὁλοκληρωμένου ἀνθρώπου, ἐλευθερωμένου ἀπὸ τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς καὶ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ἐξουσιαστικῶν τρόπων ἐκπαίδευσης, καὶ δοσμένου στὴν ἐπιθυμία καὶ στὴν αἰσθησιακὴ ἀντίληψη τοῦ θαυμάσιου.* Τώρα εἶναι δυνατὸν νὰ συλλάβουμε τὴ μελλοντικὴ ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου μὲ ὅρους μιᾶς ἑνιαίας διαδικασίας στὴν ὁποία οἱ διχασμοὶ - διαχωρισμοὶ σκέψης καὶ δραστηριότητας, νοῦ καὶ αἰσθησιακότητας, πειθαρχίας καὶ αὐθορμητισμοῦ, ἀτομικότητας καὶ κοινότητας, ἀνθρώπου καὶ φύσης, πόλης καὶ ὑπαίθρου, παιδείας καὶ ζωῆς, δουλειᾶς καὶ παιχνιδιοῦ ἐπιλύονται, ἐναρμονίζονται καὶ ὀργανικὰ συνενώνονται σ' ἕναν ποιοτικὰ νέο χῶρο τῆς ἐλευθερίας. Ὅπως ἡ περιορισμένου χαρακτῆρα ἐπανάσταση παρήγαγε μιὰ περιορισμένη, διχασμένη κοινωνία, ἔτσι καὶ ἡ γενικευμένη ἐπανάσταση μπορεῖ νὰ παράγει μιὰ ὀργανικὰ ἑνοποιημένη, πολύπλευρη κοινότητα. Ἡ μεγάλη πληγὴ ποὺ ἄνοιξε ἡ ἰδιοκτητικὴ κοινωνία μὲ τὴ μορφὴ τοῦ «κοινωνικοῦ ζητήματος», μπορεῖ τώρα νὰ γιατρευτεῖ.

Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ ἐλευθερία πρέπει νὰ νοηθεῖ μὲ ὅρους τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι τῶν ζώων - μὲ ὅρους ζωῆς, ὄχι ἐπιβίωσης. Οἱ ἄνθρωποι δὲν παραγκωνίζουν τὶς σχέσεις ὑ-

* Σημ. τοῦ Μετ. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στὴν ἔννοια τοῦ Merveilleux, ποὺ ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς γάλλους συμβολικοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς σουρρεαλιστές.

ποτέλειας καὶ δὲν γίνονται βαθειὰ ἀνθρώπινοι μὲ τὸ ν' ἀπαλλαγοῦν ἁπλῶς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ κυριαρχία καὶ ν' ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία στὴν ἀ φ η ρ η μ έ ν η της μορφή. Πρέπει ἐπίσης νὰ εἶναι συγκεκριμένα ἐλεύθεροι: ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ἀνάγκη, ἀπὸ τὸ μόχθο, ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ ν' ἀφιερώνουν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ χρόνου τους - μάλιστα, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς τους - στὴν πάλη μὲ τὴν ἀναγκαιότητα. Ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ Κάρλ Μάρξ στὴ σύγχρονη ἐπαναστατικὴ θεωρία εἶναι ὅτι διέκρινε αὐτὲς τὶς ὑλικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ὅτι τόνισε πὼς ἡ ἐλευθερία προϋποθέτει ἐλεύθερο χρόνο καὶ τὴν ὑλικὴ ἀφθονία γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου ὡς ἕνα κοινωνικὸ προνόμιο.

Μὲ τὸ ἴδιο κριτήριο, δὲν πρέπει νὰ γίνεται σύγχιση ἀνάμεσα στὶς π ρ ο ϋ π ο θ έ σ ε ι ς γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ στὶς σ υ ν θ ῆ κ ε ς τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δ υ ν α τ ό τ η τ α τῆς ἀπελευθέρωσης δὲν ἀποτελεῖ τὴν π ρ α γ μ α τ ι κ ό τ η τ ά της. Μαζὶ μὲ τὶς θετικὲς ὄψεις της, ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος ἔχει μιὰ ἐξαιρετικὰ ἀρνητική, κοινωνικὰ ὀπισθοδρομικὴ πλευρά. Ἂν ἀληθεύει ὅτι ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος διευρύνει τὴν ἱστορικὴ δυνατότητα γιὰ ἐλευθερία, ἐπίσης ἀληθεύει ὅτι ὁ ἀστικὸς ἔλεγχος τῆς τεχνολογίας ἐνισχύει τὴν κατεστημένη ὀργάνωση τῆς κοινωνίας, καὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ τεχνολογία καὶ οἱ πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς τῆς ἀφθονίας προμηθεύουν στὸν καπιταλισμὸ τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀφομοίωση μεγάλων τμημάτων τῆς κοινωνίας στὸ κατεστημένο σύστημα ἱεραρχίας κι' Ἐξουσίας. Προμηθεύουν στὸ σύστημα τὸ ὁπλοστάσιο, τὶς ἀνιχνευτικὲς συσκευὲς καὶ τὰ μαζικὰ μέσα προπαγάνδας τόσο γιὰ τὴν ἀπειλή, ὅσο καὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα τῆς μαζικῆς καταπίεσης - ἀπώθησης. Μὲ τὴ συγκεντρωτική τους φύση, οἱ πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς τῆς ἀφθονίας ἐνισχύουν τὶς μονοπωλιακές, συγκεντρωτικὲς καὶ

γραφειοκρατικὲς τάσεις στὸν πολιτικὸ μηχανισμό. Κοντολογίς, προμηθεύουν στὸ Κράτος μέσα γιὰ τὴν χειραγώγηση καὶ κινητοποίηση ὁλόκληρου τοῦ περιβάλλοντος τῆς ζωῆς, μέσα χωρὶς ἱστορικὸ προηγούμενο γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἱεραρχίας, τῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τῆς ἀνελευθερίας.

Πρέπει πάντως νὰ τονιστεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ χειραγώγηση καὶ κινητοποίηση τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἐξαιρετικὰ προβληματικὴ καὶ γεμάτη κρίσεις. Ἡ προσπάθεια τῆς ἀστικῆς κοινωνίας νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ ἐκμεταλλεύεται τὸ περιβάλλον της, τόσο τὸ φυσικὸ ὅσο καὶ τὸ κοινωνικό, ὄχι ἁπλῶς δὲν ὁδηγεῖ στὴν εἰρήνευση (ἐδῶ καθόλου δὲν μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ ἐναρμόνιση), ἀλλὰ ἔχει καταστροφικὲς συνέπειες. Ὁλόκληροι τόμοι ἔχουν γραφτεῖ σχετικὰ μὲ τὴ μόλυνση τῆς ἀτμόσφαιρας, τῶν ποταμιῶν, σχετικὰ μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν δέντρων καὶ τοῦ ἐδάφους καὶ σχετικὰ μὲ τὶς τοξικὲς οὐσίες στὶς τροφὲς καὶ στὰ ὑγρά. Ἀκόμη πιὸ ἀπειλητικὴ στὸ τελικό της ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ μόλυνση καὶ καταστροφὴ τῆς ἴδιας τῆς οἰκολογίας ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ ἕνα σύνθετο ὀργανισμὸ σὰν τὸν ἄνθρωπο. Ἡ συγκέντρωση ραδιενεργῶν καταλοίπων σὲ ζωντανὰ ὄντα ἀποτελεῖ σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ὑγεία καὶ τὴ γενετικὴ κληρονομιὰ ὅλων σχεδὸν τῶν εἰδῶν. Ἡ παγκόσμια μόλυνση ἀπὸ τὰ παρασιτοκτόνα, ποὺ ἐμποδίζουν τὴν παραγωγὴ ὀξυγόνου στὸ πλαγκτόν, ἢ ἀπὸ τὸ σχεδὸν τοξικὸ ἐπίπεδο τοῦ μολύβδου ἀπὸ τὰ καυσαέρια τῶν πετρελαιοειδῶν, εἶναι παραδείγματα μιᾶς διαρκοῦς μόλυνσης ποὺ ἀπειλεῖ τὴ βιολογικὴ ἀκεραιότητα ὅλων τῶν προηγμένων μορφῶν ζωῆς - τοῦ ἀνθρώπου συμπεριλαμβανομένου. Ἐξίσου ἀνησυχητικό, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πρέπει ν' ἀναθεωρήσουμε δραστικὰ τὶς παραδοσιακές μας ἀντιλήψεις ὡς πρὸς τὸ τί συνιστᾶ στοιχεῖο μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος. Μερικὲς δεκαετίες πρίν, θὰ φαινόταν παράλογο νὰ περιγράψουμε τὸ διοξείδιο τοῦ ἄνθρακα καὶ τὴ θερμότητα ὡς στοιχεῖα μόλυνσης μὲ τὴ συνηθισμένη

ἔννοια τοῦ ὅρου. Παρ᾽ ὅλ᾽ αὐτά, καὶ τὰ δυὸ κάλλιστα θὰ μποροῦσαν νὰ ἐνταχθοῦν μεταξὺ τῶν σοβαροτέρων πηγῶν μελλοντικῆς οἰκολογικῆς ἀνισορροπίας καὶ ν᾽ ἀποτελέσουν σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ πλανήτη. Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν βιομηχανικῶν καὶ οἰκιακῶν δραστηριοτήτων καύσης, ἡ ποσότητα τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα στὴν ἀτμόσφαιρα ἔχει αὐξηθεῖ περίπου κατὰ 25 τοῖς ἑκατὸ στα τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι θὰ διπλασιαστεῖ μέχρι τὸ τέλος τοῦ αἰώνα. Τὸ περίφημο «φαινόμενο τοῦ Θερμοκηπίου» (greenhouse effect), τὸ ὁποῖο ἀναμένεται νὰ παραγάγει ἡ αὐξανόμενη ποσότητα καυσαερίων, ἔχει συζητηθεῖ πλατειὰ στὰ μαζικὰ μέσα «ἐπικοινωνίας»· ὑπολογίζουν ὅτι μὲ τὸν καιρό, τὰ καυσαέρια θὰ ἐμποδίζουν τὴ διασκόρπιση τῆς παγκόσμιας θερμότητας στὸ διάστημα, ἐπιφέροντας μιὰν αὔξηση στὴ συνολικὴ θερμοκρασία ποὺ θὰ λυώσει τοὺς παγωμένους πόλους καὶ θὰ ᾽χει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ πλημμυρίσουν τεράστιες παράκτιες περιοχές. Ἡ θερμικὴ μόλυνση, ἀποτέλεσμα κυρίως τοῦ ζεστοῦ νεροῦ ποὺ ἀποβάλλουν τὰ πυρηνικὰ καὶ τὰ ἄλλα ἠλεκτροπαραγωγικὰ ἐργοστάσια, ἔχει καταστροφικὲς συνέπειες στὴν οἰκολογία τῶν λιμνῶν, ποταμῶν καὶ ἐκβολῶν. Ἡ αὔξηση στὴ θερμοκρασία τοῦ νεροῦ ὄχι μόνο βλάπτει τὶς ἀναπαραγωγικὲς καὶ φυσιολογικὲς δραστηριότητες τῶν ψαριῶν, ἀλλὰ ἐπίσης προάγει τὴ μεγάλη ἄνθιση τῶν ἀλγῶν* ποὺ ἔχουν γίνει τόσο φοβερὸ πρόβλημα στοὺς ποταμούς.

---

* Σημ. τοῦ Μετ. — Οἱ ἄλγες εἶναι φυτὰ τοῦ νεροῦ, ἕνα εἶδος φυκιῶν. Ἂν βροῦν κατάλληλες συνθῆκες εἶναι δυνατὸν ν᾽ αὐξηθοῦν σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ καλύψουν μ᾽ ἕνα παχὺ φυτικὸ στρῶμα τὴν ἐπιφάνεια μεγάλων ἐκτάσεων σὲ λίμνες καὶ ποτάμια. Ἡ κατάσταση εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξη μικροβίων καὶ βακτηριδίων ποὺ καταναλώνουν ὀξυγόνο καὶ δημιουργοῦν πρόσθετα οἰκολογικὰ προβλήματα. Σιγὰ - σιγὰ τὸ νερὸ χάνει τὴν ἱκανότητά του νὰ στηρίζει μορφὲς ζωῆς χρήσιμες γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸ δὲ οἰκοσύστημα χάνει τὴν ἰσορροπία του.

Οἰκολογικά, ἡ ἀστικὴ ἐκμετάλλευση καὶ χειραγώγηση ὑπονομεύουν αὐτὴν καθαυτὴ τὴν ἱκανότητα τῆς γῆς νὰ στηρίζει προηγμένες μορφὲς ζωῆς. Ἡ κρίση ἐντείνεται ἀπὸ τὶς μαζικὲς αὐξήσεις στὴ μόλυνση τοῦ ἀέρα καὶ τοῦ νεροῦ· ἀπὸ μιὰ τεράστια συσσώρευση ἀπορριμάτων ποὺ δὲν ἀποσυντίθενται βιολογικά, ὑπολειμμάτων μολύβδου, ὑπολειμμάτων παρασιτοκτόνων καὶ τοξικῶν συστατικῶν (πρόσθετων οὐσιῶν) στὶς τροφές· ἀπὸ τὴν ἐπέκταση τῶν πόλεων καὶ μετατροπή τους σὲ τεράστιες ἀστικὲς ζῶνες· ἀπὸ αὐξανόμενες ψυχολογικὲς πιέσεις (stress) λόγῳ τῆς συγκοινωνιακῆς καὶ πολεοδομικῆς συμφόρησης, τοῦ θορύβου καὶ τῆς μαζικῆς ζωῆς· καὶ ἀπὸ τὸ ἀσυλλόγιστο ξεκοίλιασμα τῆς γῆς, σὰν ἀποτέλεσμα τῶν ἐξορυκτικῶν δραστηριοτήτων, τῆς ὑλοτομίας καὶ τῆς καιροσκοπίας ἐπὶ τῶν ἀκινήτων. Ὡς ἀποτέλεσμα, μέσα σὲ μερικὲς δεκαετίες ἡ γῆ ἔχει καταληστευτεῖ σὲ μιὰ κλίμακα δίχως προηγούμενο στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης κατοίκησης τοῦ πλανήτη.

Κοινωνικά, ἡ ἀστικὴ ἐκμετάλλευση καὶ χειραγώγηση ἔχουν φέρει τὴν καθημερινὴ ζωὴ στὸ πιὸ βασανιστικὸ σημεῖο κενότητας καὶ ἀνίας. Καθὼς ἡ κοινωνία ἔχει μετατραπεῖ σ' ἕνα ἐργοστάσιο καὶ σὲ μιὰ ἀγορά, ἡ ἴδια ἡ λογικὴ τῆς ζωῆς ἔχει καταντήσει παραγωγὴ γιὰ χάρη τῆς παραγωγῆς - καὶ κατανάλωση γιὰ χάρη τῆς κατανάλωσης.*

---

* Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ἡ ἐμφάνιση τῆς «καταναλωτικῆς κοινωνίας» μᾶς προμηθεύει μιὰ ἀξιοσημείωτη ἔνδειξη τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ τοῦ καιροῦ τοῦ Μὰρξ καὶ τοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ σήμερα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Μάρξ, ὁ καπιταλισμός, ὡς σύστημα ὀργανωμένο γύρω ἀπ' τὴν «παραγωγὴ γιὰ χάρη τῆς παραγωγῆς», καταλήγει στὴν οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση τοῦ προλεταριάτου. Ἡ «παραγωγὴ γιὰ χάρη τῆς παραγωγῆς» παραλληλίζεται σήμερα μὲ τὴν «κατανάλωση γιὰ χάρη τῆς κατανάλωσης», ὅπου ἡ ἐξαθλίωση παίρνει μᾶλλον πνευματική, παρὰ οἰκονομικὴ μορφή - εἶναι πεῖνα ζωῆς.

Ὑπάρχει μιὰ λυτρωτικὴ διαλεκτικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ ὁδηγήσει τὴν κοινωνικὴ ἀνάπτυξη πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς ἀναρχικῆς κοινωνίας, ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ πετύχουν πλήρη ἔλεγχο πάνω στὴν καθημερινή τους ζωή; Ἡ φτάνει ἡ κοινωνικὴ διαλεκτικὴ σ' ἕνα τέλος μὲ τὸν καπιταλισμό, μὲ τὶς δυνατότητές της μπλοκαρισμένες ἀπὸ τὴ χρήση μιᾶς ἐξαιρετικὰ προηγμένης τεχνολογίας γιὰ καταπιεστικοὺς καὶ ἀφομοιωτικοὺς σκοπούς;

Πρέπει ἐδῶ νὰ πάρουμε μαθήματα ἀπ' τὰ ὅρια τοῦ μαρξισμοῦ, ἑνὸς κινήματος - προσπάθειας πού, εὔλογα γιὰ μιὰ περίοδο ὑλικῆς σπάνης, βάσισε τὴν κοινωνικὴ διαλεκτικὴ καὶ τὶς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ στὸν οἰκονομικὸ χῶρο. Ὁ Μάρξ, ἔχουν τονίσει, ἐξέτασε τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὄχι τὶς συνθῆκες τῆς ἀπελευθέρωσης. Ἡ μαρξικὴ κριτικὴ εἶναι ριζωμένη στὸ παρελθόν, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὑλικῆς στέρησης καὶ σχετικὰ περιορισμένης τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀνθρωπιστική της θεωρία τῆς ἀλλοτρίωσης στρέφεται πρωταρχικὰ στὸ ζήτημα τῆς δουλειᾶς καὶ στὴν ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του. Σήμερα πάντως, ὁ καπιταλισμὸς εἶναι παράσιτο εἰς βάρος τοῦ μέλλοντος, ἕνας βρυκόλακας ποὺ ἐπιβιώνει εἰς βάρος τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν πηγῶν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ βιομηχανικὸς καπιταλισμὸς τοῦ καιροῦ τοῦ Μάρξ ὀργάνωνε τὶς ἐμπορευματικές του σχέσεις γύρω ἀπὸ τὸ σύστημα ὑλικῆς σπάνης ποὺ ἐπικρατοῦσε· ὁ κρατικὸς καπιταλισμὸς τοῦ καιροῦ μας ὀργανώνει τὶς ἐμπορευματικές του σχέσεις γύρω ἀπὸ τὸ σύστημα ὑλικῆς ἀφθονίας ποὺ ἐπικρατεῖ. Ἕναν αἰώνα πρίν, τὴ σπάνη ἔπρεπε νὰ τὴν ὑπομένουμε· σήμερα πρέπει νὰ μᾶς ἐπιβληθεῖ - ἀπὸ 'δῶ βγαίνει ἡ σπουδαιότητα τοῦ Κράτους στὴ σημερινὴ ἐποχή. Ὄχι ὅτι ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς ἔχει ἐπιλύσει τὶς ἀντιφάσεις του κι ἔχει ἐκμηδενίσει τὴν κοινωνικὴ διαλεκτική, ἀλλὰ μᾶλλον

ἡ κοινωνικὴ διαλεκτικὴ καὶ οἱ ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ ἔχουν ἐπεκταθεῖ ἀπ' τὸν οἰκονομικὸ στὸν ἱεραρχικὸ χῶρο τῆς κοινωνίας, ἀπὸ τὴν ἀφηρημένη «ἱστορική» περιοχὴ στὶς συγκεκριμένες λεπτομέρειες τῆς καθημερινῆς ἐμπειρίας, ἀπὸ τὸ στίβο τῆς ἐπιβίωσης στὸ στίβο τῆς ζωῆς.*

Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ γραφειοκρατικοῦ κρατικοῦ καπιταλισμοῦ γεννιέται μέσα ἀπ' τὴν ἀντίφαση μεταξὺ τοῦ καταπιεστικοῦ - ἀπωθητικοῦ χαρακτῆρα τῆς ἐμπορευματικῆς κοινωνίας καὶ τῆς τεράστιας δυνατότητας γιὰ ἐλευθερία ποὺ ἄνοιξε ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος. Αὐτὴ ἡ ἀντίφαση φέρνει ἐπίσης σὲ ἀντίθεση τὴν ἐκμεταλλευτικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας πρὸς τὸν φυσικὸ κόσμο - ἕναν κόσμο ποὺ περιλαμβάνει ὄχι μόνο τὸ φυσικὸ περιβάλλον, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τὶς προερχόμενες ἀπ' τὸν Ἔρωτα ὁρμές του. Ἡ ἀντίφαση μεταξὺ τῆς ἐκμεταλλευτικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀφομοιωθεῖ: ἡ ἀτμόσφαιρα, τὰ ποτάμια, τὸ ἔδαφος καὶ ἡ οἰκολογία ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐπιβίωση δὲν ἐξαγοράζονται μὲ μεταρρυθμίσεις, παραχωρήσεις, ἢ τροποποιήσεις στὴ στρατηγική, πολιτική. Δὲν ὑπάρχει τεχνολογία ποὺ νὰ μπορεῖ, ν' ἀναπαράγει τὸ ἀτμοσφαιρικὸ ὀξυγόνο σὲ ἐπαρκεῖς ποσότητες γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς σ' αὐτὸν τὸν πλανήτη. Δὲν ὑπάρχει ὑποκατάστατο γιὰ τὰ ὑδρολογικὰ συστήματα τῆς γῆς. Δὲν ὑπάρχει τεχνικὴ ποὺ ν' ἀφαιρέσει τὴ μαζικὴ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὰ ραδιενεργὰ ἰσότοπα, τὰ παρασιτοκτόνα, τὸ μόλυβδο καὶ τὰ κατάλοιπα τοῦ πετρελαίου. Οὔτε ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἔνδειξη ὅτι ἡ ἀστικὴ κοινωνία θὰ στα-

* Οἱ οἰκονομικὲς ἀντιφάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ δὲν ἔχουν ἐξαφανιστεῖ, ἀλλὰ τὸ σύστημα μπορεῖ νὰ σχεδιοποιεῖ τὴν «ἀνάπτυξή» του σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ μὴν ἔχουν πιὰ τὰ ἐκρηκτικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ εἶχαν στὸ παρελθόν.

ματήσει, σ' όποιοδήποτε σημείο τοῦ προβλεπτοῦ μέλλοντος τὴν ἀναστολὴ ποὺ ἐπιφέρει σὲ ζωτικὲς οἰκολογικὲς διαδικασίες, τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση τῶν φυσικῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, τὴ χρήση τῆς ἀτμόσφαιρας καὶ τῶν ποταμιῶν σὰν σκουπιδότοπων ἢ τὸν καρκινωματικὸ τρόπο τῆς «ἀνάπτυξης» τῶν πόλεων καὶ τῆς κατάχρησης τῆς γῆς.

Ἀκόμα πιὸ ἄμεση εἶναι ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στὴν ἐκμεταλλευτικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας καὶ στὶς προερχόμενες ἀπ' τὸν Ἔρωτα ὁρμὲς - μιὰ ἀντίφαση ποὺ ἐκφράζεται σὰν ἐξαθλίωση τῆς ἐμπειρίας κι ἀναγωγή της στὸ τετριμμένο, σὲ μιὰ γραφειοκρατικὰ χειραγωγούμενη, ἀπρόσωπη μαζικὴ κοινωνία. Οἱ προερχόμενες ἀπ' τὸν Ἔρωτα ὁρμὲς τοῦ ἀνθρώπου μποροῦν νὰ καταπιεστοῦν, νὰ ἀπωθηθοῦν καὶ νὰ ἐξιδανικευτοῦν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαλειφτοῦν. Ἀνανεώνονται μὲ κάθε γέννηση ἀνθρώπινου ὄντος καὶ μὲ κάθε γενιὰ νεολαίας. Δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸ τὸ ὅτι σήμερα οἱ νέοι, περισσότερο ἀπ' ὁποιαδήποτε οἰκονομικὴ τάξη ἢ στρῶμα, ἐκφράζουν τὶς ὁρμὲς τῆς ζωῆς ποὺ ὑπάρχουν στὴ φύση τῆς ἀνθρωπότητας - τὸ κέντρισμα τῆς ἐπιθυμίας, τῆς αἰσθησιακότητας καὶ τῆς γοητείας τοῦ θαυμάσιου. Ἔτσι, ἡ βιολογικὴ μήτρα ἀπὸ τὴν ὁποία ἐμφανίστηκε ἡ ἱεραρχικὴ κοινωνία αἰῶνες πρίν, ἐπανεμφανίζεται σ' ἕνα νέο ἐπίπεδο μαζὶ μὲ τὴν ἐποχὴ ποὺ σημειώνει τὸ τέλος τῆς ἱεραρχίας· μόνο ποὺ τώρα αὐτὴ ἡ μήτρα εἶναι χορεσμένη ἀπὸ κοινωνικὰ φαινόμενα. Ἀνίκανες νὰ χειραγωγήσουν τὸ σπερματικὸ πλάσμα τῆς ἀνθρωπότητας, οἱ ὁρμὲς τῆς ζωῆς μποροῦν νὰ καταργηθοῦν μόνο μὲ τὸν ἀφανισμὸ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ ἀντιφάσεις μέσα στὸν γραφειοκρατικὸ καπιταλισμὸ διαπερνοῦν ὅλες τὶς ἱεραρχικὲς μορφὲς ποὺ ἀναπτύχτηκαν καὶ ὑπεραναπτύχτηκαν ἀπὸ τὴν ἀστικὴ κοινωνία. Οἱ ἱεραρχικὲς μορφὲς ποὺ ἔθρεψαν τὴν ἰδιοκτητικὴ κοινωνία ἐπὶ γενεὲς καὶ προήγαγαν τὴν ἀνάπτυξή της - τὸ Κράτος, ἡ πόλη, ἡ

συγκεντρωτική οἰκονομία, ἡ γραφειοκρατία, ἡ πατριαρχική οἰκογένεια καὶ ἡ ἀγορά - ἔχουν φτάσει στὰ ἱστορικά τους ὅρια. Ἔχουν ἐξαντλήσει ,τὶς κοινωνικές τους λειτουργίες ὡς τρόποι ἐξισορρόπησης. Δὲν ὑπάρχει θέμα γιὰ τὸ ἂν αὐτὲς οἱ ἱεραρχικὲς μορφὲς ἦταν κάποτε «προοδευτικές», μὲ τὴ μαρξική ἔννοια τοῦ ὅρου. Ὅπως παρατήρησε ὁ Ραοὺλ Βανεγκέμ: «Ἴσως δὲν ἀρκεῖ νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἱεραρχικὴ ἐξουσία ἔχει διατηρήσει τὴν ἀνθρωπότητα γιὰ χιλιάδες χρόνια, ὅπως τὸ οἰνόπνευμα διατηρεῖ ἕνα ἔμβρυο, ἐμποδίζοντας τόσο τὴν ἀνάπτυξη ὅσο καὶ τὴν ἀποσύνθεση».* Σήμερα, αὐτὲς οἱ μορφὲς ἀποτελοῦν τὸ στόχο ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων ποὺ γέννησε ὁ σύγχρονος καπιταλισμός καὶ εἴτε κανεὶς βλέπει τὸ ἀποτέλεσμά τους ὡς πυρηνική καταστροφή, εἴτε, ὡς οἰκολογικό ἀφανισμό, ἀ π ε ι λ ο ῦ ν τ ώ ρ α τ ὴ ν ἴ δ ι α τ ὴ ν ἐ π ι β ί ω σ η τ ῆ ς ἀ ν θ ρ ω π ό τ η τ α ς.

Μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἱεραρχικῶν μορφῶν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀπειλεῖται ἡ ἴδια ἡ ὕπαρξη τῆς ἀνθρωπότητας, ἡ κοινωνικὴ διαλεκτικὴ ὄχι μόνο δὲν καταργεῖται, ἀλλ' ἀποκτᾶ μιὰ νέα διάσταση. Θέτει τὸ «κοινωνικὸ ζήτημα» μ' ἕναν ἐντελῶς νέο τρόπο. Ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε ν' ἀποκτήσει γιὰ τὸν ἑαυτό του τὶς συνθῆκες τῆς ἐπιβίωσης γιὰ νὰ ζήσει (ὅπως τόνισε ὁ Μὰρξ) τώρα πρέπει ν' ἀποκτήσει τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς γιὰ νὰ ἐπιβιώσει. Μ' αὐτὴν τὴν ἀντιστροφὴ τῆς σχέσης ἐπιβίωσης καὶ ζωῆς, ἡ ἐπανάσταση ἀποκτᾶ μιὰ νέα αἴσθηση ἐπείγουσας ἀνάγκης. Δὲν ἀντιμετωπίζουμε πιὰ τὸ περίφημο δίλημμα τοῦ Μὰρξ μεταξὺ σοσιαλισμοῦ ἢ βαρβαρότητας· ἀντιμετωπίζουμε τὶς πιὸ δραστικὲς ἐναλλακτικὲς λύσεις μεταξὺ ἀναρχισμοῦ ἢ ἀφανισμοῦ. Τὰ προβλήματα τῆς ἀναγκαιότητας καὶ τῆς ἐπιβίωσης συγκλίνουν μὲ τὰ προβλή-

* Ραοὺλ Βανεγκέμ, «Ἡ δλότητα γιὰ παιδιά» Internationale Situationniste.

ματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς. Παύουν ν' ἀπαιτοῦν ὁποιαδήποτε θεωρητικὴ μεσολάβηση, «μεταβατικὰ» στάδια ἢ συγκεντρωτικὲς ὀργανώσεις ποὺ νὰ γεφυρώνουν τὸ χάσμα μεταξὺ τοῦ ὑπάρχοντος καὶ τοῦ ἐφικτοῦ. Τὸ ἐφικτό, στὴν πραγματικότητα, εἶναι τὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει. Ἑπομένως, τὰ προβλήματα τῆς «μετάβασης» ποὺ ἀπασχόλησαν τοὺς μαρξιστὲς ἐπὶ ἕναν αἰώνα σχεδόν, ἐξαλείφονται ὄχι μόνο ἀπ' τὴν πρόοδο τῆς τεχνολογίας, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κοινωνικὴ διαλεκτική. Τὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς ἀναδημιουργίας ἔχουν ὑποβιβαστεῖ σὲ πρακτικὰ ἔργα, ποὺ μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν αὐθόρμητα ἀπὸ αὐτο - απελευθερωτικὲς ἐνέργειες τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἐπανάσταση, στὴν πραγματικότητα, ἀποκτᾶ ὄχι μόνο μιὰ νέα αἴσθηση ἐπείγουσας ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ μιὰ νέα ἔννοια ὑπόσχεσης. Στὸν κοινοβιακὸ τρόπο ζωῆς τῶν χίπις, στοὺς περιθωριακοὺς τρόπους ζωῆς καὶ στὴν ἐλεύθερη σεξουαλικότητα ἑκατομμυρίων νέων, στὰ αὐθόρμητα grupos de afinidad τῶν ἀναρχικῶν, βρίσκουμε μορφὲς κατάφασης ποὺ ἀκολουθοῦν τὶς πράξεις ἄρνησης. Μαζὶ μὲ τὴν ἀντιστροφὴ τοῦ «κοινωνικοῦ ζητήματος» ὑπάρχει καὶ μιὰ ἀντιστροφὴ τῆς κοινωνικῆς διαλεκτικῆς· ἕνα «ναί» ἐμφανίζεται αὐτόματα καὶ ταυτόχρονα μ' ἕνα «ὄχι».

Οἱ λύσεις ἔχουν τὸ σημεῖο ἐκκίνησής τους στὰ προβλήματα. Ὅταν ἔρθει ὁ καιρὸς στὴν ἱστορία ποὺ τὸ Κράτος, ἡ πόλη, ἡ γραφειοκρατία, ἡ συγκεντρωτικὴ οἰκονομία, ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια καὶ ἡ ἀγορὰ φτάνουν στὰ ἱστορικά τους ὅρια, αὐτὸ ποὺ τίθεται δὲν εἶναι πιὰ μιὰ ἀλλαγὴ στὴ μορφή, ἀλλὰ ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση ὅ λ ω ν τῶν ἱεραρχικῶν μορφῶν ὡς τέτοιων. Ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τοῦ Κράτους εἶναι ἀναρχισμὸς - μιὰ κατάσταση στὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι ἀπελευθερώνουν ὄχι μόνο τὴν «Ἱστορία», ἀλλὰ ὅλες τὶς ἄμεσες περιστάσεις τῆς καθημερινῆς τους ζωῆς. Ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς πόλης εἶναι κοινό-

τητα - μιὰ κοινότητα στὴν ὁποία τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ἀποκεντρώνεται σὲ ὁλοκληρωμένα, οἰκολογικῶς ἰσορροπημένα κοινόβια. Ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς γραφειοκρατίας εἶναι ἄμεσες, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὶς μεσολαβημένες σχέσεις - μιὰ κατάσταση στὴν ὁποία ἡ ἀντιπροσώπευση ἀντικαθίσταται ἀπὸ πρόσωπο μὲ πρόσωπο σχέσεις σὲ μιὰ γενικὴ συνέλευση ἐλεύθερων ἀτόμων. Ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς συγκεντρωτικῆς κοινωνίας εἶναι περιφερειακὴ οἰκοτεχνολογία, μιὰ κατάσταση στὴν ὁποία τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς πλάθονται, σύμφωνα μὲ τὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς ἑνὸς οἰκοσυστήματος. Ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς πατριαρχικῆς οἰκογένειας εἶναι ἀπελευθερωμένη σεξουαλικότητα - στὴν ὁποία ὅλες οἱ μορφὲς σεξουαλικοῦ κανονισμοῦ ὑπερβαίνονται ἀπὸ μιὰν αὐθόρμητη, ἀνεμπόδιστη ἔκφραση τοῦ ἐρωτισμοῦ ἀνάμεσα σὲ ἴσους. Ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς ἀγορᾶς εἶναι κομμουνισμὸς - στὸν ὁποῖο ἡ συλλογικὴ ἀφθονία καὶ συνεργασία μεταμορφώνουν τὴ δουλειὰ σὲ παιχνίδι καὶ τὴν ἀνάγκη σὲ ἐπιθυμία.

Δὲν εἶναι τυχαῖο ποὺ σ' ἕνα σημεῖο τῆς ἱστορίας ὅπου ἡ ἱεραρχικὴ ἐξουσία καὶ χειραγώγηση ἔχουν φτάσει στὶς πιὸ ἀπειλητικές τους διαστάσεις, οἱ ἴδιες οἱ ἔννοιες τῆς ἱεραρχίας, τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς χειραγώγησης ἀμφισβητοῦνται. Ἡ ἀμφισβήτηση αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν προέρχεται ἀπὸ μιὰ νέα ἀνακάλυψη τῆς σπουδαιότητας τοῦ αὐθορμητισμοῦ ἡ ὁποία τροφοδοτεῖται ἀπ' τὴν οἰκολογία, ἀπὸ μιὰ ἐντεταμένη ἀντίληψη τῆς αὐτο - ανάπτυξης, κι ἀπὸ μιὰ νέα ἀντίληψη τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας στὴν κοινωνία.

Αὐτὸ ποὺ μᾶς ἔχει δείξει ἡ οἰκολογία εἶναι ὅτι ἡ ἰσορροπία στὴ φύση ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ διαφοροποίηση καὶ τὴν πολυπλοκότητα κι ὄχι ἀπὸ τὴν ὁμοιογένεια καὶ τὴν ἁπλοποίηση. Γιὰ παράδειγμα, ὅσο περισσότερο ποικίλλει ἡ πανίδα κι ἡ χλωρίδα ἑνὸς οἰκοσυστήματος, τόσο πιὸ στα-

θερὸς θὰ εἶναι ὁ πληθυσμὸς ἑνὸς ὑποθετικοῦ παρασίτου. Ὅσο περισσότερο ἐλαττώνεται ἡ ποικιλία τοῦ περιβάλλοντος, τόσο πιὸ πολὺ θ' αὐξομειώνεται ὁ πληθυσμὸς τοῦ παράσιτου, μὲ τὴν πιθανότητα νὰ καταστεῖ ἀνεξέλεγκτος. Ἂν ἀφεθεῖ μόνο του, ἕνα οἰκοσύστημα τείνει πρὸς τὴν ὀργανικὴ διαφοροποίηση τὴ μεγαλύτερη ποικιλία χλωρίδας καὶ πανίδας καὶ ποικιλία στὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων ποὺ ἀποτελοῦν τὴ λεία (prey) καὶ τῶν ζώων ποὺ τρέφονται ἀπὸ τὴ λεία (predators). Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ παρέμβαση τοῦ ἀνθρώπου πρέπει ν' ἀποφευχθεῖ. Ἡ ἀνάγκη γιὰ παραγωγικὴ γεωργία - ποὺ εἶναι μιὰ μορφὴ παρέμβασης στὴ φύση - πρέπει πάντοτε νὰ παραμένει στὴν ἐμπροσθοφυλακὴ μιᾶς οἰκολογικῆς προσέγγισης στὴν καλλιέργεια τῆς τροφῆς καὶ στὴ διαχείριση τῶν δασῶν. Ἐξίσου σπουδαῖο εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ συχνὰ νὰ ἐπιφέρει ἀλλαγὲς σ' ἕνα οἰκοσύστημα ποὺ θὰ βελτίωναν ἐξαιρετικὰ τὴν οἰκολογική του ποιότητα. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ προσπάθειες ἀπαιτοῦν διορατικότητα καὶ ἀντίληψη, κι ὄχι τὴν ἄσκηση ὠμῆς βίας καὶ χειραγώγησης.

Αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς διαχείρισης, αὐτὴ ἡ νέα ἔγνοια γιὰ τὴ σπουδαιότητα τοῦ αὐθορμητισμοῦ, ἔχει πολὺ σημαντικὲς ἐφαρμογὲς στὴν τεχνολογία καὶ στὴν κοινότητα - μάλιστα στὴν κοινωνικὴ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου σὲ μιὰ ἀπελευθερωμένη κοινωνία. Ἀμφισβητεῖ τὸ καπιταλιστικὸ ἰδεῶδες τῆς γεωργίας ὡς μιᾶς ἐργοστασιακῆς ἐπιχείρησης, ὀργανωμένης γύρω ἀπὸ τεράστιες, συγκεντρωτικὰ ἐλεγχόμενες γαιοκτησίες, ἐξαιρετικὰ εἰδικευμένες μορφὲς μονοκαλλιέργειας, καθὼς καὶ τὸν ὑποβιβασμὸ τοῦ ἐδάφους σὲ πάτωμα ἐργοστασίου, τὴν ἀντικατάσταση τῶν ὀργανικῶν διαδικασιῶν ἀπὸ χημικές, τὴν ἄγρια ἐκμετάλλευση τῶν ἀγρεργατῶν, κλπ.* Ἐὰν ἡ καλλιέργεια τῆς

* Σημ. τοῦ Μετ. — Οἱ ἐργάτες στὶς ἀγροτικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Η.Π.Α. εἶναι λίγοι λευκοί, μαῦροι καὶ κυρίως μεξικανοὶ μετανάστες

τροφῆς πρόκειται νὰ γίνει ἕνας τρόπος συνεργασίας μὲ τὴ φύση, κι ὄχι πάλη μεταξὺ ἀνταγωνιστῶν ὁ γεωργὸς πρέπει νὰ ἐξοικειωθεῖ τελείως μὲ τὴν οἰκολογία τοῦ ἐδάφους· πρέπει ν' ἀποκτήσει μιὰ νέα εὐαισθησία ὡς πρὸς τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς δυνατότητές του. Αὐτὸ προϋποθέτει τὴν ἐλάττωση τῆς γεωργίας σὲ ἀνθρώπινη κλίμακα, τὴν ἀποκατάσταση γεωργικῶν μονάδων μετρίου μεγέθους καὶ τὴ διαφοροποίηση - ποικιλία τῆς γεωργικῆς κατάστασης· κοντολογίς, προϋποθέτει ἕνα ἀποκεντρωτικό, οἰκολογικὸ σύστημα καλλιέργειας τῆς τροφῆς.

Ἡ ἴδια λογικὴ ἐφαρμόζεται στὸν ἔλεγχο τῆς μόλυνσης. Ἡ ἀνάπτυξη γιγαντιαίων ἐργοστασιακῶν συμπλεγμάτων καὶ ἡ χρήση μιᾶς ἢ δύο μόνο πηγῶν ἐνέργειας εἶναι ὑπεύθυνες γιὰ τὴν ἀτμοσφαιρικὴ μόλυνση. Μονάχα ἂν ἀναπτύξουμε μικρότερες βιομηχανικὲς μονάδες καὶ ποικίλουμε τὶς ἐνεργειακὲς πηγὲς μὲ τὴν ἐκτεταμένη χρήση καθαρῆς ἐνέργειας (τῆς ἐνέργειας τοῦ ἥλιου, τοῦ ἀέρα καὶ τοῦ νεροῦ), θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ μειώσουμε τὴν βιομηχανικὴ μόλυνση. Τώρα διαθέτουμε τὰ μέσα γι' αὐτὴν τὴ ριζικὴ τεχνολογικὴ ἀλλαγή. Οἱ τεχνολόγοι ἔχουν ἀναπτύξει σμικρυμένα ὑποκατάστατα τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας - μικρὲς μηχανὲς πολλαπλῆς χρήσης καὶ πολύπλοκες μεθόδους γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς ἐνέργειας τοῦ ἥλιου, τοῦ ἀέρα καὶ τοῦ νεροῦ σὲ ἠλεκτρισμὸ χρησιμοποιήσιμο στὴ βιομηχανία καὶ στὰ σπίτια. Αὐτὰ τὰ ὑποκατάστατα εἶναι συχνὰ περισσότερο παραγωγικὰ καὶ λιγότερο σπάταλα ἀπὸ τὶς ἐγκαταστάσεις μεγάλης κλίμακας ποὺ ὑπάρχουν σήμερα.

Οἱ συνέπειες τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας περιορισμένης κλίμακας γιὰ μιὰ κοινότητα εἶναι προφανεῖς: ἐὰν ἡ κοινότητα πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσει τὶς ἀρχὲς ποὺ χρειάζονται

(Chicanos). Οἱ συνθῆκες δουλειᾶς εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀπάνθρωπες καὶ ὁ μισθὸς ἐλάχιστος.

γιὰ τὴ διαχείριση ἑνὸς οἰκοσυστήματος, ἡ βασικὴ κοινοβιακὴ μονάδα κοινωνικῆς ζωῆς πρέπει ἡ ἴδια νὰ γίνει ἕνα οἰκοσύστημα - μιὰ οἰκοκοινότητα. Κι αὐτὴ ἐπίσης πρέπει νὰ διαφοροποιηθεῖ, νὰ ἰσορροπηθεῖ καὶ νὰ ὁλοκληρωθεῖ. Ἡ ἔννοια τῆς κοινότητας δὲν πηγάζει ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ διαρκῆ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ στὸ φυσικὸ κόσμο· συμφωνεῖ ἐπίσης μὲ τὸ οὐτοπικὸ ἰδεῶδες τοῦ ὁλοκληρωμένου ἀνθρώπου, τοῦ ἀτόμου τοῦ ὁποίου ἡ εὐαισθησία, τὸ φάσμα τῆς ἐμπειρίας, καὶ ὁ τρόπος ζωῆς τροφοδοτοῦνται ἀπὸ μιὰ πλατειὰ σειρὰ ἐρεθισμάτων, ἀπὸ μιὰ ποικιλία δραστηριοτήτων κι ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ κλίμακα ποὺ πάντοτε παραμένει μέσα στὴν ἀντίληψη τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ μέσα καὶ οἱ συνθῆκες τῆς ἐπιβίωσης γίνονται μέσα καὶ συνθῆκες ζωῆς· ἡ ἀνάγκη γίνεται ἐπιθυμία καὶ ἡ ἐπιθυμία ἀνάγκη. Ἔχουμε φτάσει στὸ σημεῖο ὅπου ἡ σοβαρότερη κοινωνικὴ ἀποσύνθεση προμηθεύει τὴν πηγὴ γιὰ τὴν ὑψηλότερη μορφὴ κοινωνικῆς ὁλοκλήρωσης, φέρνοντας τὶς πιεστικότερες οἰκολογικὲς ἀναγκαιότητες σὲ μιὰ κοινὴ ἑστία μὲ τὰ ὑψηλότερα οὐτοπικὰ ἰδεώδη.

Ἂν εἶναι ἀλήθεια, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γκὺ Ντεμπὸρ ὅτι «ἡ καθημερινὴ ζωὴ εἶναι τὸ μέτρο τῶν πάντων: τῆς πλήρωσης ἢ μᾶλλον τῆς μὴ πλήρωσης τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων, τοῦ τρόπου ποὺ χρησιμοποιοῦμε τὸ χρόνο μας»,* γεννιέται ἕνα ἐρώτημα: Ποιοί εἴμαστε «ἐμεῖς» τῶν ὁποίων ἡ καθημερινὴ ζωὴ πρέπει νὰ ὁλοκληρωθεῖ, νὰ πληρωθεῖ; Καὶ πῶς ἐμφανίζεται τὸ ἀπελευθερωμένο εἶναι ποὺ νά 'ναι ἱκανὸ γιὰ τὴν μετατροπὴ τοῦ χρόνου σὲ ζωή, τοῦ χώρου σὲ κοινότητα καὶ τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων στὸ θαυμάσιο;

---

* Γκὺ Ντεμπόρ, «Προοπτικὲς γιὰ μιὰ συνειδητὴ τροποποίηση τῆς καθημερινῆς ζωῆς», Internationale Situationniste, No 6, (πρόκειται νὰ ἐκδοθεῖ σύντομα ἀπὸ τὴ «Διεθνῆ Βιβλιοθήκη»).

Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ εἶναι συνεπάγεται πάνω ἀπ' ὅλα, μιὰ κοινωνικὴ διαδικασία. Σὲ μιὰ κοινωνία ἡ ὁποία ἔχει ζαρώσει τὸ εἶναι μετατρέποντάς το σὲ ἐμπόρευμα - σ' ἕνα ἀντικείμενο κατασκευασμένο γιὰ ἀνταλλαγὴ - δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁλοκληρωθεῖ. Μποροῦν νὰ ὑπάρξουν μόνο οἱ ἀρχὲς τῆς ὀντότητας, ἡ ἐ μ φ ά ν ι σ η ἑνὸς εἶναι ποὺ ἀποζητάει τὴν πλήρωση - ἕνα εἶναι ποὺ προσδιορίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπ' τὰ ἐμπόδια ποὺ πρέπει νὰ ὑπερπηδήσει ὥστε νὰ πετύχει τὴν πραγμάτωσή του. Σὲ μιὰ κοινωνία ποὺ ἡ κοιλιά της ἔχει φουσκώσει στὸ σημεῖο ἔκρηξης μὲ τὴν ἐπανάσταση, τῆς ὁποίας ἡ χρόνια κατάσταση εἶναι μιὰ ἀτέλειωτη σειρὰ ὀδυνῶν τοκετοῦ, τῆς ὁποίας οἱ ἀληθινὲς συνθῆκες εἶναι ἕνας ἐντεινόμενος συναγερμὸς μιὰ μονάχα σκέψη καὶ πράξη εἶναι σχετικὴ - ἡ γέννηση. Κάθε περιβάλλον, ἀτομικὸ ἢ κοινωνικό, ποὺ δὲν καθιστᾶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ κέντρο τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας, εἶναι μιὰ ἀπάτη ποὺ ἐλαττώνει ὅ,τι μᾶς ἔχει ἀπομείνει ἀπὸ τὸ εἶναι, ἀφοῦ ἔχουμε καταπιεῖ τὸ σταθερό μας δηλητήριο τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὴν ἀστικὴ κοινωνία.

Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι στόχος τῆς ἐπανάστασης σήμερα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Κάθε ἐπανάσταση ποὺ δὲν πετυχαίνει αὐτὸ τὸ στόχο εἶναι ἀντεπανάσταση. Πάνω ἀπ' ὅλα ἐ μ ε ῖ ς εἴμαστε ἐκεῖνοι ποὺ πρέπει ν' ἀπελευθερωθοῦν, ἡ δ ι κ ή μας καθημερινὴ ζωή, μ' ὅλες της τὶς στιγμές, τὶς ὧρες καὶ τὶς μέρες καὶ ὄχι γενικότητες ὅπως ἡ «Ἱστορία» καὶ ἡ «Κοινωνία».* Τὸ εἶναι πρέπει

* Παρὰ τὸ φόρο τιμῆς ποὺ ἀποτίει στὴ διαλεκτική, ἡ παραδοσιακὴ ἀριστερὰ δὲν ἔχει πάρει ἀκόμη στὰ σοβαρὰ τὴ «συγκεκριμένη γενικότητα» (Concrete Universal) τοῦ Χέγκελ καὶ δὲν τὴν ἔχει δεῖ σὰν κοινωνικὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ ἁπλῶς σὰν φιλοσοφικὴ ἔννοια. Αὐτὸ ἔχει γίνει μόνο στὰ νεανικὰ γραπτὰ τοῦ Μάρξ, στὰ γραπτὰ τῶν μεγάλων οὐτοπιστῶν (Fourier καὶ William Morris) καί, στὴν ἐποχή μας, ἀπὸ τὴν περιθωριακὴ νεολαία.

πάντα νὰ *καταφάσκεται* στὴν ἐπανάσταση, κι ὄχι νὰ παραγκωνίζεται καὶ νὰ καταπνίγεται ἀπ' αὐτήν. Τὸ εἶναι πρέπει πάντα νὰ *μποροῦμε* νὰ τὸ ἀντιλαμβανόμαστε στὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία, κι ὄχι νὰ πνίγεται μέσα σ' αὐτήν. Δὲν ὑπάρχει πιὸ χυδαία λέξη στὸ «ἐπαναστατικὸ» λεξιλόγιο ἀπ' τὸ «μάζες». Ἡ ἐπαναστατικὴ ἀπελευθέρωση πρέπει νὰ εἶναι μιὰ αὐτο - απελευθέρωση ποὺ φτάνει σὲ κοινωνικὲς διαστάσεις, κι ὄχι «ἀπελευθέρωση τῶν μαζῶν» ἢ «ἀπελευθέρωση τῆς τάξης», πίσω ἀπ' τὴν ὁποία ἐνεδρεύει ἡ ἐξουσία μιᾶς ἐλίτ, μιὰ ἱεραρχία κι ἕνα Κράτος. Ἂν ἡ ἐπανάσταση δὲν παράγει μιὰ νέα κοινωνία μὲ τὴν αὐτο - δραστηριότητα καὶ τὴν αὐτο - κινητοποίηση τῶν ἐπαναστατῶν, ἂν δὲν περιλάβει τὸ σφυρηλάτημα ἑνὸς εἶναι στὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία, τότε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ θὰ παρακάμψει ἐκείνους ποὺ πρέπει νὰ ζοῦν κάθε μέρα τὴ ζωή τους καὶ θ' ἀφήσει τὴν καθημερινὴ ζωὴ ἀνεπηρέαστη. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση πρέπει νὰ ἐμφανιστεῖ ἕνα εἶναι ποὺ θὰ ἐλέγχει πλήρως τὴν καθημερινὴ ζωὴ κι ὄχι μιὰ καθημερινὴ ζωὴ ποὺ γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ θὰ κυριαρχεῖ ἐντελῶς πάνω στὸ εἶναι. Ἡ πιὸ προηγμένη μορφὴ ταξικῆς συνείδησης γίνεται, ἔτσι, αὐτο - συνείδηση - ἡ συγκεκριμενοποίηση στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν μεγάλων ἀπελευθερωτικῶν γενικοτήτων.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ μόνο, τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα νοιάζεται βαθειὰ γιὰ τὸν τρόπο ζωῆς. Θὰ πρέπει νὰ *βιώσει* τὴν ἐπανάσταση σ' ὅλη της τὴν ὁλότητα κι ὄχι ἁπλῶς νὰ πάρει μέρος σ' αὐτήν. Πρέπει νὰ νοιάζεται βαθειὰ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ζεῖ ὁ ἐπαναστάτης, τὶς σχέσεις του μὲ τὸ γύρω περιβάλλον καὶ μὲ τὸ βαθμὸ αὐτο - χειραφέτησής του. Ἀποζητώντας ν' ἀλλάξει τὴν κοινωνία, ὁ ἐπαναστάτης δὲν μπορεῖ ν' ἀποφύγει ἀλλαγὲς στὸν ἑαυτό του ποὺ ἀπαιτοῦν τὴν ἐπανάκτηση τῆς ἴδιας του τῆς ὕπαρξης. Ὅπως καὶ τὸ κίνημα στὸ ὁποῖο παίρνει μέρος, ὁ ἐπαναστάτης πρέπει νὰ προσπαθήσει

ν' ἀντανακλᾶ τὶς συνθῆκες τῆς κοινωνίας τὴν ὁποία ἐπιδιώκει - τουλάχιστον στὸ βαθμὸ ποὺ αὐτὸ εἶναι ἐφικτὸ σήμερα.

Οἱ προδοσίες καὶ οἱ ἀποτυχίες τῶν πενήντα χρόνων ποὺ πέρασαν ἔχουν καταστήσει θεμελιακὴ ἀλήθεια τὴ διαπίστωση ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει διαχωρισμὸς τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ στόχο. Μιὰ κοινωνία τῆς ὁποίας θεμελιώδης στόχος εἶναι ἡ αὐτοδιεύθυνση σ' ὅλες τὶς ὄψεις τῆς ζωῆς, μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μόνο μὲ τὴν αὐτο - δραστηριότητα. Αὐτὸ συνεπάγεται ἕναν τρόπο διεύθυνσης ποὺ πάντοτε ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ εἶναι. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸν ἄνθρωπο μπορεῖ νὰ καταστραφεῖ μόνο ἀπὸ τὴ διαδικασία κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ ἐξουσία πάνω στὶς συνθῆκες τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς καὶ στὴν ὁποία ὄχι μόνο «ἀνακαλύπτει» τὸν ἑαυτό του ἀλλά, πιὸ σημαντικὸ διατυπώνει κι ἐκφράζει τὴν ὀντότητά του σ' ὅλες τὶς κοινωνικές της διαστάσεις.

Μιὰ ἀντι - ἐξουσιαστικὴ κοινωνία μπορεῖ νὰ ἐπιτευχτεῖ μόνο ἀπὸ μιὰ ἀντι - ἐξουσιαστικὴ ἐπανάσταση. Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ «παραδοθεῖ στὸ ἄτομο ὡς τὸ «τελικὸ προϊὸν» μιᾶς «ἐπανάστασης»· ἡ συνέλευση καὶ ἡ κοινότητα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νομοθετηθοῦν, νὰ θεσπιστοῦν μὲ διατάγματα. Μιὰ ἐπαναστατικὴ ὁμάδα μπορεῖ νὰ ἐπιδιώξει σκόπιμα καὶ συνειδητά, νὰ προαγάγει τὴ δημιουργία αὐτῶν τῶν μορφῶν, ἀλλὰ ἂν ἡ συνέλευση, καὶ ἡ κοινότητα δὲν ἀφεθοῦν νὰ ἐμφανιστοῦν ὀργανικά, ἂν ἡ ἀνάπτυξή τους δὲν ὡριμάσει ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς ἀπομαζοποίησης, ἀπὸ τὴν αὐτο - δραστηριότητα καὶ τὴν αὐτο - πραγμάτωση, δὲν θὰ παραμείνουν παρὰ τύποι, ὅπως συνέβη μὲ τὰ σοβιὲτ στὴ μετεπαναστατικὴ Ρωσία. Ἡ συνέλευση καὶ ἡ κοινότητα πρέπει νὰ ἐμφανιστοῦν μέσα στὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία· μάλιστα ἡ ἐπαναστατικὴ διαδικασία πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν σχημα-

τισμὸ τῆς συνέλευσης καὶ τῆς κοινότητας, ὅπως ἐπίσης μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἐξουσίας, τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς ἐκμετάλλευσης.

Ἡ ἐπανάσταση ὡς αὐτο - δραστηριότητα δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι τὸ κυρίαρχο χαρακτηριστικὸ ὅλων τῶν μεγάλων ἐπαναστάσεων στὴ νεώτερη ἱστορία. Σημάδεψε τὶς journées (μέρες) τῶν sans - culottes στὰ 1792 καὶ 1793, τὶς περίφημες «πέντε μέρες» τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1917 στὴν Πετρούπολη, τὴν ἐξέγερση τοῦ προλεταριάτου τῆς Μπαρσελόνα στὰ 1936, τὶς πρῶτες μέρες τῆς Οὐγγαρέζικης Ἐπανάστασης στὰ 1956 καὶ τὰ γεγονότα τοῦ Μάη - Ἰούνη στὸ Παρίσι τὸ 1968. Σχεδὸν κάθε ἐπαναστατικὴ ἐξέγερση στὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς μας ἔχει ἀρχίσει αὐθόρμητα μὲ τὴν αὐτο - δραστηριότητα τῶν «μαζῶν» - πολλὲς φορὲς ξεκάθαρα ἀψηφώντας τὴ διαταχτικὴ πολιτικὴ ποὺ προωθοῦσαν οἱ ἐπαναστατικὲς ὀργανώσεις. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐπαναστάσεις ἔχει σημαδευτεῖ ἀπὸ ἀσυνήθιστη ἐξατομίκευση, ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς κι ἀλληλεγγύης ποὺ μετέτρεπαν τὴν καθημερινὴ ζωὴ σ' ἕνα πανηγύρι. Αὐτὴ ἡ σουρεαλιστικὴ διάσταση τῆς ἐπαναστατικῆς διαδικασίας, ποὺ συνοδευόταν μὲ τὴν ἔκρηξη τῶν βαθειὰ ριζωμένων δυνάμεων τοῦ λίμπιντο, μορφάζει ὀργισμένα μὲς ἀπ' τὶς σελίδες τῆς ἱστορίας ὅπως τὸ πρόσωπο ἑνὸς σάτυρου πάνω στὸ νερὸ ποὺ λαμπυρίζει. Ὑπῆρχε λ ό γ ο ς ποὺ οἱ Μπολσεβίκοι κομισάριοι ἔσπασαν τὰ μπουκάλια κρασιοῦ στὸ Χειμερινὸ Παλάτι τὴ νύχτα τῆς 7 τοῦ Νοέμβρη 1917.

Ὁ πουριτανισμὸς καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς δουλειᾶς τῆς παραδοσιακῆς ἀριστερᾶς ἔχουν τὶς ρίζες τους σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πιὸ ἰσχυρὲς δυνάμεις ποὺ ἀντιτίθενται στὴν ἐπανάσταση σήμερα - στὴν ἱκανότητα τοῦ ἀστικοῦ περιβάλλοντος νὰ διεισδύει στὸ ἐπαναστατικὸ πλαίσιο. Οἱ ρίζες αὐτῆς τῆς δύναμης βρίσκονται στὴν ἐμπορευματικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου κάτω ἀπὸ συν-

θῆκες καπιταλισμοῦ, μιὰ ἰδιότητα ποὺ σχεδὸν αὐτόματα μεταβιβάζεται στὴν ὀργανωμένη ὁμάδα - καὶ ποὺ ἡ ὁμάδα μὲ τὴ σειρά της ἐπιβάλλει στὰ μέλη της. Ὅπως τόνισε ὁ μακαρίτης Γιόζεφ Βέμπερ, ὅλες οἱ ὀργανωμένες ὁμάδες «ἔχουν τὴν τάση νὰ καθιστοῦν τὸν ἑαυτό τους αὐτόνομο, δηλαδὴ ν' ἀλλοτριώνονται ἀπ' τὸν ἀρχικό τους στόχο καὶ νὰ γίνονται αὐτοσκοποὶ στὰ χέρια ἐκείνων ποὺ τὶς διοικοῦν.* Αὐτὸ τὸ φαινόμενο ἀληθεύει τόσο γιὰ τὶς ἐπαναστατικὲς ὀργανώσεις, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς κρατικοὺς ἢ ἤμι - κρατικοὺς θεσμούς, τὰ ἐπίσημα κόμματα καὶ τὶς συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀλλοτρίωσης δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐπιλυθεῖ πλήρως ξέχωρα ἀπ' τὴν ἴδια τὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ προφυλαχτοῦμε μὲ μιὰ ὀξεία ἐπίγνωση ὅτι τὸ πρόβλημα ὑπάρχει καὶ μπορεῖ ἐν μέρει νὰ λυθεῖ ἀπὸ ἕνα ἐθελοντικὸ ἀλλὰ καὶ δραστικὸ ξανάφτιαγμα τοῦ ἐπαναστάτη καὶ τῆς ὁμάδας του. Αὐτὸ τὸ ξανάφτιαγμα μπορεῖ ν' ἀρχίσει μόνο ὅταν ἡ ἐπαναστατικὴ ὁμάδα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἕνας καταλύτης στὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία κι ὄχι μιὰ «πρωτοπορεία». Ἡ ἐπαναστατικὴ ὁμάδα πρέπει νὰ δεῖ καθαρὰ ὅτι στόχος της εἶναι ὄχι ἡ κατάληψη τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ ἡ κατάλυση τῆς ἐξουσίας - μάλιστα πρέπει νὰ δεῖ ὅτι τὸ ὅλο πρόβλημα τῆς ἐξουσίας, τοῦ ἐλέγχου ἀπὸ τὰ πάνω καὶ τοῦ ἐλέγχου ἀπὸ τὰ κάτω, μπορεῖ νὰ λυθεῖ μόνο ὅταν δὲν ὑπάρχει οὔτε πάνω οὔτε κάτω.

Πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ ἐπαναστατικὴ ὁμάδα πρέπει νὰ πετάξει ἀπὸ πάνω της ὅλες τὶς μορφὲς ἐξουσίας - νόμους, κανονισμούς, ἱεραρχίες, ἰδιοκτησία, προδιαγραμμένες γνῶμες, φετίχ, συμπράγκαλα, ἐπίσημη ἐθιμοτυπία - καὶ τόσο τὰ λεπτότερα, ὅσο καὶ τὰ ἐμφανέστερα γραφειοκρατικὰ καὶ ἀστικὰ χαρακτηρι-

* Γιόζεφ Βέμπερ, «Ἡ μεγάλη οὐτοπία», περιοδικὸ Contemporary Issues, τόμος δεύτερος, ἀριθμὸς πέντε (1950), σελ. 12.

στικὰ ποὺ συνειδητὰ κι ἀσυνείδητα ἐνισχύουν τὴν ἐξουσία καὶ τὴν ἱεραρχία. Ἡ ὁμάδα πρέπει νὰ μένει ἀνοιχτὴ στὴ δημόσια λεπτομερειακὴ ἐξέταση ὄχι μόνο γιὰ τὶς διατυπωμένες της ἀποφάσεις, ἀλλὰ ἐπίσης κατὰ τὴν ἴδια τους τὴ διατύπωση. Πρέπει νά 'ναι συνεχτικὴ μὲ τὴ βαθειὰ ἔννοια ὅτι θεωρία της εἶναι ἡ πρακτική της καὶ πρακτική της ἡ θεωρία της. Πρέπει νὰ κάνει πέρα ὅλες τὶς ἐμπορευματικὲς σχέσεις στὴν καθημερινή της ὕπαρξη καὶ νὰ συσταθεῖ σύμφωνα μὲ τὶς ἀποκεντρωτικὲς ὀργανωτικὲς ἀρχὲς τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας ποὺ ἐπιδιώκει - κοινότητα, συνέλευση, αὐθορμητισμός. Πρέπει, μὲ τὰ ὑπέροχα λόγια τοῦ Γιόζεφ Βέμπερ, «νὰ χαρακτηρίζεται πάντα ἀπὸ ἁπλότητα καὶ καθαρότητα, πάντοτε χιλιάδες ἀπροετοίμαστοι ἄνθρωποι νὰ μποροῦν νὰ μποῦν καὶ νὰ τὴ διευθύνουν, πάντοτε νὰ παραμένει διαφανής* σ' ὅλους κι ἐλεγχόμενη ἀπὸ ὅλους».* Μόνο τότε, ὅταν τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα εἶναι οὐσιαστικὰ σύμφωνο μὲ τὴν ἀποκεντρωμένη κοινότητα ποὺ ἐπιδιώκει, μπορεῖ ν' ἀποφύγει νὰ καταστεῖ ἄλλο ἕνα ἐλιτιστικὸ ἐμπόδιο στὴν κοινωνικὴ ἀνάπτυξη καὶ νὰ διαλυθεῖ μέσα στὴν ἐπανάσταση ὅπως ἡ χειρουργικὴ κλωστὴ μέσα σὲ μιὰ πληγὴ ποὺ κλείνει.

Ἡ σπουδαιότερη διαδικασία ποὺ συμβαίνει στὴν 'Αμερικὴ σήμερα εἶναι ἡ σαρωτικὴ ἀπο - θεσμοποίηση τῆς ἀστικῆς κοινωνικῆς δομῆς. Μιὰ βασικὴ ἔλλειψη σεβασμοῦ μὲ πολὺ σημαντικὲς ἐπιπτώσεις καὶ μιὰ βαθειὰ ἀμφισβήτηση ἀναπτύσσονται πρὸς τὶς ἀξίες, μορφές, ἰδεώδη καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τοὺς

---

* Σημ. τοῦ Μετ. — Βρίσκουμε τὸν ἑξῆς ὁρισμό: transparent relations — σχέσεις πέρα ἀπὸ τὴ δυαδικότητα (δυαδισμό, διαχωρισμό, διχασμό, διάσπαση) ὅπου τὸ ο ὐ σ ι α σ τ ι κ ὸ εἶναι καὶ ὁ ρ α τ ό, δηλαδὴ σχέσεις στὶς ὁποῖες ἡ ο ὐ σ ί α ἐ μ φ α ν ί ζ ε τ α ι.

* Γιόζεφ Βέμπερ, «Ἡ μεγάλη οὐτοπία», σελ. 19.

θεσμούς τῆς κατεστημένης τάξης πραγμάτων. Σὲ μιὰ κλίμακα δίχως προηγούμενο γιὰ τὴν ἀμερικάνικη ἱστορία, ἑκατομμύρια ἄνθρωποι χέζουν τὴ δέσμευσή τους στὴν κοινωνία μέσα στὴν ὁποία ζοῦν. Δὲν πιστεύουν πιὰ τὶς ἀξιώσεις της. Δὲν σέβονται πιὰ τὰ σύμβολά της. Δὲν ἀποδέχονται πιὰ τοὺς στόχους της, καὶ τὸ πιὸ σημαντικό, ἀρνοῦνται σχεδὸν ἐνστικτωδῶς νὰ ζήσουν σύμφωνα μὲ τοὺς θεσμικοὺς καὶ κοινωνικοὺς της κώδικες.

Αὐτὴ ἡ αὐξανόμενη ἄρνηση εἶναι πολὺ βαθειά. Ἐκτείνεται ἀπὸ μιὰ ἀντίθεση στὸν πόλεμο μέχρι ἕνα μίσος γιὰ τὴν πολιτικὴ χειραγώγηση σ' ὅλες της τὶς μορφές. Ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ ἀπόρριψη τοῦ ρατσισμοῦ, ἀμφισβητεῖ τὴν ἴδια τὴν ὕπαρξη τῆς ἱεραρχικῆς ἐξουσίας ὡς τέτοιας. Στὴν ἀπέχθειά της πρὸς τὶς ἀξίες καὶ τοὺς τρόπους ζωῆς τῆς μεσαίας τάξης, γρήγορα ἐξελίσσεται σὲ μιὰ ἀπόρριψη τοῦ ἐμπορευματικοῦ συστήματος· ἀπὸ μιὰ ἀγανάκτηση γιὰ τὴ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, περνάει σὲ μιὰ ἀπόρριψη τῆς ὑδροκέφαλης πόλης. Κοντολογίς, τείνει νὰ ὑπερβεῖ κάθε μερικευμένη κριτικὴ τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ἐξελιχτεῖ σὲ μιὰ γενικευμένη ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀστικὴ τάξη πραγμάτων σὲ μιὰ ὁλοένα καὶ πλατύτερη κλίμακα.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἡ περίοδος στὴν ὁποία ζοῦμε θυμίζει ἔντονα τὸν ἐπαναστατικὸ Διαφωτισμὸ ποὺ σάρωσε τὴ Γαλλία τὸ δέκατο ὄγδοο αἰώνα - μιὰ περίοδο ποὺ ξανάπλασε τελείως τὴ γαλλικὴ συνείδηση καὶ προετοίμασε τὶς συνθῆκες γιὰ τὴ Μεγάλη Ἐπανάσταση τοῦ 1789. Τότε, ὅπως καὶ τώρα, οἱ παλιοὶ θεσμοὶ κονιορτοποιοῦνται ἀργὰ ἀπὸ μιὰ μοριακὴ δράση ποὺ προέρχεται ἀπὸ κάτω, πολὺ πρὶν ἀνατραποῦν ἀπὸ τὴ μαζικὴ ἐπαναστατικὴ δράση. Αὐτὸ τὸ μοριακὸ κίνημα δημιουργεῖ μιὰν ἀτμόσφαιρα γενικῆς ἀ - νομίας: μιὰ αὐξανόμενη, προσωπική, καθημερινὴ ἀνυπακοή, μιὰ τάση νὰ μὴν ὑποτάσσεσαι στὸ ὑπάρχον σύστημα, μιὰ φαινομενικὰ «ἀσήμαν-

τη» ἀλλὰ σίγουρα σοβαρὴ προσπάθεια νὰ παρακάμπτεις τοὺς περιορισμοὺς σὲ κάθε ὄψη τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ κοινωνία, πράγματι, γίνεται ἄτακτη, ἀπειθάρχητη. Διονυσιακή - μιὰ κατάσταση ποὺ ἀποκαλύπτεται μὲ δραματικὸ τρόπο σὸ αὐξανόμενο ποσοστὸ τῶν ἐπισήμων ἐγκλημάτων. Ἀναπτύσσεται μιὰ πλατειά, σαρωτικὴ κριτικὴ τοῦ συστήματος ποὺ ξαπλώνεται κι ἐπιταχύνει τὸ μοριακὸ κίνημα στὴ βάση. Εἴτε πρόκειται γιὰ μιὰ θυμωμένη χειρονομία, γιὰ μιὰ «ὀχλοκρατικὴ ἐκδήλωση» ἢ γιὰ μιὰ συνειδητὴ ἀλλαγὴ στὸν τρόπο ζωῆς, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἕνας ὁλοένα αὐξανόμενος ἀριθμὸς ἀνθρώπων - ποὺ δὲν ἔχουν ἐνταχτεῖ οὔτε σὲ κάποιο ὀργανωμένο ἐπαναστατικὸ κίνημα, οὔτε στὴν ἴδια τὴν κοινωνία - ἀρχίζουν αὐθόρμητα ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὴ δική τους προπαγάνδα τῆς πράξης, ἀψηφώντας τὰ πάντα.

Στὶς συγκεχριμένες της λεπτομέρειες, ἡ ἀποσυνθετικὴ κοινωνικὴ διαδικασία τροφοδοτεῖται ἀπὸ πολλὲς πηγές. Ἡ διαδικασία ἀναπτύσσεται μ' ὅλη τὴν ἀνομοιογένεια, μάλιστα μ' ὅλες τὶς ἀντιφάσεις ποὺ σημαδεύουν κάθε ἐπαναστατικὴ τάση. Στὴ Γαλλία τοῦ δέκατου ὄγδοου αἰώνα, ἡ ριζοσπαστικὴ ἰδεολογία ταλαντευόταν μεταξὺ ἑνὸς ἄκαμπτου ἐπιστημονισμοῦ, κι ἑνὸς ἀκατάστατου ρομαντισμοῦ. Οἱ ἀντιλήψεις τῆς ἐλευθερίας βασίζονταν σ' ἕνα ἀκριβές, λογικὸ ἰδεῶδες αὐτο - ελέγχου, κι ἐπίσης σ' ἕνα ἀσαφές, ἐνστικτῶδες εἶδος αὐθορμητισμοῦ. Ὁ Ρουσσὼ ἦρθε σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν ντ' Ὀλμπάκ, ὁ Ντιντερὸ σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Βολτέρο, ἀλλά, ἀνασκοπώντας, μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι ὁ ἕνας ὄχι μόνο ὑπερέβαινε, ἀλλὰ ἐπίσης προϋπέθετε τὸν ἄλλο σὲ μιὰ ἐ π ι σ ω ρ ε υ τ ι κ ἡ ἐξέλιξη πρὸς τὴν ἐπανάσταση.

Ἡ ἴδια ἀνομοιογενής, ἀντιφατικὴ κι ἐπισωρευτικὴ ἐξέλιξη ὑπάρχει σήμερα καὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις ἀκολουθεῖ μιὰν ἐκπληκτικὰ ἄμεση πορεία. Τὸ κίνημα τῶν μπίτνικς δημιούργησε τὸ σπουδαιότερο ρῆγμα στὶς συμπαγεῖς μεσοαστικὲς

ἀξίες τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, ἕνα ρῆγμα ποὺ διευρύνθηκε ἐξαιρετικὰ ἀπ' τὶς παρανομίες τῶν εἰρηνοφίλων, τῶν ὑπερασπιστῶν, τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτη, τῶν νέων ποὺ ἀρνοῦνταν νὰ στρατευτοῦν καὶ τῶν μακρυμάλληδων. Παραπέρα, ἡ ἀπάντηση τῆς ἐξεγερμένης ἀμερικάνικης νεολαίας, ποὺ ἦρθε ὡς ἁπλὴ ἀντίδραση, ἔχει παραγάγει ἀνεκτίμητες μορφὲς ἀντι - εξουσιαστικῆς κι αὐτοπιστικῆς κατάφασης - τὸ δικαίωμα νὰ ἐρωτεύεσαι δίχως περιορισμούς, τὸν στόχο τῆς κοινότητας, τὴν ἀποκήρυξη τοῦ χρήματος καὶ τῶν ἐμπορευμάτων, τὴν πίστη στὴν ἀλληλοβοήθεια κι ἕναν καινούργιο σεβασμὸ γιὰ τὸν αὐθορμητισμό. Ἂν καὶ εἶναι εὔκολο γιὰ τοὺς ἐπαναστάτες νὰ ἐπικρίνουν ὁρισμένες παγίδες ποὺ ἐμπεριέχει αὐτὸς ὁ προσανατολισμὸς τῶν προσωπικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀξιῶν, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἔχει παίξει ἕναν προπαρασκευαστικὸ ρόλο ἀποφασιστικῆς σπουδαιότητας στὸ σχηματισμὸ τῆς παρούσης ἀτμόσφαιρας ἀπειθαρχίας, αὐθορμητισμοῦ, ριζοσπαστισμοῦ κι ἐλευθερίας.

Ἕνας δεύτερος παραλληλισμὸς μεταξὺ τοῦ ἐπαναστατικοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς δικῆς μας περιόδου εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ πλήθους, τοῦ ἐπονομαζόμενου «ὄχλου», ὡς κύριου φορέα τῆς κοινωνικῆς διαμαρτυρίας.* Οἱ τυπικές, θεσμοποιημένες μορφές, δημόσιας δυσανασχέτισης - στὶς μέρες μας ὑπάρχουν ἐκλογὲς σὲ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα, πορεῖες καὶ μαζικὲς συγκεντρώσεις - τείνουν νὰ δώσουν τὴ θέση τους στὴν ἄμεση δράση ποὺ ἀναπτύσσουν τὰ πλήθη. Αὐτὴ ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὶς προβλεπτές, λεπτομερειακὰ ὀργανωμένες καὶ προγραμματισμένες διαμαρτυρίες μέσα στὸ θεσμοποιημένο πλαίσιο

---

* Σημ. τοῦ Μετ. — Μιὰ ἱστορικὴ κοινωνιολογικὴ μεταχείριση τοῦ θέματος στὰ βιβλία τοῦ George Rudé, «Ὁ "ὄχλος" στὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση», Λονδίνο 1959 καὶ «Ὁ "ὄχλος" στὴν ἱστορία, 1730 - 48», Λονδίνο 1964.

τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας σὲ σποραδικές, αὐθόρμητες, σχεδὸν ἀντάρτικες ἐπιθέσεις ἔξω ἀπὸ τὶς (κι ἀκόμη ἐνάντια στὶς) κοινωνικὰ ἀποδεκτὲς μορφές, ἀνταναχλᾶ μιὰ βαθειὰ ἀλλαγὴ στὴ λαϊκὴ ψυχολογία. Ὁ «ὀχλοκράτης» ἔχει ἀρχίσει νὰ ξεκόβει (ὅσο κι ἂν αὐτὸ γίνεται μὲ μερικευμένο κι' ἐνστικτώδη τρόπο) ἀπ' ἐκείνους τοὺς βαθειὰ ριζωμένους κώδικες συμπεριφορᾶς ποὺ παραδοσιακὰ κρατοῦσαν τὶς «μάζες» κολλημένες στὴν κατεστημένη τάξη πραγμάτων. Ἀπορρίπτει στὴν πράξη τὴν ἐσωτερικευμένη δομὴ τῆς ἐξουσίας, τὸ σύνολο τῶν καλλιεργημένων ἀπὸ χρόνια καὶ διαμορφωμένων ἀπ' τὸ σύστημα ἀνταναχλαστικῶν καὶ τὸ πρότυπο τῆς ὑποταγῆς ποὺ διατηρεῖται ἀπὸ τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς ποὺ σὲ δένουν στὸ σύστημα πιὸ ἀποτελεσματικὰ ἀπ' ὁποιονδήποτε φόβο ἀστυνομικῆς βίας καὶ δικαστικῆς ἀντεκδίκησης. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὶς ἀπόψεις τῶν κοινωνικῶν ψυχολόγων, ποὺ βλέπουν σ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους ἄμεσης δράσης τὴν ὑποταγὴ τοῦ ἀτόμου σὲ μιὰ τρομακτικὴ συλλογικὴ ὀντότητα ποὺ ὀνομάζεται «ὄχλος», ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ «ὀχλοκρατικὲς ἐκδηλώσεις» καὶ ἡ δράση τοῦ πλήθους ἀντιπροσωπεύουν τὶς πρῶτες ψηλαφίσεις τῆς μάζας πρὸς τὴν ἐξατομίκευση. Ἡ μάζα ἀπομαζοποιεῖται, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀρχίζει νὰ καταφάσκει τὸν ἑαυτό της, ἐνάντια στὶς ἀληθινὰ μαζοποιητικὲς αὐτόματες ἀντιδράσεις ποὺ παράγει ἡ ἀστικὴ οἰκογένεια, τὸ σχολεῖο καὶ τὰ μέσα μαζικῆς «ἐπικοινωνίας». Μὲ τὸ ἴδιο κριτήριο, ἡ δράση τοῦ πλήθους περιλαμβάνει τὴν ἀνακάλυψη ξανὰ τῶν δρόμων καὶ τὴν προσπάθεια νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουμε. Τελικά, στοὺς δρόμους πρέπει νὰ καταλυθεῖ ἡ ἐξουσία: γιατὶ οἱ δρόμοι, ὅπου ἡ καθημερινὴ ζωὴ ὑπομένεται, ὑποφέρεται καὶ διαβρώνεται, κι ὅπου ἀντιμετωπίζουμε καὶ πολεμᾶμε τὴν Ἐξουσία, πρέπει νὰ μεταβληθοῦν σ' ἕνα χῶρο ὅπου θὰ χαιρόμαστε, θὰ δημιουργοῦμε καὶ θὰ τροφοδοτοῦμε τὴν καθημερινὴ ζωή. Τὸ ἐξεγερμένο πλῆθος σημάδεψε τὶς ἀρχὲς ὄχι μόνο μιᾶς αὐθόρμητης μετατροπῆς

τῆς ἀτομικῆς σὲ κοινωνικὴ ἐξέγερση, ἀλλὰ ἐπίσης μιᾶς ἐπιστροφῆς ἀπὸ τὶς ἀφαιρέσεις τῆς κοινωνικῆς ἐξέγερσης στὰ ζητήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Τελικά, ὅπως στὸ Διαφωτισμό, βλέπουμε τὴν ἐμφάνιση ἑνὸς τεράστιου κι ὁλοένα αὐξανόμενου στρώματος déclassés,* ἑνὸς σώματος λουμπενοποιημένων ἀτόμων ποὺ προέρχονται ἀπὸ κάθε στρῶμα τῆς κοινωνίας. Οἱ χρονίως χρεωμένες καὶ κοινωνικὰ ἀνασφαλεῖς μεσαῖες τάξεις τῆς περιόδου μας, μποροῦν κάπως νὰ συγκριθοῦν μὲ τοὺς χρονίως χρεωκοπημένους κι ἄστατους εὐγενεῖς τῆς προεπαναστατικῆς Γαλλίας. Ἕνα τεράστιο στρῶμα ποὺ ἐπιπλέει μορφωμένων ἐμφανιζόταν τότε, ὅπως καὶ τώρα, ζώντας ἄτσαλα, χωρὶς συγκεκριμένες καριέρες ἢ κατεστημένες κοινωνικὲς ρίζες. Στὸ βάθος καὶ τῶν δύο δομῶν βρίσκουμε ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ φτωχῶν - ἀλῆτες, ἄνθρωποι ποὺ περιφέρονται ἄσκοπα, ἄνθρωποι ποὺ δουλεύουν ἀπὸ 'δῶ κι ἀπὸ 'κεῖ ἢ δὲν ἔχουν καθόλου δουλειά, ἀπειλητικοί, ἄτακτοι sans - culottes - ποὺ ἐπιδιώνουν ἐκμεταλευόμενοι τὶς κοινωνικὲς ὑπηρεσίες τοῦ κράτους καὶ τὰ σκουπίδια ποὺ πετάει ἡ κοινωνία, οἱ φτωχοὶ τῶν Παριζιάνικων φτωχογειτονιῶν, οἱ μαῦροι τῶν ἀμερικάνικων γκέτο.

Ἀλλὰ ἐδῶ τελειώνουν ὅλοι οἱ παραλληλισμοί. Ὁ γαλλικὸς Διαφωτισμὸς ἀνήκει σὲ μιὰ περίοδο ἐπαναστατικῆς μετάβασης ἀπ' τὸν φεουδαλισμὸ στὸν καπιταλισμὸ καὶ οἱ δυὸ κοινωνίες βασίστηκαν στὴν οἰκονομικὴ σπάνη, στὴν ταξικὴ κυριαρχία, στὴν ἐκμετάλλευση, στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία καὶ στὴν κρατικὴ ἐξουσία. Ἡ καθημερινὴ λαϊκὴ ἀντίσταση ποὺ σημάδεψε τὸ δέκατο ὄγδοο αἰώνα καὶ κατέληξε σὲ ἀνοιχτὴ ἐπανάσταση, γρήγορα πειθαρχήθηκε, τόσο ἀπ' τὴν νεο - εμφανιζόμενη βιομηχανικὴ τάξη πραγμάτων, ὅσο κι ἀπ' τὴν

---

* Σημ. τοῦ Μετ. — Ὅλοι ὅσοι ἔχουν ἀρνηθεῖ, ἢ ἔχουν πεταχθεῖ ἀπὸ τὴν τάξη στὴν ὁποία ἀνῆκαν.

ὠμὴ βία. Ἡ τεράστια μάζα τῶν déclassés καὶ τῶν sans-culottes σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀφομοιώθηκε ἀπὸ τὸ ἐργοστασιακὸ σύστημα καὶ δαμάστηκε ἀπ' τὴ βιομηχανικὴ πειθαρχία. Προηγουμένως δίχως ρίζες διανοούμενοι κι εὐγενεῖς ποὺ δὲν ἐντάσσονταν πουθενά, βρῆκαν ἀσφαλεῖς θέσεις στὴν οἰκονομική, πολιτική, κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἱεραρχία τῆς νέας ἀστικῆς τάξης πραγμάτων. Ἀπὸ μιὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτιστικὰ ρευστὴ κατάσταση, ἐξαιρετικὰ γενικευμένη στὴ δομὴ καὶ στὶς σχέσεις της, ἡ κοινωνία σκληρύνθηκε ξανὰ σὲ συμπαγεῖς, καθορισμένες ταξικὲς καὶ θεσμικὲς μορφές - ἡ κλασσικὴ Βικτωριανὴ ἐποχὴ ἐμφανίστηκε ὄχι μόνο στὴν Ἀγγλία ἀλλά, ὡς ἕνα βαθμό, σ' ὅλη τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερική. Ἡ κριτικὴ παγιώθηκε σὲ ἀπολογία ἡ ἐξέγερση σὲ μεταρρύθμιση, οἱ déclassés σὲ ξεκάθαρα προσδιορισμένες τάξεις καὶ οἱ «ὄχλοι» σὲ ἐκλογικὰ σώματα. Οἱ «ὀχλοκρατικὲς ἐκδηλώσεις» ἔγιναν οἱ κοσμίως συμπεριφερόμενες πομπὲς - λιτανεῖες ποὺ ὀνομάζουμε «πορεῖες διαμαρτυρίας» καὶ ἡ αὐθόρμητη ἄμεση δράση ἔδωσε τὴ θέση της στὶς ἐκλογικὲς τελετουργίες.

Ἡ δική μας ἐποχὴ εἶναι ἐπίσης μεταβατική, ἀλλὰ μὲ μιὰ βαθειὰ καὶ καινούργια διαφορά. Στὴν τελευταία ἀπὸ τὶς μεγάλες τους ἐξεγέρσεις, οἱ sans - cullottes τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης ξεσηκώθηκαν μὲ τὴν πύρινη κραυγή: «ψωμὶ καὶ τὸ Σύνταγμα τοῦ 93». Οἱ μαῦροι sans - culottes τῶν ἀμερικάνικων γκέτο ἐξεγείρονται μὲ τὸ σύνθημα: «Τὸ μαῦρο εἶναι ὄμορφο!» (Black is Beautiful). Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ συνθήματα βρίσκεται μιὰ ἐξέλιξη μὲ δίχως προηγούμενο σπουδαιότητα. Οἱ déclassés τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα σχηματίστηκαν κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἀργῆς μετάβασης ἀπὸ μιὰ γεωργικὴ πρὸς μιὰ βιομηχανικὴ ἐποχή· δημιουργήθηκαν σὲ μιὰ ἀνάπαυλα τῆς ἱστορικῆς μετάβασης ἀπὸ ἕνα καθεστὼς μόχθου σ' ἕνα ἄλλο. Τὸ αἴτημα γιὰ ψωμὶ θὰ μποροῦσε ν' ἀκουστεῖ ὁποτεδήποτε στὴν ἐξέλιξη τῆς ἰδιοκτητικῆς κοινωνίας. Οἱ νέοι

déclassês τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα δημιουργοῦνται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς χρεωκοπίας ὅλων τῶν κοινωνικῶν μορφῶν τῶν βασισμένων στὸ μόχθο. Εἶναι τὰ τελικὰ προϊόντα τῆς διαδικασίας τῆς ἴδιας τῆς ἰδιοκτητικῆς κοινωνίας καὶ τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων τῆς ὑλικῆς ἐπιβίωσης. Στὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ τεχνολογικὲς πρόοδοι καὶ ἡ κυβερνητική ἔχουν ἀμφισβητήσει τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τὸ μόχθο καὶ τὴν ὑλικὴ στέρηση σὲ ὁποιαδήποτε μορφή, ἡ κραυγὴ «Τὸ μαῦρο εἶναι ὄμορφο» ἢ «κάνε ἔρωτα, ὄχι πόλεμο» σημαδεύει τὴ μεταμόρφωση τοῦ παραδοσιακοῦ αἰτήματος γιὰ ἐπιβίωση σ' ἕνα ἱστορικὰ καινούριο αἴτημα γιὰ ζωή.* Αὐτὸ ποὺ θεμελιώνει κάθε κοινωνικὴ σύγκρουση στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες σήμερα, εἶναι τὸ αἴτημα γιὰ τὴν πραγμάτωση ὅλων τῶν ἀνθρώπινων δυνατοτήτων σ' ἕναν πλήρως ὁλοκληρωμένο, ἰσορροπημένο τρόπο ζωῆς, ἕναν τρόπο ζωῆς ποὺ νὰ μὴν ἀφήνει καμμιὰ ὄψη τῆς ζωῆς ἔξω. Κοντολογίς, οἱ δυνατότητες γιὰ ἐπανάσταση στὴν Ἀμερικὴ βασίζονται τώρα στὶς δυνατότητες τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου.

Εἴμαστε μάρτυρες τῆς διά - ρηξης ἐνάμισυ αἰώνα ἀστικοποίησης καὶ τῆς κονιορτοποίησης ὅλων τῶν ἀστικῶν θεσμῶν σ' ἕ ν α σ η μ ε ῖ ο σ τ ὴ ν ἱ σ τ ο ρ ί α ὅ π ο υ οἱ

---

* Οἱ παραπάνω γραμμὲς γράφτηκαν στὰ 1966. Στὸ μεταξύ, ἔχουμε δεῖ τὰ συνθήματα στοὺς τοίχους τοῦ Παρισιοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπανάστασης τοῦ Μάη - Ἰούνη: «Ἡ φαντασία στὴν ἐξουσία». «Θεωρῶ τὶς ἐπιθυμίες μου πραγματικότητα, γιατὶ πιστεύω στὴν πραγματικότητα τῶν ἐπιθυμιῶν μου». «Ποτὲ μὴ δουλεύεις». «Ὅσο περισσότερο κάνω ἔρωτα, τόσο περισσότερο θέλω νὰ κάνω ἐπανάσταση». «Ζωὴ δίχως νεκρὸ χρόνο». «Ὅσο περισσότερο καταναλώνεις, τόσο λιγότερο ζεῖς». «Ἡ κουλτούρα ἀποτελεῖ τὴν ἀντιστροφὴ τῆς ζωῆς». «Δὲν μπορεῖς ν' ἀγοράσεις τὴν εὐτυχία, πρέπει νὰ τὴν κλέψεις». «Ἡ κοινωνία εἶναι ἕνα σαρκοβόρο δέντρο». Αὐτὰ δὲν εἶναι συνθήματα, εἶναι ἕνα πρόγραμμα γιὰ ζωὴ κι ἐπιθυμία.

τολμηρότερες έννοιες της ουτοπίας είναι πραγματώσιμες. Καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο μὲ τὸ ὁποῖο μπορεῖ ἡ παροῦσα ἀστικὴ τάξη πραγμάτων ν' ἀντικαταστήσει τὴν καταστροφὴ τῶν παραδοσιακῶν τῆς θεσμῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γραφειοκρατικὴ χειραγώγηση καὶ τὸν κρατικὸ καπιταλισμό. Αὐτὴ ἡ διαδικασία ἐκτυλίσσεται μὲ τὸν πιὸ δραματικὸ τρόπο στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες. Μέσα σὲ μιὰ περίοδο δύο δεκαετιῶν ἔχουμε δεῖ τὴν κατάρρευση τοῦ «Ἀμερικανικοῦ Ὀνείρου» ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἀλλιῶς, τὴ σταθερὴ καταστροφὴ στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τοῦ «μύθου» ὅτι ἡ ὑλικὴ ἀφθονία, ποὺ βασίζεται στὶς ἐμπορευματικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, μπορεῖ νὰ ἀποκρύψει τὴ σύμφυτη μιζέρια τῆς ἀστικῆς ζωῆς. Τὸ ἂν αὐτὴ ἡ διαδικασία θὰ καταλήξει σ' ἐπανάσταση ἢ σὲ ἀφανισμό, θὰ ἐξαρτηθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τῶν ἐπαναστατῶν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν κοινωνικὴ συνείδηση καὶ νὰ ὑπερασπιστοῦν τὸν αὐθορμητισμὸ τῆς ἐπαναστατικῆς ἀνάπτυξης ἀπὸ τὶς ἐξουσιαστικὲς ἰδεολογίες, τόσο τῆς «ἀριστερᾶς», ὅσο καὶ τῆς δεξιᾶς.

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Σὲ κάθε σχεδὸν περίοδο ἀπ' τὴν ἀναγέννηση καὶ δῶθε, ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης ἔχει ἐπηρεαστεῖ βαθειὰ ἀπὸ ἕναν κλάδο τῆς ἐπιστήμης, συχνὰ σὲ συσχέτιση μὲ μιὰ σχολὴ φιλοσοφίας.

Ἡ ἀστρονομία τὸν καιρὸ τοῦ Κοπέρνικου καὶ τοῦ Γαλιλαίου βοήθησε στὴ μετατροπὴ ἑνὸς σαρωτικοῦ κινήματος ἰδεῶν, φορτωμένου μὲ προκαταλήψεις τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, σ' ἕνα κίνημα, ποὺ διαποτιζόταν ἀπὸ ἕναν κριτικὸ ὀρθολογισμό, ποὺ προσανατολιζόταν πρὸς τὴν φύση καὶ τὸν ἄνθρωπο. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διαφωτισμοῦ - τὴν ἐποχὴ ποὺ κατέληξε στὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση - αὐτὸ τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα ἰδεῶν ἐνισχύθηκε ἀπὸ προόδους στὴ μηχανικὴ καὶ τὰ μαθηματικά. Ἡ Βικτωριανὴ ἐποχὴ τραντάχτηκε συθέμελα ἀπὸ τὶς προόδους τῆς ἐξέλιξης στὴ βιολογία καὶ τὴν ἀνθρωπολογία, ἀπὸ τὴν συμβολὴ τοῦ Μὰρξ στὴν πολιτικὴ οἰκονομία, κι' ἀπ' τὴν Φροϋδικὴ ψυχολογία.

Στὴν ἐποχή μας, ἔχουμε δεῖ τὴν ἀφομοίωση αὐτῶν τῶν κάποτε ἀπελευθερωτικῶν ἐπιστημῶν ἀπ' τὴν κατεστημένη κοινωνικὴ τάξη πραγμάτων. Μάλιστα ἔχουμε ἀρχίσει νὰ θεωροῦμε τὴν ἴδια τὴν ἐπιστήμη ὡς ὄργανο ἐλέγχου πάνω στὶς

διανοητικὲς διεργασίες καὶ τὴ φυσικὴ ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἡ δυσπιστία πρὸς τὴν ἐπιστήμη τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο εἶναι δικαιολογημένη: «Πολλοὶ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι, ἰδιαίτερα καλλιτέχνες», παρατηρεῖ ὁ Μασλόου, «φοβοῦνται ὅτι ἡ ἐπιστήμη προσβάλλει καὶ καταπιέζει, ξεσχίζει κι ἄλλο τὰ πράγματα ἀντὶ νὰ τὰ συνθέτει, καὶ ἐπομένως σκοτώνει ἀντὶ νὰ δημιουργεῖ». Ἐξίσου ἴσως σπουδαῖο εἶναι τὸ ὅτι ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη ἔχει χάσει τὴν κριτική της κόψη. Οἱ κλάδοι τῆς ἐπιστήμης ποὺ ἔσπαζαν κάποτε τὶς ἀλυσίδες τοῦ ἀνθρώπου, χρησιμοποιοῦνται τώρα γιὰ νὰ τὶς διαιωνίσουν καὶ νὰ τὶς ἐπιχρυσώσουν. Ἀκόμη καὶ ἡ φιλοσοφία ἔχει ἐνδώσει στὴν ὑποτέλεια* καὶ ἔχει καταντήσει ἕνα σῶμα λογικῶν τεχνασμάτων· εἶναι ἡ ὑπηρέτρια τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ, καὶ ὄχι τοῦ ἐπαναστάτη.

Ὑπάρχει πάντως, μιὰ ἐπιστήμη ποὺ μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἐπανακτήσει καὶ ἐπίσης νὰ ὑπερβεῖ τὴν ἀπελευθερωτικὴ ὑπόσταση τῶν παραδοσιακῶν ἐπιστημῶν καὶ φιλοσοφιῶν. Περνάει μᾶλλον χλιαρὰ κάτω ἀπ᾽ τὸ ὄνομα «οἰκολογία» - ἕνας ὅρος ποὺ ἐπινόησε ὁ Haeclek - ἐδῶ, κι ἕναν αἰῶνα γιὰ νὰ δηλώσει «τὴ διερεύνηση τῶν συνολικῶν σχέσεων τοῦ ζώου τόσο μὲ τὸ ὀργανικό, ὅσο καὶ μὲ τὸ ἀνόργανό του περιβάλλον». Μὲ τὴν πρώτη ματιά, ὁ ὁρισμὸς τοῦ Χέκελ εἶναι ἀρκετὰ ἀβλαβής· καὶ ἂν ἡ οἰκολογία νοηθεῖ στενὰ ὡς μιὰ ἀπὸ τὶς βιολογικὲς ἐπιστῆμες, συχνὰ καταντάει μιὰ μορφὴ τῆς βιομετρικῆς στὴν ὁποία οἱ ἐρευνητὲς ἀσχολοῦνται μὲ τὶς ἀλυσίδες τροφῆς καὶ μὲ στατιστικὲς μελέτες γιὰ τοὺς ζωϊκοὺς πληθυσμούς. Ὑπάρχει μιὰ οἰκολογία ποὺ δύσκολα θὰ προσέβαλε τὴν εὐαισθησία τῆς Ἀμερικανικῆς Ἰατρικῆς Ἑνώσεως, καὶ μιὰ ἔννοια κοινωνι-

* Σημ. τοῦ μετ. — Κατὰ λέξη instrumentalism. Ἀπὸ τὸ instrument=ὄργανο: ἡ ἐπιστήμη ὡς a priori ὄργανο τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας.

κῆς οἰκολογίας ποὺ θὰ συμβιβαζόταν μὲ τὶς φασιστικότερες ἀντιλήψεις τῆς ἐπιτροπῆς πολεοδομίας τῆς Νέας Ὑόρκης.

Πάντως ἂν νοηθεῖ πλατειά, ἡ οἰκολογία ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἰσορροπία τῆς φύσης. Στὸ μέτρο ποὺ ἡ φύση περιλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο, ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ βασικὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐναρμόνιση τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐκρηκτικὲς ἐπιπτώσεις τῆς οἰκολογικῆς προσέγγισης γεννιοῦνται ὄχι ἁπλῶς ἐπειδὴ ἡ οἰκολογία εἶναι βασικὰ μιὰ κριτικὴ ἐπιστήμη - κριτικὴ σὲ μιὰ κλίμακα ποὺ τὰ ριζοσπαστικότερα συστήματα πολιτικῆς οἰκονομίας δὲν ἔχουν κατορθώσει νὰ πετύχουν - ἀλλὰ ἐπίσης εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ὁλοκλήρωσης κι ἀναδημιουργίας. Ἂν ἀχθεῖ ἡ ὄψη τῆς ὁλοκλήρωσης κι ἀναδημιουργίας τῆς οἰκολογίας σὲ ὅλες της τὶς ἐπιπτώσεις, ὁδηγεῖ κατευθείαν σὲ ἀναρχικοὺς χώρους κοινωνικῆς σκέψης. Γιατί, σὲ τελευταία ἀνάλυση, εἶναι ἀδύνατον νὰ πετύχουμε μιὰ ἐναρμόνιση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσης δίχως νὰ δημιουργήσουμε μιὰ ἀνθρώπινη κοινότητα ποὺ νὰ ζεῖ σὲ διαρκῆ ἰσορροπία μὲ τὸ φυσικό της περιβάλλον.

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ κριτικὴ κόψη τῆς οἰκολογίας, μιὰ σπάνια περίπτωση σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἀφομοιωθεῖ σχεδὸν πλήρως ἀπὸ τὸν καπιταλισμό, προέρχεται ἀπ' τὸ ὑποκείμενό της - ἀπὸ τὸ ἴδιο της τὸ πεδίο. Τὰ ζητήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται εἶναι ἀπρόβλητα μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀγνοηθοῦν δίχως νὰ γίνει προβληματικὴ ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἴδιου τοῦ πλανήτη. Ἡ κριτικὴ κόψη τῆς οἰκολογίας δὲν ὀφείλεται τόσο στὴν ἰσχὺ τοῦ ἀνθρώπινου λόγου - μιὰ ἰσχὺς ποὺ ἡ ἐπιστήμη καθαγίασε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πιὸ ἐπαναστατικῶν της περιόδων - ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ μεγαλύ-

-τερη ἰσχύ, τὸν κυρίαρχο χαρακτῆρα τῆς φύσης. Ἴσως ἀληθεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι χειραγωγήσιμος, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν μέσων μαζικῆς «ἐπικοινωνίας» ἢ ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης εἶναι χειραγωγήσιμα, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ μηχανικοί, ἀλλὰ ἡ οἰκολογία ξεκάθαρα δείχνει ὅτι ἡ ὁ λ ό τ η τ α τοῦ φυσικοῦ κόσμου - ἡ φύση ἰδωμένη σ' ὅλες της τὶς ὄψεις, κύκλους καὶ ἀλληλοσυσχετίσεις - ἀκυρώνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπινους ἰσχυρισμοὺς γιὰ κυριαρχία πάνω στὸν πλανήτη. Οἱ μεγάλες ἔρημοι τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης, περιοχὲς κάποτε μιᾶς γεωργίας ποὺ εὐδοκιμοῦσε καὶ μιᾶς πλούσιας φυσικῆς χλωρίδας, εἶναι ἱστορικὲς ἐνδείξεις τῆς ἐκδίκησης τῆς φύσης ἐνάντια στὸν ἀνθρώπινο παρασιτισμό.

Κανένα ἱστορικὸ παράδειγμα δὲν συγκρίνεται σὲ βάρος κι ἔκταση μὲ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς σύλησης στὴν ὁποία ἐπιδίδεται ὁ ἄνθρωπος - καὶ τῆς ἐκδίκησης τῆς φύσης - ἀπὸ τὶς μέρες τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης καὶ δῶθε καί, ἰδιαίτερα, ἀπ' τὸ τέλος τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα ἀνθρώπινου παρασιτισμοῦ ἦταν οὐσιαστικῶς συμβολικὰ σὲ ἔκταση· ἦταν ἀκριβῶς π α ρ α δ ε ί γ μ α τ α τῆς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου γιὰ καταστροφή, καὶ τίποτε παραπάνω. Πολλὲς φορὲς ἀντισταθμίζονταν ἀπὸ ἀξιοσημείωτες βελτιώσεις στὴ φυσικὴ οἰκολογία μιᾶς περιφέρειας, ὅπως τὸ ἀνυπέρβλητο ξαναδούλεμα τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀγροτιὰ κατὰ τὴ διάρκεια αἰώνων καλλιέργειας καὶ οἱ ἐπιτεύξεις τῶν Ἴνκας στὴν καλλιέργεια κλιμακωτῶν ἐπιπέδων στὴν ὀροσειρὰ τῶν Ἄνδεων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προ - Κολομβιανῆς ἐποχῆς.

Ἡ σύληση τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο εἶναι παγκόσμια σὲ ἔκταση, σὰν τοὺς ἰμπεριαλισμούς του. Παραπέρα, βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ πλανήτη, ὅπως εἴδαμε ἀπ' τὶς διαταραχὲς τῆς Ζώνης Van Allen λίγα χρόνια πρίν. Σήμερα, ὁ ἀνθρώπινος παρασιτισμὸς ἀναστέλλει βίαια

ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τὸ κλίμα, τὶς πηγὲς νεροῦ, τὸ ἔδαφος, τὴ χλωρίδα καὶ τὴν πανίδα μιᾶς περιφέρειας: οὐσιαστικὰ ἀνατρέπει ὅλους τοὺς βασικοὺς κύκλους τῆς φύσης κι ἀπειλεῖ νὰ ὑπονομεύσει τὴ σταθερότητα τοῦ περιβάλλοντος σὲ παγκόσμια κλίμακα.

Ὡς παράδειγμα τῆς ἔκτασης τοῦ βίαια ἀνασταλτικοῦ ρόλου τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ἔχει ὑπολογιστεῖ ὅτι τὰ ἀπολιθωματικὰ καύσιμα (ἄνθρακες καὶ πετρέλαιο) προσθέτουν 600 ἑκατομμύρια τόννους διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα στὸν ἀέρα κάθε χρόνο, περίπου 0,03 τοῖς ἑκατὸ τῆς συνολικῆς ἀτμοσφαιρικῆς μάζας - αὐτό, χώρια ἀπὸ μιὰ ἀνυπολόγιστη ποσότητα τοξικῶν οὐσιῶν. Ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση καὶ δῶθε, ἡ συνολικὴ ἀτμοσφαιρικὴ μάζα διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα ἔχει αὐξηθεῖ κατὰ 25 τοῖς ἑκατὸ σὲ σύγκριση μὲ προηγούμενα, πιὸ σταθερά, ἐπίπεδα. Μπορεῖ νὰ ὑποστηριχτεῖ πάνω σὲ πολὺ ἔγκυρη θεωρητικὴ βάση, ὅτι αὐτὸ τὸ αὐξανόμενο στρῶμα διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα, ἐμποδίζοντας τὴ θερμότητα ποὺ ἀκτινοβολεῖ ἡ γῆ, θὰ ὁδηγήσει σὲ πιὸ καταστροφικὰ εἴδη θυελλῶν καὶ τελικὰ στὸ λυώσιμο τῶν παγωμένων πόλων, στὴν αὔξηση τοῦ ἐπιπέδου τῶν θαλασσῶν καὶ στὴν κάλυψη μὲ θαλασσινὸ νερὸ τεράστιων ἐκτάσεων γῆς. Ὅσο ἀπομακρυσμένος κι ἂν εἶναι ἕνας τέτοιος κατακλυσμός, ἡ μεταβολὴ τῆς ἀναλογίας τοῦ διοξειδίου τοῦ ἄνθρακα σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα ἀτμοσφαιρικὰ ἀέρια εἶναι μιὰ προειδοποίηση γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ ἔχουν οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴν ἰσορροπία τῆς φύσης.

Ἕνα πιὸ ἄμεσο οἰκολογικὸ ζήτημα εἶναι ἡ ἐκτεινόμενη μόλυνση τῶν ποταμιῶν τῆς γῆς. Αὐτὸ ποὺ μετράει ἐδῶ δὲν εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ρυπαίνει ἕνα δοσμένο ρέμα, ποτάμι ἢ λίμνη - ἕνα πράγμα ποὺ τὸ ἔχει κάνει ἐπὶ αἰῶνες - ἀλλὰ τὸ μέγεθος ποὺ ἔχει φτάσει ἡ μόλυνση τοῦ νεροῦ στὸ διάστημα τῶν δύο γενεῶν ποὺ πέρασαν. Σχεδὸν ὅλα τὰ νερὰ

ἐπιφανείας στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες εἶναι τώρα μολυσμένα. Πολλὰ ἀμερικανικὰ ποτάμια εἶναι ἀνοιχτοὶ βόθροι ποὺ κάλλιστα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν προεκτάσεις τῶν συστημάτων ὑπονόμων τῶν πόλεων. Εἶναι εὐφημισμὸς νὰ τὰ περιγράφουμε σὰν ποτάμια καὶ λίμνες. Πιὸ σημαντικό, μεγάλες ποσότητες νεροῦ τοῦ ἐδάφους εἶναι τόσο μολυσμένες, ὥστε νὰ μὴν πίνονται, καὶ πολλὲς τοπικὲς ἐπιδημίες ἡπατίτιδας ἀποδείχτηκε ὅτι ὀφείλονται σὲ μολυσμένες πηγὲς στὶς περιοχὲς τῶν προαστείων. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ μόλυνση τοῦ νεροῦ ἐπιφανείας, ἡ μόλυνση τοῦ νεροῦ ποὺ συγκρατεῖ τὸ ἔδαφος ἢ τῶν ὑπογείων νερῶν εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ ἐξαληφτεῖ καὶ διατηρεῖται γιὰ δεκαετίες μετὰ τὸν παραμερισμὸ τῶν πηγῶν μόλυνσης.

Ἕνα ἄρθρο σ' ἕνα περιοδικὸ μαζικῆς κυκλοφορίας σωστὰ περιγράφει τὰ μολυσμένα ποτάμια ὡς τὰ «νερὰ ποὺ πεθαίνουν». Αὐτὴ ἡ ἀπελπισμένη, ἀποκαλυπτικὴ περιγραφὴ τοῦ προβλήματος τῆς μόλυνσης τοῦ νεροῦ στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες στὴν πραγματικότητα ἰσχύει γιὰ τὸν κόσμο στὸ σύνολό του. Τὰ νερὰ τῆς γῆς στὴν κυριολεξία πεθαίνουν. Ἡ μαζικὴ μόλυνση καταστρέφει τὰ ποτάμια καὶ τὶς λίμνες τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, ὅπως ἐπίσης τὰ ποτάμια τῶν ἐξαιρετικὰ βιομηχανοποιημένων ἠπείρων, ποὺ τοὺς ἔχουμε γαμήσει τὰ ἤπατα ἐδῶ καὶ χρόνια. Δὲν μποροῦμε πιὰ νὰ τὰ θεωρήσουμε μέσα ζωῆς. Ἐδῶ δὲν ἀναφέρομαι μόνο στὰ ραδιενεργὰ στοιχεῖα μόλυνσης ἀπὸ δοκιμὲς τῆς πυρηνικῆς βόμβας κι ἀπὸ τοὺς ἠλεκτρικοὺς ἀντιδραστῆρες, ποὺ προφανῶς ἐπιδροῦν πάνω σ' ὅλη τὴν πανίδα καὶ τὴ χλωρίδα τῆς θάλασσας· οἱ διαρροὲς πετρελαίου τῶν πλοίων καὶ οἱ τεράστιες κηλίδες ποὺ σχηματίζονται, ἔχουν ἐπίσης καταστεῖ προβλήματα μαζικῆς μόλυνσης, ἀπειλῶντας τὴν ὑποβρύχια ζωὴ μὲ αὐξανόμενη ἔνταση κάθε χρόνο.

Ἀναλύσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους μποροῦν νὰ ἐπαναληφτοῦν γιὰ κάθε τμῆμα τῆς βιόσφαιρας. Ὁλόκληρες σελίδες θὰ μπο-

ροῦσαν νὰ γραφτοῦν γιὰ τὶς τεράστιες ἀπώλειες παραγωγικοῦ ἐδάφους ποὺ συμβαίνουν κάθε χρόνο σὲ κάθε σχεδὸν ἤπειρο τῆς γῆς· γιὰ τὰ θανατηφόρα ἐπεισόδια μόλυνσης τοῦ ἀέρα σὲ μεγάλες ἀστικὲς περιοχές· γιὰ τὴν παγκόσμια κατανομὴ τοξικῶν οὐσιῶν, ὅπως τὰ ραδιενεργὰ ἰσότοπα κι ὁ μόλυβδος· γιὰ τὴ χημικοποίηση τοῦ ἄμεσου περιβάλλοντος τοῦ ἀνθρώπου - θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πεῖ τῆς ἴδιας του τῆς κουζίνας - μὲ κατάλοιπα παρασιτοκτόνων καὶ πρόσθετες χημικὲς οὐσίες στὶς τροφές. Βαλμένες μαζὶ σὰν τὰ κομμάτια μιᾶς μαγικῆς εἰκόνας, αὐτὲς οἱ προσβολὲς στὸ περιβάλλον σχηματίζουν ἕνα πρότυπο καταστροφῆς ποὺ δὲν ἔχει προηγούμενο στὴ μακρὰ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὴ γῆ.

Προφανῶς, ὁ ἄνθρωπος θὰ μποροῦσε νὰ περιγραφεῖ ὡς ἕνα ἐξαιρετικὰ καταστροφικὸ παράσιτο ποὺ ἀπειλεῖ νὰ καταστρέψει τὸν οἰκοδεσπότη του - τὸν φυσικὸ κόσμο - καὶ τελικὰ τὸν ἑαυτό του. Στὴν οἰκολογία, πάντως, ἡ λέξη «παράσιτο» δὲν ἀποτελεῖ ἀπάντηση σὲ ἐρώτημα, ἀλλὰ γεννάει ἡ ἴδια μιὰ ἐρώτηση. Οἱ οἰκολόγοι γνωρίζουν ὅτι ἕνας καταστροφικὸς παρασιτισμὸς αὐτοῦ τοῦ εἴδους συνήθως ἀντανακλᾶ τὴ βίαιη ἀνατολὴ μιᾶς οἰκολογικῆς κατάστασης· μάλιστα πολλὰ εἴδη, ποὺ φαίνονται πολὺ καταστροφικὰ κάτω ἀπὸ ἕνα σύνολο συνθηκῶν, εἶναι ἐξαιρετικὰ χρήσιμα κάτω ἀπὸ ἕνα ἄλλο σύνολο. Αὐτὸ ποὺ προσδίδει μιὰν ἰδιαίτερα κριτικὴ λειτουργία στὴν οἰκολογία εἶναι τὸ ἐρώτημα ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὶς καταστροφικὲς ἱκανότητες τοῦ ἀνθρώπου: Ποιὰ εἶναι ἡ βίαιη ἀναστολὴ ποὺ ἔχει μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπο σ' ἕνα καταστροφικὸ παράσιτο; Τί παράγει μιὰ μορφὴ παρασιτισμοῦ ποὺ ἔχει ὡς ἐπακόλουθο ὄχι μόνο τεράστιες φυσικὲς ἀνισορροπίες, ἀλλὰ ἀπειλεῖ ἐπίσης τὴν ὕπαρξη τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρωπότητας;

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει παραγάγει ἀνισορροπίες ὄχι μόνο στὴ φύση ἀλλά, πιὸ βασικά, στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς συνανθρώπους του καὶ στὴν ἴδια τὴ δομὴ τῆς κοινωνίας. Οἱ ἀνισορρο-

πίες πού έχει παραγάγει ὁ ἄνθρωπος στό φυσικό κόσμο ὀφείλονται στίς ἀνισορροπίες πού ἔχει παραγάγει στόν κοινωνικό κόσμο. Ἕναν αἰώνα πρίν, θά ἦταν δυνατόν νά θεωρήσουμε τή μόλυνση τοῦ ἀέρα καί τοῦ νεροῦ ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐγωϊστικῶν δραστηριοτήτων τῶν βαρόνων τῆς βιομηχανίας καί τῆς γραφειοκρατίας. Σήμερα, αὐτή ἡ ἠθική ἐξήγηση θά ἦταν μιά χυδαία ὑπεραπλούστευση.

Εἶναι ἀναμφισβήτητα ἀλήθεια ὅτι οἱ περισσότερες ἀστικές ἐπιχειρήσεις καθοδηγοῦνται ἀπό μιά στάση τοῦ στίλ «δέν μᾶς καίγεται καρφί γι' αὐτούς τούς μαλάκες», ὅπως γίνεται σαφές ἀπ' τίς ἀντιδράσεις τῶν ἠλεκτροπαραγωγικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν βιομηχανιῶν αὐτοκινήτου καί τῶν ἑταιρειῶν χάλυβος στά προβλήματα τῆς μόλυνσης. Ἀλλά ἀκόμη πιό σοβαρό πρόβλημα ἀπό τή στάση τῶν ἰδιοκτητῶν εἶναι τό μέγεθος τῶν ἴδιων τῶν ἐπιχειρήσεων - οἱ τεράστιες διαστάσεις τους, ἡ τοποθέτησή τους σέ μιά συγκεκριμένη περιφέρεια, ἡ πυκνότητά τους σέ σχέση πρός μιά κοινότητα ἤ ἕνα ποτάμι, οἱ ἀπαιτήσεις τους γιά πρῶτες ὕλες καί νερό, κι ὁ ρόλος τους στόν ἐθνικό καταμερισμό τῆς ἐργασίας.

Αὐτό πού βλέπουμε σήμερα εἶναι μιά κρίση στήν κοινωνική οἰκολογία. Ἡ σύγχρονη κοινωνία, ἰδιαίτερα ὅπως τή γνωρίζουμε στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες καί στήν Εὐρώπη, ὀργανώνεται γύρω ἀπό τεράστιες ἀστικές ζῶνες, μιά ἐξαιρετικά βιομηχανοποιημένη γεωργία καί, καλύπτοντας καί τά δύο, μιά γαϊδουρινά ἐξογκωμένη, γραφειοκρατική, ἀνώνυμη κρατική μηχανή. Ἄν γιά τήν ὥρα παρατήσουμε ὅλους τούς ἠθικούς ἐνδοιασμούς καί ἐξετάσουμε τή φυσική δομή αὐτῆς τῆς κοινωνίας, αὐτό πού ἀναγκαστικά θά μᾶς ἐντυπωσιάσει εἶναι τά ἀπίστευτα προβλήματα ἐφοδιασμοῦ πού εἶναι ἀναγκασμένη νά ἐπιλύσει - προβλήματα μεταφορᾶς, πυκνότητας, προμήθειας (πρώτων ὑλῶν, ἐμπορευμάτων καί βιομηχανοποιημένων τροφίμων, οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ὀργάνωσης, βιομηχα-

νικῆς τοποθέτησης κ.ο.κ. Τὸ βάρος ποὺ αὐτὸς ὁ τύπος τῆς ὀργανωμένης σὲ ὑδροκέφαλες πόλεις καὶ συγκεντρωτικῆς κοινωνίας ἐπιθέτει σὲ ὁποιαδήποτε ἠπειρωτικὴ περιοχή, εἶναι τεράστιο.

ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΚΑΙ ΑΠΛΟΤΗΤΑ

Τὸ πρόβλημα εἶναι ἀκόμη πιὸ βαθύ. Ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ κυριαρχήσει στὴ φύση ἐμφανίζεται κατευθείαν ἀπὸ τὴν κυριάρχηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια φύτεψε τοὺς σπόρους τῆς κυριαρχίας στὶς πυρηνικὲς σχέσεις τῆς ἀνθρωπότητας· ὁ κλασικὸς διαχωρισμὸς - διχασμὸς στὸν ἀρχαῖο κόσμο μεταξὺ πνεύματος καὶ πραγματικότητας, μεταξὺ νοῦ καὶ ἐργασίας, τὴν ἔθρεψαν· ἡ ἐνάντια στὴ φύση προκατάληψη τοῦ Χριστιανισμοῦ, βοήθησε στὴν ἀνάπτυξή της. Ἀλλὰ δὲν ἦταν παρὰ μόνο ὅταν διαλύθηκαν οἱ ὀργανικὲς κοινοτικὲς σχέσεις (φεουδαλικὲς ἢ ἀγροτικὲς στὴ μορφή) κι ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὶς σχέσεις τῆς ἀγορᾶς, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ πλανήτης κατάντησε πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ γιὰ ἐκμετάλλευση. Αὐτὴ ἡ προαιώνια τάση βρίσκει τὴν πιὸ ὀξυμμένη της ἀνάπτυξη στὸ σύγχρονο καπιταλισμό. Λόγω τῆς οὐσιαστικὰ ἀνταγωνιστικῆς της φύσης, ἡ ἀστικὴ κοινωνία ὄχι μόνο ρίχνει τοὺς ἀνθρώπους τὸν ἕνα ἐνάντια στὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἐπίσης ρίχνει τὴ μάζα τῆς ἀνθρωπότητας ἐνάντια στὸν φυσικὸ κόσμο. Ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἄνθρωποι μετατρέπονται σὲ ἐμπορεύματα, ἔτσι καὶ κάθε ὄψη τῆς φύσης μετατρέπεται σὲ ἐμπόρευμα, μιὰ πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ ποὺ πρέπει νὰ τὴν κατεργαστοῦμε καὶ μετὰ νὰ κυκλοφορήσει στὸ ἐμπόριο κατὰ τὸν πιὸ ἄσχετο τρόπο. Οἱ φιλελεύθεροι εὐφημισμοὶ γιὰ τὶς ἐν λόγω διαδικασίες εἶναι «ἀνάπτυξη», «βιομηχανικὴ κοινωνία» καὶ «μαρασμὸς τῶν πόλεων».

Μ' ὁποιαδήποτε γλῶσσα κι ἂν περιγραφοῦν, τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴν κυριάρχηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Ἡ φράση «καταναλωτικὴ κοινωνία» συμπληρώνει τὴν περιγραφὴ τῆς παρούσας κοινωνικῆς τάξης πραγμάτων ὡς «βιομηχανικῆς κοινωνίας». Οἱ ἀνάγκες μαγειρεύονται ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς «ἐπικοινωνίας» γιὰ νὰ δημιουργήσουν ζήτηση γιὰ ἐντελῶς ἄχρηστα ἐμπορεύματα, τὸ καθένα προσεχτικὰ ἐπινοημένο ὥστε ν' ἀχρηστευτεῖ ὕστερα ἀπὸ μιὰ προκαθορισμένη χρονικὴ περίοδο. Ἡ λεηλασία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἀπὸ τὴν ἀγορὰ παραλληλίζεται μὲ τὴ λεηλασία τῆς γῆς ἀπ' τὸ Κεφάλαιο.

Παρὰ τὸν πρόσφατο θόρυβο σχετικὰ μὲ τὴν πληθυσμιακὴ «ἔκρηξη», οἱ στρατηγικοὶ ἀριθμοὶ στὴν οἰκολογικὴ κρίση δὲν εἶναι τὸ ποσοστὸ πληθυσμιακῆς ἀνάπτυξης τῆς Ἰνδίας, ἀλλὰ τὰ ποσοστὰ παραγωγῆς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, μιᾶς χώρας ποὺ παράγει περισσότερο ἀπὸ τὸ 50 τοῖς ἑκατὸ τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου. Καὶ ἐδῶ, ἐπίσης, φιλελεύθεροι εὐφημισμοὶ ὅπως ἡ «ἀφθονία» κρύβουν τὸ κριτικὸ χτύπημα μιᾶς ὠμῆς λέξης σὰν τὴ «σπατάλη». Μὲ τὸ ἕνα ἔννατο τοῦ βιομηχανικοῦ της δυναμικοῦ προσανατολισμένο στὴν πολεμικὴ παραγωγή, οἱ Η.Π.Α. στὴν κυριολεξία ποδοπατοῦν τὴ γῆ καὶ καταξεσχίζουν τοὺς οἰκολογικοὺς δεσμοὺς ποὺ εἶναι ζωτικοὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐπιβίωση. Ἂν οἱ τρέχοντες βιομηχανικοὶ ὑπολογισμοὶ ἀποδειχτοῦν σωστοί, στὰ ὑπόλοιπα τριάντα χρόνια τοῦ αἰῶνα θὰ δοῦν μιὰ αὔξηση στὴν παραγωγὴ ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας κατὰ πέντε φορές, βασισμένη κυρίως σὲ πυρηνικὰ καύσιμα καὶ ἄνθρακες. Τὸ κολοσσιαῖο βάρος σὲ ραδιενεργὰ κατάλοιπα κι ἄλλα ὑπολείμματα ποὺ αὐτὴ ἡ αὔξηση θὰ ἐπιθέσει στὴ φυσικὴ οἰκολογία τῆς γῆς, δὲν χρειάζεται καμμιὰ περιγραφή.

Σὲ μιὰ ποιὸ ἄμεση προοπτική, τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι λιγότερο ἀνησυχητικό. Μέσα στὰ πέντε προσεχῆ χρόνια ἡ

συνολική παραγωγή ξυλείας υπολογίζεται ν' αυξηθεί κατά είκοσι τοις εκατό· ή παραγωγή χαρτιού, πέντε τοις εκατό κάθε χρόνο· τα κουτιά συσκευασίας, τρία τοις εκατό κάθε χρόνο· τα πλαστικά (πού τώρα αποτελούν το ένα ως δύο τοις εκατό των απορριμάτων των δήμων), εφτά τοις εκατό κάθε χρόνο. Παρμένες μαζί, αυτές οι βιομηχανίες είναι οι σοβαρότερες πηγές μόλυνσης του περιβάλλοντος. Ἡ τελείως ά - νόητη φύση της σύγχρονης βιομηχανικής δραστηριότητας αποδεικνύεται ίσως κατά τον καλύτερο τρόπο από τη μείωση των επιστρεφόμενων (και ξαναχρησιμοποιήσιμων) μπουκαλιών μπύρας από 54 δισεκατομμύρια το 1960, σε 26 δισεκατομμύρια σήμερα. Τη θέση τους την πήραν τα μπουκάλια «μιας χρήσεως» (αύξηση από 8 σε 21 δισεκατομμύρια στην ίδια περίοδο) και οι κονσέρβες (αύξηση από 38 σε 53 δισεκατομμύρια). Φυσικά, μπουκάλια «μιας χρήσεως» και οι κονσέρβες θέτουν τεράστια προβλήματα στο ζήτημα της απαλλαγής των στερεών απορριμάτων.

Ὁ πλανήτης, άν ιδωθεί, σαν ένας σωρός ορυκτών, μπορεί ν' αντέξει αυτές τις ασυλλόγιστες αυξήσεις στην παραγωγή σκουπιδιών. Ἡ γη, άν ιδωθεί ως ένας πολύπλοκος ιστός ζωής, σίγουρα δεν μπορεί. Τὸ μοναδικό ερώτημα είναι άν ή γη μπορεί να επιβιώσει κάπως της σύλησής της, ώστε ὁ άνθρωπος ν' αντικαταστήσει το παρόν καταστροφικό κοινωνικό σύστημα με μια ανθρωπιστική, οικολογικά προσανατολισμένη κοινωνία.

Συχνά ρωτούν τους οικολόγους, μάλλον χλευαστικά, να προσδιορίσουν με επιστημονική ακρίβεια το οικολογικό οριακό σημείο αντοχής της φύσης - το σημείο στο όποιο ὁ φυσικός κόσμος θα καταπλακώσει τον άνθρωπο. Αυτό είναι σαν να ζητάμε από έναν ψυχίατρο την ακριβή στιγμή πού ένας νευρωτικός θα περάσει στην ψυχωτική κατάσταση. Ποτέ δεν είναι δυνατόν να δοθεί μια τέτοια απάντηση. Ἀλλά ὁ οικολό-

γος μπορεῖ νὰ μᾶς φωτίσει γιὰ τὶς κατευθύνσεις ποὺ φαίνεται ν' ἀκολουθεῖ ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ διαχωρισμοῦ - διχασμοῦ του μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο.

'Απὸ τὴ σκοπιὰ τῆς οἰκολογίας, ὁ ἄνθρωπος ὑπεραπλοποιεῖ ἐπικίνδυνα τὸ περιβάλλον του. Ἡ σύγχρονη πόλη ἀντιπροσωπεύει μιὰ ὀπισθοδρομικὴ καταπάτηση τοῦ φυσικοῦ ἀπὸ τὸ συνθετικό, τοῦ ὀργανικοῦ ἀπ' τὸ ἀνόργανο (μπετόν, μέταλλο, καὶ γυαλί), τῶν ποικίλων, μεγάλης ἔκτασης ἐρεθισμάτων ἀπ' τὰ χοντροκομμένα, τὰ στοιχειώδη. Οἱ τεράστιες ἀστικὲς ζῶνες ποὺ ἀναπτύσσονται τώρα στὶς βιομηχανοποιημένες περιοχὲς τοῦ κόσμου δὲν εἶναι μόνο χυδαῖα προσβλητικὲς στὸ αὐτὶ καὶ στὸ μάτι, ἀλλὰ εἶναι χρονίως φορτωμένες μὲ τὸ μίγμα καπνοῦ - ὁμίχλης θορυβώδεις κι οὐσιαστικὰ ἀκινητοποιημένες ἀπ' τὴ συγκοινωνιακὴ καὶ πολεοδομικὴ συμφόρηση.

Ἡ διαδικασία τῆς ἁπλοποίησης τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ μετατροπή του σὲ στοιχειῶδες καὶ ἀκατέργαστο, ἔχει μιὰ πολιτιστικὴ καὶ μιὰ φυσικὴ διάσταση. Ἡ ἀνάγκη νὰ χειραγωγηθοῦν τεράστιοι ἀστικοὶ πληθυσμοὶ - νὰ μεταφερθοῦν, νὰ τραφοῦν, ν' ἀπασχοληθοῦν, νὰ μορφωθοῦν καὶ κάπως νὰ διασκεδάσουν ἑκατομμύρια πυκνὰ συγκεντρωμένων ἀνθρώπων - ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ὀξεία πτώση τοῦ ἐπιπέδου τῶν πολιτῶν καὶ τῆς κοινωνίας. Μιὰ μαζικὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις - ὁλοκληρωτική, συγκεντρωτικὴ κι ἐξουσιαστικὴ - κυριαρχεῖ πάνω στὶς πιὸ ἐξατομικευμένες ἔννοιες τοῦ παρελθόντος. Οἱ γραφειοκρατικὲς τεχνικὲς κοινωνικῆς διεύθυνσης ἀντικαθιστοῦν τὶς ἀνθρωπιστικὲς μεθόδους. 'Ο,τιδήποτε αὐθόρμητο, δημιουργικὸ κι ἐξατομικευμένο περιορίζεται ἀπ' τὸ τυποποιημένο, τὸ κανονισμένο, τὸ προγραμματισμένο καὶ τὸ μαζοποιημένο. Ὁ χῶρος τοῦ ἀτόμου σταθερὰ στενεύει μὲ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἐπιβάλλονται ἐπάνω του ἀπὸ ἕναν ἀπρόσωπο κοινωνικὸ μηχανισμό. Κάθε ἀναγνώριση τῶν μοναδικῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων ὑποχύπτει σὲ αὐξανό-

μενο βαθμὸ καὶ ρυθμὸ στὴ χειραγώγηση τοῦ ἐλάχιστου κοινοῦ παρονομαστῆ τῆς μάζας. Μιὰ ποσοτική, στατιστικὴ προσέγγιση, ἕνας τρόπος ν' ἀντιμετωπίζεται ὁ ἄνθρωπος σὰν νὰ ἦταν μέλισσα σὲ κυψέλη, θριαμβεύει πάνω στὴν προσεκτική, φωτισμένη, ἐξατομικευμένη καὶ ποιοτικὴ προσέγγιση ποὺ δίνει ἔμφαση στὴν προσωπικὴ μοναδικότητα, στὴν ἐλεύθερη ἔκφραση καὶ στὴν πολιτιστικὴ πολυπλοκότητα.

Ἡ ἴδια ὀπισθοδρομικὴ ἁπλοποίηση τοῦ περιβάλλοντος συμβαίνει καὶ στὴ σύγχρονη γεωργία.* Οἱ χειραγωγούμενοι ἄνθρωποι στὶς σύγχρονες πόλεις πρέπει νὰ τραφοῦν, πράγμα ποὺ συνεπάγεται μιὰν ἐπέκταση τῆς βιομηχανικῆς καλλιέργειας. Τὰ φυτὰ ποὺ προορίζονται γιὰ τροφὴ πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν μὲ τρόπο ποὺ νὰ ἐπιτρέπει ἕναν ὑψηλὸ βαθμὸ μηχανοποίησης - κι' αὐτὸ ὄχι γιὰ νὰ μειώσει τὸν ἀνθρώπινο μόχθο, ἀλλὰ γιὰ ν' αὐξήσει (ὑποτίθεται) τὴν παραγωγικότητα καὶ τὴν ἀποδοτικότητα, νὰ μεγιστοποιήσει τὶς ἐπενδύσεις καὶ νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴ βιόσφαιρα μὲ τὸν πιὸ γαμηστικὸ τρόπο. Συνεπῶς, τὸ ἔδαφος τῶν χωραφιῶν πρέπει νὰ καταντήσει ἐπίπεδη πεδιάδα - πάτωμα ἐργοστασίου, ἂν θέλετε - καὶ οἱ φυσικὲς ποικιλίες στὴν τοπογραφία πρέπει νὰ μειωθοῦν ὅσο εἶναι δυνατόν. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν φυτῶν, πρέπει νὰ κανονίζεται καταλεπτῶς, ὥστε ν' ἀνταποκρίνεται στὰ αὐστηρὰ προγράμματα τῶν ἐργοστασίων ἐπεξεργασίας τροφίμων. Τὸ ὄργωμα, ἡ λίπανση τοῦ ἐδάφους, ἡ σπορὰ κι' ὁ θερισμὸς πρέ-

---

* Γιὰ μιὰ ἐμβάθυνση σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα ὁ ἀναγνώστης θὰ μποροῦσε νὰ συμβουλευτεῖ τὰ παρακάτω βιβλία: «Ἡ οἰκολογία τῶν εἰσβολῶν» τοῦ Charles Elton Νέα Ὑόρκη, 1958. «Ἔδαφος καὶ πολιτισμὸς» τοῦ Edward Hyams, Λονδίνο, 1952. «Τὸ συνθετικό μας περιβάλλον» τοῦ Μάρραιη Μποὺκτσιν, 1974 καὶ «Σιωπηλὴ ἄνοιξη» τῆς Rachel Carson, Βοστώνη, 1962. Τὸ τελευταῖο δὲν πρέπει νὰ διαβαστεῖ σὰν μιὰ διατριβὴ ἐναντίον τῶν παρασιτοκτόνων, ἀλλὰ σὰν μιὰ ἔκκληση γιὰ οἰκολογικὴ διαφοροποίηση καὶ ποικιλία

πει νὰ κανονίζονται σὲ μαζικὴ κλίμακα, συνήθως ἀγνοώντας τελείως τὴ φυσικὴ οἰκολογία μιᾶς περιοχῆς. Μεγάλες περιοχὲς τῆς γῆς πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὴν καλλιέργεια ἑνὸς μονάχα σπαρτοῦ - μιὰ μορφὴ γεωργικῆς καλλιέργειας τύπου φυτείας ποὺ ἀνοίγει τὸ δρόμο ὄχι μόνο στὴ μηχανοποίηση, ἀλλὰ ἐπίσης στὶς ἐπιδημίες παρασίτων. Ἕνα μονάχα σπαρτὸ εἶναι τὸ ἰδεῶδες περιβάλλον γιὰ τὴν ἀνεξέλεγκτη ἀνάπτυξη τῶν παρασίτων. Τέλος, χημικὲς οὐσίες πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀφειδῶς γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων ποὺ δημιουργοῦν τὰ ἔντομα, τὰ ζιζάνια καὶ οἱ ἀσθένειες τῶν φυτῶν, γιὰ τὸν κανονισμὸ τῆς συγκομιδῆς καὶ γιὰ τὴ μεγιστοποίηση τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἀληθινὸ σύμβολο τῆς σύγχρονης γεωργίας δὲν εἶναι τὸ δρεπάνι, οὔτε τὸ τρακτέρ, ἀλλὰ τὸ ἀεροπλάνο. Ὁ σύγχρονος καλλιεργητὴς τροφῆς δὲν ἐκπροσωπεῖται ἀπ' τὸν ἀγρότη ἢ τὸν μικροκτηματία, οὔτε ἀπ' τὸν γεωπόνο - ἄνθρωποι ποὺ θὰ περίμενες νὰ ἔχουν μιὰ στενὴ σχέση μὲ τὶς μοναδικὲς ἰδιότητες τῆς γῆς στὴν ὁποία καλλιεργοῦν τὰ σπαρτὰ - ἀλλὰ ἀπ' τὸν πιλότο ἢ τὸν χημικό, γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἔδαφος εἶναι μιὰ ἁπλὴ πλουτοπαραγωγικὴ πηγή, μιὰ ἀνόργανη πρώτη ὕλη.

Ἡ διαδικασία ἁπλοποίησης ἐντείνεται παραπέρα ἀπὸ ἕναν κτηνωδῶς διογκωμένο περιφερειακὸ καὶ ἐθνικὸ καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας. Τεράστιες περιοχὲς τοῦ πλανήτη ὅλο καὶ πιὸ πολὺ προορίζονται γιὰ συγκεκριμένες βιομηχανικὲς δραστηριότητες ἢ καταντοῦν ἀποθῆκες πρώτων ὑλῶν. Ἄλλες μετατρέπονται σὲ κέντρα ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ποὺ ἀπασχολεῖται κυρίως μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς συναλλαγές. Πόλεις καὶ περιοχὲς (στὴν πραγματικότητα, χῶρες καὶ ἤπειροι) ταυτίζονται μὲ συγκεκριμένα προϊόντα - τὸ Πίτσμπουργκ, τὸ Κλίβελαντ καὶ ἡ Γιάνγκστάουν μὲ τὸ χάλυβα, ἡ Νέα Ὑόρκη μὲ τὶς χρηματιστικὲς δραστηριότητες, ἡ Βολιβία μὲ τὸν κασσίτερο, ἡ Ἀραβία μὲ τὸ πετρέλαιο, ἡ Εὐρώπη καὶ οἱ Π.Π.Α. μὲ τὰ

βιομηχανικὰ ἀγαθά, κι ὁ ὑπόλοιπος κόσμος μὲ πρῶτες ὕλες τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου εἴδους. Τὰ πολύπλοκα οἰκοσυστήματα ποὺ συνιστοῦν τὶς περιφέρειες μιᾶς ἠπείρου παραμερίζονται ἀπὸ μιὰ ὀργάνωση ὁλόκληρων ἐθνῶν σὲ οἰκονομικὰ ὀρθολογικοποιημένες ὀντότητες, κάθε μιὰ ἕνας κρίκος σ' ἕνα τεράστιο σύστημα βιομηχανικῶν ζωνῶν, παγκόσμιο στὶς διαστάσεις. Εἶναι ἁπλῶς ζήτημα χρόνου μέχρις ὅτου νὰ ὑποκύψουν οἱ ἑλκυστικότερες περιοχὲς τῆς ὑπαίθρου στὴ μπετονιέρα, ὅπως ἀκριβῶς οἱ περισσότερες 'Ανατολικὲς ἀκτὲς τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν, ἔχουν κιόλας ὑποκύψει στὸν κατατεμαχισμὸ σὲ οἰκόπεδα καὶ στὰ μπανγκαλόους. Ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν ὀμορφιὰ τῆς φύσης θὰ γαμηθεῖ ἀπ' τοὺς χώρους τοὺς διαμορφωμένους γιὰ τροχόσπιτα, τὰ κατασκηνωτικὰ γκέτο, τὶς «θεαματικὲς» ἐθνικὲς ὁδούς, τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ περίπτερα φαγητοῦ καὶ τοὺς λεκέδες ἀπ' τὴ διαρροὴ πετρελαίου τῶν κρὶς - κράφτ.

Βρισκόμαστε στὸ σημεῖο ὅπου ὁ ἄνθρωπος ξεχάνει (ἀντιστρέφει, διαστρέφει) τὴ δουλειὰ τῆς ὀργανικῆς ἐξέλιξης. Δημιουργώντας τεράστιες ἀστικὲς συσσωρεύσεις ἀπὸ μπετόν, μέταλλο καὶ γυαλί, καταπατώντας καὶ ὑπονομεύοντας τὰ πολύπλοκα, ὀργανωμένα μὲ ἐξαιρετικὴ λεπτότητα οἰκοσυστήματα ποὺ συνιστοῦν τὶς τοπικὲς διαφορὲς στὸν φυσικὸ κόσμο - κοντολογίς, ἀντικαθιστώντας ἕνα ἐξαιρετικὰ πολύπλοκο, ὀργανικὸ περιβάλλον μ' ἕνα ἁπλοποιημένο, ἀνόργανο - ὁ ἄνθρωπος διαλύει, ἀποσυνθέτει τὴ βιοτικὴ πυραμίδα ποὺ στήριζε τὴν ἀνθρωπότητα γιὰ ἀμέτρητες χιλιετηρίδες. Στὴν πορεία ἀντικατάστασης τῶν πολύπλοκων οἰκολογικῶν σχέσεων (ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξαρτῶνται ὅλα τὰ προηγμένα ζωντανὰ ὄντα) μὲ πιὸ στοιχειώδεις σχέσεις, ὁ ἄνθρωπος ἐπαναφέρει μὲ σταθερὸ ρυθμὸ τὴ βιόσφαιρα σ' ἕνα στάδιο ποὺ θὰ εἶναι ἱκανὸ νὰ στηρίξει μονάχα ἁπλούστερες μορφὲς ζωῆς. Ἂν αὐτὴ ἡ μεγάλη ἀντιστροφὴ τῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας συνεχιστεῖ, δὲν εἶναι καθόλου «ἀποκύημα τῆς φαντασίας» νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ

προϋποθέσεις γιὰ ὑψηλότερες μορφὲς ζωῆς θὰ καταστραφοῦν ἀνεπανόρθωτα καὶ ἡ γῆ θὰ καταστεῖ ἀνίκανη νὰ στηρίξει τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο.

Ἡ οἰκολογία ὀφείλει τὴν κριτική της κόψη ὄχι μόνο στὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ μόνο ἀπ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες παρουσιάζει αὐτὸ τὸ μήνυμα ποὺ προξενεῖ δέος, στὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ ἐπίσης γιατὶ τὸ παρουσιάζει σὲ μιὰ νέα κοινωνικὴ διάσταση. Ἀπὸ μιὰ οἰκολογικὴ ἄποψη, ἡ ἀντιστροφὴ τῆς ὀργανικῆς ἐξέλιξης εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν τρομακτικῶν ἀντιφάσεων μεταξὺ πόλης καὶ ὑπαίθρου, Κράτους καὶ κοινότητας, βιομηχανίας καὶ γεωργίας, μαζικῆς κατασκευῆς καὶ βιοτεχνίας, συγκεντρωτισμοῦ καὶ περιφερειακότητας, γραφειοκρατικῆς κλίμακας κι ἀνθρώπινης κλίμακας.

Η ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

Μέχρι πρόσφατα, οἱ προσπάθειες ἐπίλυσης τῶν ἀντιφάσεων ποὺ δημιούργησε ἡ ὑδροκέφαλη ἀνάπτυξη τῶν πόλεων, ὁ συγκεντρωτισμός, ἡ γραφειοκρατικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἡ γαϊδουρινὴ ἐπέκταση τοῦ Κράτους, θεωροῦνταν σὰν μιὰ μάταια τάση ἐνάντια στὸ ρεῦμα τῆς «προόδου» - μιὰ τάση ποὺ μποροῦσαν νὰ τὴν ἀποπέμψουν ὡς χιμαιρικὴ κι ἀντιδραστική. Ὁ ἀναρχικὸς θεωροῦνταν ἕνας χαμένος ὀνειροπόλος, ἕνας ἀπόβλητος τῆς κοινωνίας, γεμάτος νοσταλγία γιὰ τὸ ἀγροτικὸ χωριὸ ἢ τὸ μεσαιωνικὸ κοινόβιο. Ἡ λαχτάρα του γιὰ μιὰ ἀποκεντρωμένη κοινωνία καὶ γιὰ μιὰ ἀνθρωπιστικὴ κοινότητα σὲ ἁρμονία μὲ τὴ φύση καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀτόμου - τοῦ αὐθόρμητου ἀτόμου, ἀδέσμευτου ἀπὸ ἐξουσίες - θεωροῦνταν ἀντιδράσεις ἑνὸς ρομαντικοῦ, ἑνὸς déclassé τεχνίτη ἢ ἑνὸς «ἀπροσάρμοστου» διανοούμενου. Ἡ διαμαρτυρία του ἐνάντια στὸ συγκεντρωτισμὸ καὶ τὴ γαϊδουρινὴ ἐπέκταση τοῦ

Κράτους φαινόταν δλο καὶ λιγότερο πειστική γιατὶ στηριζόταν πρωταρχικὰ σὲ ἠθικὲς ἐκτιμήσεις - σὲ οὐτοπικές, φαινομενικὰ «μὴ ρεαλιστικὲς» ἀντιλήψεις σχετικὰ μ' αὐτὸ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἦταν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὄχι μ' αὐτὸ ποὺ ἦταν.'Απαντώντας σ' αὐτὴ τὴ διαμαρτυρία, οἱ ἀντιτιθέμενοι στὴν ἀναρχικὴ σκέψη - φιλελεύθεροι, δεξιοὶ κι ἐξουσιαστὲς «ἀριστεροὶ» - ἰσχυρίζονταν ὅτι ἦταν οἱ κήρυκες τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας, ὅτι οἱ κρατιστικὲς καὶ συγκεντρωτικές τους ἀντιλήψεις βασίζονταν στὸν ἀντικειμενικό, πρακτικὸ κόσμο.

Στὴ σύγκρουση τῶν Ἰδεῶν, ὁ χρόνος δὲν χαρίζει κάστανα. Ὁποιαδήποτε κι ἂν ὑπῆρξε ἡ ἐγκυρότητα τῶν ἀντι-εξουσιαστικῶν καὶ τῶν ἐξουσιαστικῶν ἀπόψεων λίγα χρόνια πρίν, ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη ἔχει καταστήσει οὐσιαστικὰ ὅλες τὶς ἐναντιώσεις στὴν ἀναρχικὴ σκέψη δίχως νόημα σήμερα. Ἡ σύγχρονη πόλη καὶ τὸ Κράτος, ἡ μαζικὴ τεχνολογία ἄνθρακος - χάλυβος τῆς Βιομηχανικῆς Ἐπανάστασης, τὰ σύγχρονα, πιὸ ὀρθολογικοποιημένα συστήματα μαζικῆς παραγωγῆς καὶ τὸ ἀλλυσιδωτὸ σύστημα ἐργασιακῆς ὀργάνωσης,* τὸ συγκεντρωποιημένο ἔθνος, τὸ Κράτος κι ὁ γραφειοκρατικός του μηχανισμὸς - ὅλα ἔχουν φτάσει στὰ ὅριά τους. Ὁποιονδήποτε προοδευτικὸ ἢ ἀπελευθερωτικὸ ρόλο πιθανὸν νὰ κατεῖχαν κάποτε, ἔχουν τώρα καταστεῖ τελείως ὀπισθοδρομικὰ καὶ καταπιεστικά. Εἶναι ὀπισθοδρομικὰ ὄχι μόνο γιατὶ διαβρώνουν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα κι ἀποξεραίνουν τὴν κοινότητα ἀπ' ὅλη της τὴν συνεκτικότητα, τὴν ἀλληλεγγύη καὶ τὸ ἠθικο - πολιτιστικὸ ἐπίπεδο· εἶναι ὀπισθοδρομικὰ ἀπὸ μιὰ ἀντικειμενικὴ σκοπιά, ἀπὸ μιὰ οἰκολογικὴ σκοπιά. Γιατὶ δὲν ὑπονομεύουν μόνο τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ τὴν ἀνθρώπινη κοινότητα, ἀλ-

---

* Σημ. μετ. — Ἡ παραγωγὴ σὲ assembly - line ὅπου ἡ ἀλλοτρίωση τοῦ ἐργαζόμενου ἀπὸ τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του φτάνει σὲ σημεῖο ποὺ νὰ δίδωνεις μιὰ βίδα ἐπὶ ἕνα ὀχτάωρο.

λὰ ἐπίσης τὴ ζωτικότητα τοῦ πλανήτη κι ὅλων τῶν ζωντανῶν ὄντων πάνω σ' αὐτόν.

Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ τονιστεῖ ὅτι οἱ ἀναρχικὲς ἀντιλήψεις γιὰ μιὰ ἰσορροπημένη κοινότητα, γιὰ μιὰ πρόσωπο μὲ πρόσωπο δημοκρατία, γιὰ μιὰ ἀνθρωπιστικὴ τεχνολογία καὶ γιὰ μιὰ ἀποκεντρωμένη κοινωνία - αὐτὲς οἱ πλούσιες ἀντι - ἐξουσιαστικὲς ἔννοιες - δὲν εἶναι ἁπλῶς ἐπιθυμητές, εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖες. Ἀνήκουν ὄχι μόνο στὰ μεγάλα ὄνειρα τοῦ μέλλοντος τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀποτελοῦν τώρα τὶς προϋποθέσεις τῆς ἀνθρώπινης ἐπιβίωσης. Ἡ διαδικασία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης τὰ ἔχει μεταφέρει ἔξω ἀπ' τὴν ἠθική, ὑποκειμενικὴ διάσταση σὲ μιὰ πρακτική, ἀντικειμενικὴ διάσταση. Αὐτὸ ποὺ κάποτε θεωροῦνταν μὴ πρακτικὸ κι ὀνειροπόλο, τώρα ἔχει γίνει ἐξαιρετικὰ πρακτικό. Αὐτὸ ποὺ κάποτε θεωροῦνταν πρακτικὸ κι ἀντικειμενικό, ἔχει γίνει τώρα ἐντελῶς μὴ πρακτικὸ κι ἄσχετο ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μιὰ πληρέστερη, ἀδέσμευτη ὕπαρξη. Ἂν νοήσουμε τὰ αἰτήματα γιὰ κοινότητα, πρόσωπο μὲ πρόσωπο δημοκρατία, ἀνθρωπιστικὴ τεχνολογία κι ἀποκέντρωση ἁπλῶς ὡς ἀντιδράσεις στὴν ἐπικρατοῦσα κατάσταση πραγμάτων - ἕνα σθεναρὸ «ὄχι» στὸ «ναὶ» ποὺ ὑπάρχει σήμερα - μιὰ ἀκαταμάχητη, ἀντικειμενικὴ ἐπιχειρηματολογία μπορεῖ τώρα νὰ δημιουργηθεῖ γιὰ τὴν πρακτικότητα μιᾶς ἀναρχικῆς κοινωνίας.

Μιὰ ἀπόρριψη τῆς ἐπικρατούσας κατάστασης πραγμάτων ἐξηγεῖ, νομίζω τὴν ἐκρηκτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἀσυνείδητου, διαισθητικοῦ ἀναρχισμοῦ ἀνάμεσα στοὺς νέους σήμερα. Ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὴ φύση εἶναι μιὰ ἀντίδραση ἐνάντια στὶς ἐξαιρετικὰ συνθετικὲς ἰδιότητες τοῦ περιβάλλοντος τῶν πόλεων καὶ τῶν ξευτελισμένων του προϊόντων. Ἡ μὴ τυπικότητα στὸ ντύσιμο καὶ στοὺς τρόπους τους εἶναι μιὰ ἀντίδραση ἐνάντια στὴν τυποποιημένη φύση τοῦ σύγχρονου, θεσμοποιημένου τρόπου ζωῆς. Ἡ προδιάθεσή τους γιὰ ἄμεση δράση εἶναι μιὰ

ἀντίδραση ἐνάντια στὴ γραφειοκρατικοποίηση καὶ στὸ συγκεντρωτισμὸ τῆς κοινωνίας. Ἡ τάση τους νὰ βγαίνουν στὸ περιθώριο, ν' ἀποφεύγουν τὸ μόχθο καὶ τὸν ἀνταγωνισμό, ἀντανακλᾶ ἕναν αὐξανόμενο θυμὸ γιὰ τὴν ἀ - νόητη βιομηχανικὴ ρουτίνα ποὺ τρέφει ἡ σύγχρονη μαζικὴ «παραγωγή» στὸ ἐργοστάσιο, τὸ γραφεῖο ἢ τὸ πανεπιστήμιο. Ὁ ἔντονος ἀτομισμὸς εἶναι, μὲ τὸν δικό του στοιχειώδη τρόπο, μιὰ defacto ἀποκέντρωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς - μιὰ προσωπικὴ ἀποχώρηση ἀπ' τὴν κοινωνία τῆς μάζας.

Τὸ σημαντικότερο πράγμα σχετικὰ μὲ τὴν οἰκολογία εἶναι ἡ ἱκανότητά της νὰ μετατρέπει αὐτὴ τὴ συχνὰ μηδενιστικὴ ἀπόρριψη τοῦ status quo σὲ μιὰ ἐμφατικὴ κατάφαση τῆς ζωῆς - μάλιστα σ' ἕνα ἀναδημιουργικὸ πιστεύω γιὰ μιὰ ἀνθρωπιστικὴ κοινωνία. Ἡ οὐσία τοῦ ἀναδημιουργικοῦ μηνύματος τῆς οἰκολογίας μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ στὴ λέξη «ποικιλία». Ἀπὸ μιὰ οἰκολογικὴ σκοπιά, ἡ ἰσορροπία κι ἁρμονία στὴ φύση καὶ στὴν κοινωνία (καί, κατ' ἐπέκταση, στὴ συμπεριφορὰ καὶ στὴν ἐμπειρία, πετυχαίνονται ὄχι μὲ τὴ μηχανικὴ τυποποίηση, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀντίθετό της, τὴν ὀργανικὴ διαφοροποίηση. Αὐτὸ τὸ μήνυμα μπορεῖ νὰ γίνει ἀντιληπτὸ καθαρὰ μόνο ἂν ἐξετάσουμε τὸ πρακτικό του νόημα.

Ἄς ἐξετάσουμε τὴν οἰκολογικὴ ἀρχὴ τῆς διαφοροποίησης - αὐτὸ ποὺ ὁ Charles Elton ὀνομάζει ἡ «διατήρηση τῆς ποικιλίας» - ὅπως ἐφαρμόζεται στὴ βιολογία, ἰδιαίτερα στὴ γεωργία. Ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς μελετῶν - τὰ μαθηματικὰ ὑποδείγματα τοῦ Lotka καὶ τοῦ Nolterra, τὰ πειράματα τοῦ Bause μὲ πρωτόζωα καὶ μικρο - ὀργανισμοὺς σὲ ἐλεγχόμενα περιβάλλοντα, καθὼς κι ἐκτεταμένες ἔρευνες σὲ συγκεκριμένους χώρους - ξεκάθαρα ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ κυμάνσεις στοὺς ζωικοὺς καὶ φυτικοὺς πληθυσμούς, ποικιλόμενες ἀπὸ ἤπιες σὲ ἐνδημικὲς ἀναλογίες, ἐξαρτῶνται κυρίως ἀπ' τὸν ἀριθμὸ τῶν εἰδῶν σ' ἕνα οἰκοσύστημα καὶ ἀπὸ τὸ βαθμὸ ποι-

κιλίας στὸ περιβάλλον. Ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ζώων ποὺ χρησιμεύουν ὡς λεία καὶ τῶν ζώων ποὺ τρέφονται ἀπὸ τὰ ζῶα-λεία, τόσο σταθερότερος εἶναι ὁ πληθυσμός· ὅσο πιὸ διαφοροποιημένο εἶναι τὸ περιβάλλον σὲ πανίδα καὶ χλωρίδα, τόσο λιγότερο πιθανὸ εἶναι νὰ ὑπάρξει οἰκολογικὴ ἀστάθεια. Ἡ σταθερότητα εἶναι συνάρτηση τῆς ποικιλίας καὶ τῆς διαφοροποίησης: ἂν τὸ περιβάλλον ἁπλοποιεῖται καὶ ἡ ποικιλία τῶν ζωικῶν καὶ φυτικῶν εἰδῶν μειώνεται, οἱ κυμάνσεις στὸν πληθυσμὸ γίνονται ἔκδηλες καὶ τείνουν νὰ καθίστανται ἀνεξέλεγκτες. Φτάνουν σὲ ἐνδημικὲς διαστάσεις.

Στὴν περίπτωση ἐλέγχου τῶν ἐπιδημιῶν παρασίτων, πολλοὶ οἰκολόγοι τώρα συμπεραίνουν ὅτι μποροῦμε ν' ἀποφύγουμε τὴ συνεχῆ χρήση τοξικῶν χημικῶν οὐσιῶν ὅπως τὰ ἐντομοκτόνα καὶ τὰ ζιζανιοκτόνα, μὲ τὸ νὰ ἐπιτρέψουμε μιὰ μεγαλύτερη ἀλληλεπίδραση μεταξὺ τῶν ζωντανῶν ὄντων. Θὰ πρέπει ν' ἀφήσουμε περισσότερο χῶρο γιὰ τὸν φυσικὸ αὐθορμητισμό, γιὰ τὶς ποικίλες βιολογικὲς δυνάμεις ποὺ συνιστοῦν μιὰ οἰκολογικὴ κατάσταση. «Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐντομολόγοι μιλοῦν τώρα γιὰ τὴ διαχείριση ὁλόκληρης τῆς κοινότητας φυτῶν - ἐντόμων» παρατηρεῖ ὁ Robert Rudd. «Ὀνομάζεται χειραγώγηση τῆς βιοκοινότητας.* Τὸ βιοκοινοτικὸ περιβάλλον εἶναι ποικίλο, πολύπλοκο καὶ δυναμικό. Ἂν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων ἀλλάζει συνεχῶς, κανένα εἶδος δὲν φτά-

* Ἡ χρήση ἀπὸ τὸν Rudd τῆς λέξης «χειραγώγηση» πιθανὸν νὰ δημιουργήσει τὴ σφαλερὴ ἐντύπωση ὅτι μιὰ οἰκολογικὴ κατάσταση μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ μὲ μηχανιστικοὺς ὅρους. Γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθεῖ αὐτὴ ἡ ἐντύπωση, θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ὅτι ἡ γνώση μας μιᾶς οἰκολογικῆς κατάστασης καὶ ἡ πρακτικὴ χρήση αὐτῆς τῆς γνώσης, εἶναι ζητήματα ἐπίγνωσης μᾶλλον παρὰ ἰσχύος. Ὁ Charles Elton ὑποστηρίζει τὴ θέση γιὰ τὴ διαχείριση ἑνὸς οἰκοσυστήματος ὅταν γράφει: «Τὸ μέλλον τοῦ κόσμου χρειάζεται διαχείριση, αὐτὴ ὅμως ἡ διαχείριση δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σὰν ἕνα παιχνίδι σκακιοῦ, ἀλλὰ σὰν τὸ κουμαντάρισμα μιᾶς βάρκας».

νει κανονικὰ σὲ ἐνδημικὲς διαστάσεις. Οἱ ἰδιαίτερες συνθῆκες ποὺ ἐπιτρέπουν μεγάλους πληθυσμοὺς ἑνὸς μονάχα εἴδους σ' ἕνα πολύπλοκο οἰκοσύστημα, εἶναι σπάνια γεγονότα. Ἡ διαχείριση τῆς βιοκοινότητας ἢ οἰκοσυστήματος θὰ 'πρεπε νὰ γίνει ὁ στόχος μας».*

Ἡ «χειραγώγηση» τῆς βιοκοινότητας πάντως, μὲ τρόπο ποὺ νὰ ἔχει νόημα, προϋποθέτει τὴν οὐσιαστικὴ ἀποκέντρωση τῆς γεωργίας. Σὲ ὅποια περιοχὴ εἶναι δυνατόν, ἡ βιομηχανικὴ γεωργία πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴ γεωργία μικρῆς κλίμακας, ὅπου ἡ γεωργικὴ κοινότητα ἔχει ἄμεση κι ἐρωτικὴ σχέση μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴ φύση· ἡ ἐργοστασιακὴ ὀργάνωση καὶ διάταξη πρέπει νὰ δώσει τὴ θέση της στὴν κηπουρική. Δὲν θέλω νὰ ὑπονοήσω ὅτι πρέπει νὰ πετάξουμε τὰ ἐπιτεύγματα τῆς γεωργίας μεγάλης κλίμακας καὶ τῆς μηχανοποίησης. Αὐτὸ ποὺ ὄντως ἐννοῶ, ὅμως, εἶναι ὅτι ἡ γῆ πρέπει νὰ καλλιεργεῖται σὰν νὰ ἦταν κῆπος· ἡ χλωρίδα της πρέπει - νὰ εἶναι διαφοροποιημένη καὶ προσεχτικὰ φροντισμένη, ἰσορροπημένη ἀπὸ τὴν πανίδα καὶ ἀπὸ ζῶνες μὲ δέντρα ποὺ ταιριάζουν στὴν κάθε περιφέρεια. Παραπέρα, ἡ ἀποκέντρωση εἶναι σπουδαία τόσο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ γεωργοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας. Ἡ καλλιέργεια τροφῆς ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ μιὰ ἀληθινὰ οἰκολογικὴ ἔννοια, προϋποθέτει ὅτι ὁ γεωργὸς ἐξοικιώνεται μὲ τὰ χαραχτηριστικὰ γνωρίσματα καὶ τὶς λεπομέρειες τοῦ ἐδάφους στὸ ὁποῖο φυτρώνουν τὰ σπαρτά. Πρέπει νὰ ἔχει βαθειὰ γνώση τῆς φυσιογραφίας τοῦ ἐδάφους, τῶν ποικίλων χωμάτων του - γῆ γιὰ σπαρτά, γιὰ δάσος καὶ γιὰ βοσκοτόπια - τὴν περιεχτικότητά του σὲ ὀρυχτὰ κι ὀργανικὲς οὐσίες καὶ τὸ μικρο - κλίμα του καὶ πρέπει νὰ μελετάει συνεχῶς τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ ἔχει ἡ εἰσαγωγὴ νέας

* Robert Rudd, «Παρασιτοκτόνα: ὁ ἀληθινὸς κίνδυνος», περιοδικὸ «Ἔθνος», τόμος 189 (1959), σελ. 401.

χλωρίδας καὶ πανίδας. Πρέπει ν' ἀναπτύξει τὴν εὐαισθησία του ὡς πρὸς τὶς δυνατότητες κι ἀνάγκες τῆς γῆς, καθὼς ὁ ἴδιος γίνεται ὀργανικὸ τμῆμα τῆς γεωργικῆς κατάστασης. Δὲν μποροῦμε καθόλου νὰ ἐλπίζουμε δι θὰ πετύχουμε αὐτὸν τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ εὐαισθησίας κι ὁλοκλήρωσης στὸν καλλιεργητὴ τῆς τροφῆς, χωρὶς νὰ περιορίσουμε τὴ γεωργία σὲ ἀνθρώπινη κλίμακα, χωρὶς νὰ φέρουμε τὴ γεωργία μέσα στὰ ὅρια τοῦ ἀτόμου. Γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς οἰκολογικῆς προσέγγισης στὴν καλλιέργεια τῆς τροφῆς, ἡ γεωργία πρέπει ν' ἀνακλιμακωθεῖ ἀπὸ τεράστια βιομηχανικὰ κτήματα σὲ μονάδες μετρίου μεγέθους.

Ἡ ἴδια λογικὴ ἰσχύει γιὰ μιὰ ὀρθολογικὴ ἀνάπτυξη τῶν πηγῶν ἐνέργειας. Ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση αὔξησε τὴν π ο σ ό τ η τ α τῆς ἐνέργειας ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ ἄνθρωπος. Ἂν καὶ εἶναι σίγουρα σωστὸ ὅτι οἱ προ - βιομηχανικὲς κοινωνίες βασίζονταν κυρίως στὴ ζωικὴ δύναμη καὶ στοὺς ἀνθρώπινους μῦς,σὲ πολλὲς περιφέρειες τῆς Εὐρώπης ἀναπτύχτηκαν πολύπλοκα ἐνεργειακὰ συστήματα ποὺ περιλάμβαναν μιὰ λεπτὴ ἀλληλοσυμπλήρωση τῶν πηγῶν, ὅπως ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀέρα καὶ τοῦ νεροῦ, καὶ μιᾶς ποικιλίας καυσίμων - ξύλα, τύρφη, κάρβουνα, φυτικὰ ἄμυλα καὶ ζωικὰ λίπη.

Ἡ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση παραμέρισε καὶ ἐν συνεχεία κατέστρεψε τελείως αὐτὰ τὰ περιφερειακὰ ἐνεργειακὰ πρότυπα, ἀντικαθιστώντας τα ἀρχικὰ μ' ἕνα σύστημα μοναδικῆς ἐνέργειας (ἄνθρακες) κι ἀργότερα ἀπὸ ἕνα δυαδικὸ σύστημα (ἄνθρακες καὶ πετρέλαιο). Οἱ περιφέρειες ἐξαφανίστηκαν ὡς ὑποδείγματα ὁλοκληρωμένων προτύπων ἐνέργειας - ἐξαλείφτηκε μάλιστα, ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς ὁ λ ο κ λ ή ρ ω σ η ς μ έ σ ω τ ῆ ς δ ι α φ ο ρ ο π ο ί η σ η ς. Ὅπως ἔδειξα παραπάνω, πολλὲς περιφέρειες ἔγιναν κυρίως περιοχὲς ὀρυχείων, ἀφιερωμένες στὴν ἐξόρυξη μιᾶς μοναδικῆς πλουτοπαραγωγικῆς πηγῆς, ἐνῶ ἄλλες μετατράπηκαν σὲ ἀπέραντες

βιομηχανικὲς περιοχές, ἀφιερωμένες συνήθως στὴν παραγωγὴ λιγοστῶν ἐμπορευμάτων. Δὲν χρειάζεται νὰ ξαναμιλήσουμε γιὰ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε αὐτὴ ἡ κατάρρευση τοῦ περιφερειακοῦ συστήματος στὴν παραγωγὴ μόλυνσης τοῦ ἀέρα καὶ τοῦ νεροῦ, τὶς βλάβες ποὺ προξένησε σὲ μεγάλες περιοχὲς τῆς ὑπαίθρου καὶ τὴν προοπτικὴ ποὺ ἀντιμετωπίζουμε μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῶν πολύτιμων ὑδρογονανθρακικῶν καυσίμων.

Μποροῦμε ,φυσικά, νὰ στραφοῦμε στὰ πυρηνικὰ καύσιμα, ἀλλὰ προξενεῖ ρίγος νὰ σκεφτοῦμε τὰ θανατηφόρα ραδιενεργὰ κατάλοιπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θά 'πρεπε ν' ἀπαλλαγοῦμε ἂν οἱ ἠλεκτρικοὶ ἀντιδραστῆρες ἦταν ἡ μοναδικὴ πηγὴ ἐνέργειας. Τελικά, ἕνα σύστημα ἐνέργειας βασισμένο σὲ ραδιενεργὰ ὑλικὰ θὰ ὁδηγοῦσε σὲ πλατειὰ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος - ἀρχικὰ σὲ μιὰ λεπτὴ μορφή, ἀλλ' ἀργότερα σὲ μιὰ μαζικὴ καὶ ἀπίστευτα καταστροφικὴ κλίμακα. Ἢ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐφαρμόσουμε οἰκολογικὲς ἀρχὲς γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν ἐνεργειακῶν μας προβλημάτων· νὰ ἐγκαταστήσουμε ξανὰ προηγούμενα περιφερειακὰ πρότυπα ἐνέργειας, χρησιμοποιώντας ἕνα συνδυασμένο σύστημα ποὺ θὰ βασίζεται στὴν ἐνέργεια τοῦ ἀέρα, τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ ἥλιου. Θὰ βοηθιόμασταν ἀπὸ ἐπινοήσεις πιὸ πολύπλοκες ἀπ' ὁποιεσδήποτε γνωστὲς στὸ παρελθόν.

Οἱ ἡλιακὲς ἐπινοήσεις, οἱ ἀεροτουρμπίνες καὶ οἱ ὑδρο - ηλεκτρικὲς πηγές, ἂν τὶς πάρουμε ξεχωριστά, δὲν προμηθεύουν μιὰ λύση γιὰ τὰ ἐνεργειακά μας προβλήματα καὶ τὴν οἰκολογικὴ βίαιη ἀναστολὴ ποὺ δημιουργοῦν τὰ συμβατικὰ καύσιμα. Ἂν τοποθετηθοῦν μαζὶ σὰν μωσαϊκό, σὰν ἕνα ὀργανικὸ ἐνεργειακὸ πρότυπο ἀναπτυσσόμενο ἀπ' τὶς δυνατότητες μιᾶς περιφέρειας, θὰ μποροῦσαν ν' ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικὰ τὶς ἀνάγκες μιᾶς ἀποκεντρωμένης κοινωνίας. Στὰ ἡλιοφώτιστα πλάτη, θὰ μπορούσαμε νὰ βασιστοῦμε πιὸ πολὺ στὴν ἡλιακὴ ἐνέργεια ἀπ' ὅ,τι στὰ καύσιμα. Σὲ περιοχὲς ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἀτμοσφαιρικὲς ταραχές, θὰ μπορούσαμε νὰ

δασιστοῦμε κυρίως στὶς ἐπινοήσεις ποὺ ἀξιοποιοῦν τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀέρα· καὶ σὲ κατάλληλες παράκτιες περιοχὲς ἢ σὲ μεσογειακὲς περιφέρειες μ' ἕνα καλὸ δίκτυο ποταμῶν, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐνέργειας θὰ προέρχεται ἀπὸ ὑδρο - ηλεκτρικὲς ἐγκαταστάσεις. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις, θὰ χρησιμοποιούσαμε ἕνα μ ω σ α ϊ κ ὸ καυσίμων, μὴ καυσίμων καὶ πυρηνικῶν μορφῶν ἐνέργειας. Αὐτὸ ποὺ θέλω νὰ τονίσω εἶναι ὅτι ποικίλλοντας τὴ χρήση τῶν πηγῶν ἐνέργειας, ὀργανώνοντάς τες σ' ἕνα οἰκολογικὰ ἰσορροπημένο πρότυπο, θὰ μπορούσαμε νὰ συνδυάσουμε τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀέρα, τοῦ ἥλιου καὶ τοῦ νεροῦ σὲ μιὰ δοσμένη περιφέρεια ὥστε ν' ἀντιμετωπίσουμε τὶς βιομηχανικὲς καὶ οἰκιακὲς ἀνάγκες μιᾶς κοινότητας μὲ ἐλάχιστη μόνο χρήση ἐπιβλαβῶν καυσίμων. Καί, τελικά, θὰ μπορούσαμε νὰ τελειοποιήσουμε τὶς ἐνεργειακὲς ἐπινοήσεις ποὺ δὲν βασίζονται σὲ καύσιμες πηγὲς ἐνέργειας, σὲ τέτοιο σημεῖο, ὅπου ὅλες οἱ ἐπιβλαβεῖς πηγὲς ἐνέργειας θὰ μποροῦσαν νὰ ἐξαλειφτοῦν.

Πάντως, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς γεωργίας, ἡ ἐφαρμογὴ οἰκολογικῶν ἀρχῶν στὶς ἐνεργειακὲς πηγὲς προϋποθέτει μιὰ πλατειὰ ἀποκέντρωση τῆς κοινωνίας καὶ μιὰ ἀληθινὴ περιφερειακὴ ἔννοια κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Γιὰ τὴ διατήρηση μιᾶς μεγάλης πόλης ἀπαιτοῦνται τεράστιες ποσότητες ἄνθρακα καὶ πετρελαίου. Σὲ ἀντίθεση, ἡ ἐνέργεια τοῦ ἥλιου, τοῦ ἀέρα καὶ τῶν παλλιρροιῶν φτάνει σὲ μᾶς κυρίως σὲ μικρὲς δέσμες· ἐκτὸς ἀπ' τὰ θεαματικὰ παλλιρροιακὰ ὑδροφράγματα, οἱ καινούργιες ἐπινοήσεις σπάνια μᾶς προμηθεύουν περισσότερες ἀπὸ λίγες χιλιάδες κιλοβατῶρες ἠλεκτρισμοῦ. Εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψουμε ὅτι θὰ μπορέσουμε ποτὲ νὰ σχεδιάσουμε ἡλιακοὺς συλλέκτες ποὺ θὰ μποροῦν νὰ μᾶς προμηθεύουν τὶς τεράστιες ποσότητες ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας ποὺ παράγει ἕνα γιγαντιαῖο ἀτμο - ἠλεκτρικὸ ἐργοστάσιο· εἶναι ἐξίσου δύσκολο νὰ φανταστοῦμε ἕνα συσσωρευτὴ ἀεροτουρμπίνων ποὺ

θὰ μᾶς προμηθεύει ἀρκετὸ ἠλεκτρισμὸ ὥστε νὰ φωτίσουμε τὴ Νέα Ὑόρκη. Ἂν τὰ σπίτια καὶ τὰ ἐργοστάσια εἶναι ὑπερβολικὰ συγκεντρωμένα, οἱ ἐπινοήσεις γιὰ τὴ χρησιμοποίηση καθαρῶν πηγῶν ἐνέργειας θὰ παραμείνουν πιθανῶς ἁπλὰ παιχνιδάκια· ἀλλὰ ἂν οἱ ἀστικὲς κοινότητες ἐλαττωθοῦν σὲ μέγεθος καὶ διασκορπιστοῦν πλατειὰ πάνω στὴ γῆ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος γιατί νὰ μὴ μποροῦν αὐτὲς οἱ ἐπινοήσεις νὰ συνδυαστοῦν, ὥστε νὰ μᾶς προμηθεύουν ὅλες τὶς ἀνέσεις ἑνὸς βιομηχανοποιημένου πολιτισμοῦ. Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἀποτελεσματικὰ τὴν ἐνέργεια τοῦ ἥλιου, τοῦ ἀέρα καὶ τῶν παλιρροιῶν, ἡ μεγαλούπολη πρέπει ν' ἀποκεντρωθεῖ. Ἕνας νέος τύπος κοινότητας, προσεκτικὰ πλασμένης σύμφωνα μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς μιᾶς περιφέρειας, πρέπει ν' ἀντικαταστήσει τὶς ἐξαπλωνόμενες ἀστικὲς ζῶνες ποὺ ἐμφανίζονται σήμερα.

Σίγουρα, μιὰ ἀντικειμενικὴ ὑποστήριξη τῆς ἀποκέντρωσης δὲν τελειώνει μὲ μιὰ ἀνάλυση τῆς γεωργίας καὶ τῶν προβλημάτων ποὺ δημιουργοῦν οἱ καύσιμες ἐνεργειακὲς πηγές. Ἡ ἐγκυρότητα τῆς ἀποκεντρωτικῆς θέσης μπορεῖ ν' ἀποδειχτεῖ γιὰ σχεδὸν ὅλα τὰ προβλήματα ἐφοδιασμοῦ καὶ μεταφορᾶς τοῦ καιροῦ μας. Ἂς θέσω ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν προβληματικὴ περιοχὴ τῆς συγκοινωνίας. Πολλὰ ἔχουν γραφεῖ γιὰ τὶς βλαβερὲς ἐπιδράσεις τῶν βενζινοκίνητων ὀχημάτων - τὴ σπατάλη τους, τὸ ρόλο τους στὴ μόλυνση τοῦ ἀέρα, τὸ θόρυβο ποὺ προσθέτουν στὸ περιβάλλον τῆς πόλης, τὸν τεράστιο φόρο αἵματος ποὺ ἀπαιτοῦν κάθε χρόνο στὶς μεγάλες πόλεις τοῦ κόσμου καὶ στὶς ἐθνικὲς ὁδούς. Σ' ἕνα πολιτισμὸ ποὺ εἶναι ὀργανωμένος πάνω στὸ σύστημα τῶν πόλεων θὰ ἦταν ἄχρηστο ν' ἀντικαταστήσουμε αὐτὰ τὰ ὀλέθρια ὀχήματα μὲ καθαρά, ἀποδοτικά, οὐσιαστικῶς ἀθόρυβα καὶ σαφῶς ἀσφαλέστερα ὀχήματα ποὺ λειτουργοῦν μὲ ἠλεκτρικοὺς συσσωρευτές. Τὰ καλύτερα ἀπ' τὰ ἠλεκτρικὰ αὐτοκίνητα χρειάζεται νὰ

ξαναφορτίζονται σχεδὸν κάθε ἑκατὸ μίλια - ἕνα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα ποὺ περιορίζει τὴ χρησιμότητά τους γιὰ συγκοινωνία στὶς μεγάλες πόλεις. Πάντως σὲ μιὰ μικρή, ἀποκεντρωμένη κοινότητα θὰ ἦταν ἐφικτὸ νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὰ τὰ ἠλεκτρικὰ ὀχήματα γιὰ τὴν ἀστικὴ ἢ περιφερειακὴ συγκοινωνία καὶ νὰ ἐγκαταστήσουμε δίκτυα μονόγραμμων σιδηροδρόμων γιὰ τὴ συγκοινωνία σὲ μεγάλες ἀποστάσεις.

Εἶναι πλατειὰ γνωστὸ ὅτι τὰ βενζινοκίνητα ὀχήματα συμβάλλουν ἀπίστευτα στὴ μόλυνση τοῦ ἀέρα τῶν πόλεων καὶ ὑπάρχει ἕνα ἰσχυρὸ αἴσθημα νὰ «μηχανευτοῦμε» κάτι γιὰ νὰ ἐξαλείψουμε τὰ πιὸ ὀλέθρια χαρακτηριστικὰ τοῦ αὐτοκινήτου. Ἡ ἐποχή μας χαρακτηριστικὰ ἐπιδιώκει νὰ ἐπιλύσει ὅλους τοὺς παραλογισμούς της μ' ἕνα ταχυδακτυλουργικὸ κόλπο - πρόσθετους καυστῆρες* γιὰ τὰ ταξικὰ ἀέρια τῆς βενζίνης, ἀντισηπτικὰ γιὰ τὶς ἀρρώστιες, ἠρεμιστικὰ γιὰ τὶς ψυχικὲς διαταραχές. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς μόλυνσης τοῦ ἀέρα τῶν πόλεων δὲν μποροῦμε νὰ τὸ χειριστοῦμε μὲ ταχυδακτυλουργικὰ κόλπα· ἴσως εἶναι περισσότερο δυσκολοχείριστο ἀπ' ὅ,τι μᾶς ἀρέσει νὰ πιστεύουμε. Βασικά, ἡ μόλυνση τοῦ ἀέρα ὀφείλεται στὶς ὑψηλὲς πληθυσμιακὲς πυκνότητες - στὴν ὑπερβολικὴ συγκέντρωση ἀνθρώπων σὲ μιὰ μικρὴ περιοχή. Ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, πυκνὰ συγκεντρωμένων σὲ μιὰ μεγάλη πόλη, ἀναγκαστικὰ παράγουν σοβαρὴ τ ο π ι κ ὴ μόλυνση τοῦ ἀέρα ἁπλῶς καὶ μόνο ἀπ' τὶς καθημερινές τους δραστηριότητες. Πρέπει νὰ καῖνε καύσιμα γιὰ οἰκιακοὺς καὶ βιομηχανικοὺς σκοπούς· πρέπει νὰ οἰκοδομήσουν ἢ νὰ γκρεμίσουν κτήρια (τὰ σωματίδια ποὺ προσθέτουν στὸν ἀέρα αὐτὲς οἱ δραστηριότητες εἶναι μιὰ κύρια πηγὴ μόλυνσης τοῦ

* Σημ. τοῦ μετ. — Μιὰ πρόσφατη ἐφεύρεση ποὺ καίει μέχρι τέλους τὰ ἀέρια τοῦ κινητήρα, τὰ προερχόμενα ἀπὸ ἀτελῆ καύση.

ἀέρα τῶν πόλεων)· πρέπει ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τεράστιες ποσότητες σκουπιδιῶν· πρέπει νὰ ταξιδεύουν στοὺς δρόμους μὲ λάστιχα ἀπὸ χαουτσοὺκ (τὰ σωματίδια ποὺ παράγει ἡ διάβρωση τῶν λάστιχων καὶ τῶν ὑλικῶν τοῦ ὁδοστρώματος συμβάλλουν σημαντικὰ στὴ μόλυνση τοῦ ἀέρα). Ὁποιεσδήποτε ἐπινοήσεις ἐλέγχου τῆς μόλυνσης κι ἂν προσθέσουμε στὰ αὐτοκίνητα και στὰ ἠλεκτροπαραγωγικὰ ἐργοστάσια, οἱ βελτιώσεις ποὺ θὰ φέρουν στὴν ποιότητα τοῦ ἀέρα τῆς πόλης σίγουρα θ' ἀντισταθμιστοῦν ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ ἀνάπτυξη τῶν μεγαλουπόλεων.

Ὁ ἀναρχισμὸς εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἀποκεντρωμένες κοινότητες. Ἂν ἔχω ἐξετάσει αὐτὴ τὴ δυνατότητα μὲ κάποια λεπτομέρεια, εἶναι γιατὶ ἤθελα ν' ἀποδείξω ὅτι μιὰ ἀναρχικὴ κοινωνία ὄχι μόνο δὲν εἶναι ἕνα ἀπομακρισμένο ἰδεῶδες, ἀλλὰ ἔχει γίνει μιὰ προϋπόθεση γιὰ ἐφαρμογὴ τῶν οἰκολογικῶν ἀρχῶν. Γιὰ νὰ συνοψίσουμε τὸ κριτικὸ μήνυμα τῆς οἰκολογίας: ἂν ἐλαττώσουμε τὴν ποικιλία στὸν φυσικὸ κόσμο, ὑποβιβάζουμε τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ὁλότητά του· καταστρέφουμε τὶς δυνάμεις ποὺ δημιουργοῦν τὴ φυσικὴ ἁρμονία καὶ τὴ διαρκῆ ἰσορροπία· καί, τὸ πιὸ σημαντικό, εἰσάγουμε μιὰ ἀπόλυτη ὀπισθοδρόμηση στὴν ἀνάπτυξη τοῦ φυσικοῦ κόσμου ποὺ μπορεῖ τελικὰ νὰ καταστήσει τὸ περιβάλλον ἀκατάλληλο γιὰ προηγμένες μορφὲς ζωῆς. Γιὰ νὰ συνοψίσουμε τὸ ἀναδημιουργικὸ μήνυμα τῆς οἰκολογίας: ἂν θέλουμε νὰ προαγάγουμε τὴν ἑνότητα καὶ τὴ σταθερότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ τὸν ἐναρμονίσουμε, πρέπει νὰ διατηρήσουμε καὶ νὰ προαγάγουμε τὴν ποικιλία. Σίγουρα, ἁπλῶς ποικιλία γιὰ χάρη τῆς ποικιλίας εἶναι ἕνας κενὸς στόχος. Στὴ φύση ἡ ποικιλία ἐμφανίζεται αὐθόρμητα. Οἱ ἱκανότητες ἑνὸς νέου εἴδους δοκιμάζονται ἀπ' τὴ δριμύτητα τοῦ κλίματος, τὴν ἱκανότητά του ν' ἀποκρούει τὰ ζῶα ποὺ τρέφονται μὲ τὴ λεία καὶ τὴν ἱκανότητά του νὰ ἐγκαταστήσει καὶ νὰ διευρύνει

τὸν ἰδιαίτερο χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο κινεῖται. Ὅ μ ω ς τ ὸ ε ἶ δ ο ς π ο ὺ π ε τ υ χ α ί ν ε ι ν ὰ δ ι ε υ ρ ύ ν ε ι τ ὸ ν ἰ δ ι α ί τ ε ρ ο χ ῶ ρ ο τ ο ῦ π ε ρ ι β ά λ λ ο ν τ ο ς μ έ-σ α σ τ ὸ ν ὁ π ο ῖ ο κ ι ν ε ῖ τ α ι, δ ι ε υ ρ ύ ν ε ι ἐ-π ί σ η ς τ ὴ ν ο ἰ κ ο λ ο γ ι κ ὴ κ α τ ά σ τ α σ η ὡ ς σ ύ ν ο λ ο. Γιὰ νὰ δανειστοῦμε τὴ φράση τοῦ Gutkind «ἐπε-κτείνει τὸ περιβάλλον», τόσο γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅσο καὶ γιὰ τὰ εἴδη μὲ τὰ ὁποῖα μπαίνει σὲ μιὰ ἰσορροπημένη σχέση.

Πῶς ἐφαρμόζονται αὐτὲς οἱ ἔννοιες στὴν κοινωνικὴ θεω-ρία; Ὑποθέτω ὅτι σὲ πολλοὺς ἀναγνῶστες θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ ἔλεγα ὅτι στὸ βαθμὸ ποὺ ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέρος τῆς φύσης, ἕνα ἐπεκτεινόμενο φυσικὸ περιβάλλον διευρύνει τὴ βάση γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἀνάπτυξη. Ἀλλὰ ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα πηγαίνει βαθύτερα ἀπ' ὅσο ὑποπτεύονται πολλοὶ οἰκολόγοι κι ἀντι - εξουσιαστές.

Ἂς ἐπανέλθω στὴν οἰκολογικὴ ἀρχὴ τῆς ὁλότητας καὶ τῆς ἰσορροπίας ὡς προϊόντα τῆς ποικιλίας -διαφοροποίησης. Ἔχοντας στὸ νοῦ αὐτὴ τὴν ἀρχή, τὸ πρῶτο βῆμα πρὸς μιὰν ἀπάντηση μᾶς δίνεται ἀπὸ ἕνα κομμάτι στὴ «Φιλοσοφία τοῦ ἀ-ναρχισμοῦ» τοῦ Herbert Read. Παρουσιάζοντας τὸ «μέ-τρο τῆς προόδου», ὁ Read παρατηρεῖ: «Ἡ πρόοδος μετριέ-ται ἀπ' τὸ βαθμὸ διαφοροποίησης μέσα στὴν κοινωνία. Ἂν τὸ ἄτομο εἶναι μιὰ μονάδα σὲ μιὰ ἐνσωματωμένη μάζα, ἡ ζωή του θὰ εἶναι περιορισμένη, ἀνιαρὴ καὶ μηχανική. Ἂν τὸ ἄτο-μο εἶναι μιὰ μονάδα μὲ τὶς δικές της προοπτικές, μὲ χῶρο καὶ δυνατότητα γιὰ ξέχωρη δράση, τότε μπορεῖ νὰ ὑπόκειται πε-ρισσότερο στὰ τυχαῖα περιστατικά, ἀλλὰ τουλάχιστον θὰ μπο-ρεῖ νὰ ἐπεκτείνει καὶ νὰ ἐκφράζει τὸν ἑαυτό του. Θὰ μπορεῖ ν' ἀναπτύσσεται - ν' ἀναπτύσσεται μὲ τὸ μοναδικὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς λέξης - ν' ἀναπτύσσεται στὴ συνείδηση τῆς δύνα-μης, τῆς ζωτικότητας καὶ τῆς χαρᾶς».

Δυστυχῶς, ἡ σκέψη τοῦ Read δὲν εἶναι πλήρως ἀνε-

πτυγμένη, ἀλλὰ προμηθεύει ἕνα ἐνδιαφέρον σημεῖο ἐκκίνησης. Αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐντυπωσιάζει ἀπ' τὴν ἀρχή, εἶναι τὸ ὅτι τόσο ὁ οἰκολόγος ὅσο καὶ ὁ ἀναρχικὸς θέτουν μιὰ ἰσχυρὴ ἔμφαση στὸν αὐθορμητισμό. Ὁ οἰκολόγος, στὸ βαθμὸ ποὺ εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ ἕνας τεχνικός, τείνει ν' ἀπορρίπτει τὴν ἔννοια τῆς «ἐξουσίας πάνω στὴ φύση». Ἀντίθετα, μιλάει γιὰ τὸ «κουμαντάρισμα» μιᾶς οἰκολογικῆς κατάστασης, γιὰ τὴ διαχείριση μᾶλλον παρὰ τὸ ξανάρτιαγμα ἑνὸς οἰκοσυστήματος. Ὁ ἀναρχικός, μὲ τὴ σειρά του, μιλάει μὲ ὅρους κοινωνικοῦ αὐθορμητισμοῦ, ἀπελευθέρωσης τῶν δυνατοτήτων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητας, ἀπόλυτης ἀπελευθέρωσης τῆς δημιουργικότητας τῶν ἀνθρώπων. Καὶ οἱ δυό, μὲ τὸν τρόπο τους, θεωροῦν τὴν ἐξουσία ἐμπόδιο, ἕνα βάρος ποὺ περιορίζει τὸ δημιουργικὸ δυναμικὸ μιᾶς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς κατάστασης. Στόχος τους δὲν εἶναι νὰ κυριαρχήσουν σ' ἕνα χῶρο, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀπελευθερώσουν. Θεωροῦν τὴν ἐπίγνωση, τὸ Λόγο καὶ τὴ γνώση ὡς μέσα γιὰ τὴν πλήρωση τῶν δυνατοτήτων μιᾶς κατάστασης, γιὰ νὰ διευκολύνουν τὴ λογικὴ μιᾶς κατάστασης κι ὄχι γιὰ ν' ἀντικαταστήσουν τὶς δυνατότητές της μὲ προκαθορισμένες ἀντιλήψεις ἢ νὰ διαστρεβλώσουν τὴν ἀνάπτυξή τους μὲ δόγματα.

Γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὰ λόγια τοῦ Read αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐντυπωσιάζει εἶναι ὅτι τόσο ὁ οἰκολόγος, ὅσο καὶ ὁ ἀναρχικὸς θεωροῦν τὴ διαφοροποίηση ὡς ἕνα μέτρο προόδου. Ὁ οἰκολόγος χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο «βιοτικὴ πυραμίδα» ὅταν μιλάει γιὰ τὶς βιολογικὲς προόδους· ὁ ἀναρχικός, τὴ λέξη «Ἐξατομίκευση» γιὰ νὰ δηλώσει κοινωνικὰ ἐπιτεύγματα. Ἂν πᾶμε πέρα ἀπ' τὸν Read θὰ παρατηρήσουμε ὅτι τόσο γιὰ τὸν οἰκολόγο, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἀναρχικό, μιὰ διαρκῶς αὐξανόμενη ἑνότητα πετυχαίνεται ἀπ' τὴν αὐξανόμενη διαφοροποίηση. Ἕνα ἐπεκτεινόμενο ὅλο δημιουρ-

γεῖται ἀπὸ τὴ διαφοροποίηση καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν μερῶν του.

Ἀκριβῶς ὅπως ὁ οἰκολόγος ἐπιζητεῖ νὰ ἐπεκτείνει τὸ φάσμα ἑνὸς οἰκοσυστήματος καὶ νὰ προαγάγει μιὰν ἐλεύθερη ἀλληλεπίδραση μεταξὺ τῶν εἰδῶν, ἔτσι κι ὁ ἀναρχικὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἐπεκτείνει τὸ φάσμα τῆς κοινωνικῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ παραμερίσει ὅλα τὰ ἐμπόδια στὴν ἀνάπτυξή της. Ὁ ἀναρχισμὸς δὲν εἶναι μόνο μιὰ ἀκρατικὴ κοινωνία, ἀλλὰ ἐπίσης μιὰ ἐναρμονισμένη κοινωνία ποὺ ἐκθέτει τὸν ἄνθρωπο στὰ ἐρεθίσματα τόσο τῆς ἀγροτικῆς, ὅσο καὶ τῆς ἀστικῆς ζωῆς, στὴ φυσικὴ δραστηριότητα καὶ στὴ διανοητικὴ δραστηριότητα, στὴ μὴ καταπιεσμένη - ἀπωθημένη αἰσθησιακότητα καὶ στὴν αὐτο - κατευθυνόμενη πνευματικότητα, στὴν κοινοτικὴ - κοινοβιακὴ ἀλληλεγγύη καὶ στὴν ἀτομικὴ ἀνάπτυξη, στὴν περιφερειακὴ μοναδικότητα καὶ στὴν παγκόσμια ἀδερφοσύνη, στὸν αὐθορμητισμὸ καὶ στὴν αὐτο - πειθαρχία, στὴν ἐξάλειψη τοῦ μόχθου καὶ στὴν προαγωγὴ τῆς βιοτεχνίας. Στὴ σχιζοειδῆ μας κοινωνία, πιστεύεται ὅτι αὐτοὶ οἱ στόχοι ἀποκλείονται ἀμοιβαῖα, μάλιστα ὅτι ἔρχονται σὲ ὀξεία ἀντίθεση. Ἐμφανίζονται ὡς διαδικότητες ἐξαιτίας τῆς ἐσωτερικῆς λογικῆς - τύφλωσης τῆς σύγχρονης κοινωνίας — ἡ διάσπαση πόλης - ὑπαίθρου, ἡ ἐξειδίκευση τῆς ἐργασίας, ἡ ἀτομικοποίηση τοῦ ἀνθρώπου - καὶ θὰ ἦταν ἠλίθιο νὰ πιστεύουμε ὅτι αὐτὲς οἱ διαδικότητες θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπιλυθοῦν χωρὶς μιὰ γενικὴ ἰδέα τῆς φυσικῆς δομῆς μιᾶς ἀναρχικῆς κοινωνίας. Μποροῦμε νὰ πάρουμε μιὰ ἰδέα τοῦ πῶς θὰ ἦταν μιὰ τέτοια κοινωνία διαβάζοντας τὸ News from Nowhere (Νέα ἀπὸ πουθενά) τοῦ William Morris καὶ τὰ γραπτὰ τοῦ Πιότρ Κροπότκιν. Ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἔργα θὰ μᾶς προμηθεύσουν ἁπλῶς ἀμυδρὲς εἰκόνες. Δὲν παίρνουν ὑπόψη τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας μετὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ τὴ συμβολὴ τῆς οἰκολογίας. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος γιὰ ν' ἀνακατέψουμε τὰ «οὐτοπι-

κὰ γραπτὰ» στὴ συζήτηση, ἀλλὰ ὁρισμένες κατευθυντήριες γραμμὲς μποροῦν νὰ παρουσιαστοῦν ἀκόμη καὶ σὲ μιὰ γενικὴ ἀνάλυση. Παρουσιάζοντας αὐτὲς τὶς κατευθυντήριες γραμμές, εἶμαι πρόθυμος νὰ τονίσω ὄχι μόνο τὶς προφανέστερες οἰκολογικὲς ὑποθέσεις ποὺ τὶς στηρίζουν, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὶς ἀνθρωπιστικές.

Μιὰ ἀναρχικὴ κοινωνία θὰ 'πρεπε νὰ εἶναι μιὰ ἀποκεντρωμένη κοινωνία, ὄχι μόνο γιὰ νὰ ἐγκαθιδρύσει μιὰ διαρκῆ βάση γιὰ τὴν ἐναρμόνιση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, *ἀλλὰ ἐπίσης γιὰ νὰ προσθέσει νέες διαστάσεις στὴν ἐναρμόνιση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἄνθρωπο.* Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, λένε πολλοί, θὰ τρόμαζαν ἀπὸ μιὰ πόλη τὸ μέγεθος κι ὁ πληθυσμὸς τῆς ὁποίας θ' ἀπέκλειε μιὰ πρόσωπο μὲ πρόσωπο, πολλὲς φορὲς οἰκεία, ἄμεση σχέση μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Ὑπάρχει ξεκάθαρα ἡ ἀνάγκη νὰ μειώσουμε τὶς διαστάσεις τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας - ἐν μέρει γιὰ νὰ ἐπιλύσουμε τὰ προβλήματα μόλυνσης καὶ συγκοινωνίας, καθὼς ἐπίσης γιὰ νὰ δημιουργήσουμε *ἀληθινὲς* κοινότητες. Μὲ μιὰ ἔννοια, πρέπει νὰ *ἐξανθρωπίσουμε* τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ ἠλεκτρονικὲς ἐπινοήσεις ὅπως τὰ τηλέφωνα, οἱ τηλέγραφοι, τὰ ραδιόφωνα καὶ οἱ τηλεοράσεις θὰ 'πρεπε νὰ χρησιμοποιοῦνται ὅσο γίνεται λιγότερο γιὰ τὴ μεσολάβηση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Στὸ πάρσιμο τῶν συλλογικῶν ἀποφάσεων - ἡ ἀρχαία 'Αθηναϊκὴ ἐκκλησία εἶναι, ἀπὸ ὁρισμένες ἀπόψεις, ἕνα ὑπόδειγμα γιὰ τὸ πάρσιμο τῶν κοινωνικῶν ἀποφάσεων - ὅλα τὰ μέλη τῆς κοινότητας θὰ 'πρεπε νὰ ἔχουν μιὰ εὐκαιρία ν' ἀποκτήσουν μιὰ πλήρη εἰκόνα καθενὸς ποὺ ἀπευθύνεται στὴ συνέλευση. Θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ θέση ν' ἀφομοιώσουν τὴ στάση του, νὰ μελετήσουν τὶς ἐκφράσεις του καὶ νὰ σταθμίσουν τόσο τὰ κίνητρα, ὅσο καὶ τὶς ἰδέες του σὲ μιὰ ἄμεση

προσωπική ἀντιμετώπιση καὶ μέσω τῆς πρόσωπο μὲ πρόσωπο συζήτησης.

Οἱ μικρὲς κοινότητες θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν οἰκονομικὰ ἰσορροπημένες καὶ ὁλοκληρωμένες, ἐν μέρει ὥστε νὰ κάνουν πλήρη χρήση τῶν τοπικῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τῶν ἐνεργειακῶν πηγῶν, καθὼς ἐπίσης γιὰ νὰ διευρύνουν τὰ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ-βιοτεχνικὰ ἐρεθίσματα στὰ ὁποῖα ἐκτίθενται τὰ ἄτομα. Τὸ μέλος μιᾶς κοινότητας ποὺ ἔχει μιὰ προτίμηση γιὰ τὴ μηχανολογία, γιὰ παράδειγμα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνθαρρύνεται νὰ βουτήξει τὰ χέρια του στὸ χῶμα· ὁ ἄνθρωπος τῶν ἰδεῶν νὰ χρησιμοποιήσει τοὺς μῦς του· ὁ «γεννημένος» γεωργὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξοικιώνεται μὲ τὸ μηχανισμὸ ἑνὸς ἀλευρόμυλου. Τὸ νὰ διαχωρίζουμε τὸν μηχανικὸ ἀπ' τὸ χῶμα, τὸν διανοητὴ ἀπ' τὴν ἀξίνα καὶ τὸν γεωργὸ ἀπ' τὸ ἐργοστάσιο, προάγει ἕνα βαθμὸ ἐπαγγελματικῆς ὑπερειδίκευσης ποὺ ὁδηγεῖ στὸν ἔλεγχο τῆς κοινωνίας ἀπὸ τοὺς «εἰδικούς». Ἐξάλλου, ἡ ἐπαγγελματικὴ καὶ ἡ τεχνικὴ ἐξειδίκευση ἐμποδίζει τὴν κοινωνία ἀπὸ τὴν ἐπίτευξη ἑνὸς ζωτικοῦ στόχου: τὸν ἐξανθρωπισμὸ τῆς φύσης ἀπ' τὸν τεχνικὸ καὶ τὴ φυσικοποίηση τῆς κοινωνίας ἀπ' τὸν βιολόγο.

Δέχομαι ὅτι μιὰ ἀναρχικὴ κοινότητα θ' ἀντιστοιχοῦσε καὶ θὰ πλάθονταν σύμφωνα μ' ἕνα ξεκάθαρα προσδιορισμένο οἰκοσύστημα· θὰ ἦταν διαφοροποιημένη, ἰσορροπημένη κι ἁρμονική. Εἶναι συζητήσιμο τὸ ἂν ἕνα τέτοιο οἰκοσύστημα θ' ἀπαιτοῦσε τὸ σχηματισμὸ μιᾶς ἀστικῆς ὀντότητας μ' ἕνα ξεκάθαρο κέντρο, ὅπως βρίσκουμε στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλη ἢ στὸ Μεσαιωνικὸ κοινόβιο ἢ ἄν, ὅπως προτείνει ὁ Gutkind ἡ κοινωνία θὰ συνίσταται ἀπὸ πλατειὰ διασκορπισμένες κοινότητες χωρὶς ξεκάθαρο κέντρο. Ἐν πάσει περιπτώσει, ἡ οἰκολογικὴ κλίμακα γιὰ ὁποιαδήποτε, ἀπ' αὐτὲς τὶς κοινότητες θὰ προσδιοριζόταν ἀπ' τὸ μικρότερο οἰκοσύστημα ἱκανὸ νὰ στηρίζει ἕνα πληθυσμὸ μετρίου μεγέθους.`

Μιὰ σχετικὰ αὐτάρκης κοινότητα, καθαρὰ ἐξαρτημένη ἀπ' τὸ περιβάλλον γιὰ τοὺς πόρους τῆς ζωῆς, θ' ἀποκτοῦσε ἕνα νέο σεβασμὸ γιὰ τὶς ὀργανικὲς ἀλληλοσυσχετίσεις ποὺ τὸ στηρίζουν. Μακροπρόθεσμα, ἡ προσπάθεια νὰ προσεγγίσουμε τὴν αὐτάρκεια θ' ἀποδεικνυόταν, νομίζω, ἀποδοτικότερη ἀπ' τὸν ὑπερδιογκωμένο ἐθνικὸ καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας ποὺ ἐπικρατεῖ σήμερα. Ἂν καὶ ἀναμφίβολα θὰ ὑπῆρχαν πολλὲς πανομοιότυπες ἐπαναλήψεις μικρῶν βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων ἀπὸ κοινότητα σὲ κοινότητα, ἡ ἐξοικίωση κάθε ὁμάδας μὲ τὸν γύρω χῶρο καὶ τὶς οἰκολογικές της ρίζες θὰ ὑποβοηθοῦσε μιὰν ἐξυπνότερη καὶ πιὸ ἐρωτικὴ σχέση μὲ τὸ περιβάλλον. Ἡ σχετικὴ αὐτάρκεια, ὄχι μόνο δὲν θὰ καλλιεργοῦσε ἐπαρχιωτισμό, ἀλλὰ θὰ δημιουργοῦσε μιὰ νέα μήτρα γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ τὴν κοινοτικὴ - κοινοβιακὴ ἀνάπτυξη - μιὰ ἑνότητα μὲ τὰ πέριξ ποὺ θὰ ζωτικοποιοῦσε τὴν κοινότητα.

Ἡ κυκλικὴ ἐναλλαγὴ τῶν πολιτικῶν, τεχνικῶν κι ἐπαγγελματικῶν εὐθυνῶν θὰ ἐρέθιζε τὶς αἰσθήσεις στὸ εἶναι τοῦ ἀτόμου, δημιουργώντας κι ὁλοκληρώνοντας νέες διαστάσεις στὴν αὐτο - ανάπτυξη. Σὲ μιὰ πλήρη κοινωνία θὰ μπορούσαμε νὰ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ δημιουργήσουμε πλήρεις ἀνθρώπους· σὲ μιὰ ὁλοκληρωμένη κοινωνία, ὁλοκληρωμένους ἀνθρώπους. Στὸ Δυτικὸ κόσμο οἱ Ἀθηναῖοι, παρ' ὅλες τὶς ἀτέλειες καὶ τοὺς περιορισμούς τους, ἦταν οἱ πρῶτοι ποὺ μᾶς ἔδωσαν μιὰ ἔννοια αὐτῆς τῆς πληρότητας. «Ἡ π ό λ ι ς ἦταν φτιαγμένη γιὰ τὸν ἐρασιτέχνη», «μᾶς λέει ὁ Kitto». Τὸ ἰδεῶδες της ἦταν ὅτι κάθε πολίτης (περισσότερο ἢ λιγότερο, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν ἡ πόλη ἦταν δημοκρατικὴ ἢ ὀλιγαρχική) ἔπρεπε νὰ παίρνει μέρος σ' ὅλες τὶς δραστηριότητες - ἕνα ἰδεῶδες ποὺ σαφῶς προέρχεται ἀπὸ τὴν πλατειὰ ὁμηρικὴ ἔννοια τῆς ἀ ρ ε τ ῆ ς ὡς μιᾶς πολύπλευρης τελειότητας καὶ πολυεδρικῆς δραστηριότητας. Περιλαμβάνει ἕνα σεβασμὸ γιὰ τὴν ὁλότητα καὶ τὴν ἑνότητα τῆς ζωῆς καὶ μιὰ συνεπαγόμενη ἀπέχθεια γιὰ τὴν

ἐξειδίκευση. Συνεπάγεται μιὰ περιφρόνηση γιὰ τὴν ἀποδοτικότητα - ἢ μᾶλλον ἕνα πολὺ ὑψηλότερο ἰδεῶδες τῆς ἀποδοτικότητας· ἀποδοτικότητα ποὺ ὑπάρχει ὄχι μόνο σ' ἕνα τμῆμα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ στὴν ἴδια τὴ ζωή».* Μιὰ ἀναρχικὴ κοινωνία, ἂν καὶ σίγουρα θὰ εἶχε εὐρύτερες φιλοδοξίες, θὰ ἔφτανε τουλάχιστο αὐτὸ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο.

Ἂν ἡ οἰκολογικὴ κοινότητα ἐπιτευχτεῖ ποτὲ στὴν πράξη, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ θὰ ὑποθάλπει μιὰν εὐαίσθητη ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης καὶ φυσικῆς διαφοροποίησης, ποὺ συνταιριάζεται σ' ἕνα καλὰ ἰσορροπημένο, ἁρμονικὸ σύνολο. Ἐκτεινόμενη ἀπὸ τὴν κοινότητα μέσω τῆς περιφέρειας σ' ὁλόκληρες ἠπείρους, θὰ δοῦμε μιὰ πολύχρωμη διαφοροποίηση ἀνθρώπινων ὁμάδων καὶ οἰκοσυστημάτων, ποὺ καθένα θ' ἀναπτύσσει τὶς μοναδικές του δυνατότητες καὶ θὰ ἐκθέτει τὰ μέλη τῆς κοινότητας σ' ἕνα εὐρὺ φάσμα ἐρεθισμάτων οἰκονομικῶν, πολιτιστικῶν, τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς συμπεριφορᾶς. Θὰ ὑπάρχει μιὰ ἐνθουσιαστικὴ ποικιλία κοινοβιακῶν - κοινοτικῶν μορφῶν - ἐδῶ σημαδεμένων ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὲς καὶ βιομηχανικὲς προσαρμογὲς σὲ ἥμι - ἄγονα οἰκοσυστήματα, ἐκεῖ σὲ λιβάδια, ἀλλοῦ ἀπὸ προσαρμογὴ σὲ δασωμένες περιοχές. Θὰ δοῦμε μιὰ δημιουργικὴ ἀλληλοσυσχέτιση - παιχνίδισμα μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ὁμάδας, τῆς κοινότητας καὶ τοῦ περιβάλλοντος τῆς ἀνθρωπότητας καὶ τῆς φύσης. Τὸ καλούπι τῆς σκέψης ποὺ ὀργανώνει σήμερα τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὶς ἄλλες μορφὲς ζωῆς πάνω σὲ ἱεραρχικὲς γραμμές, προσδιορίζοντας τὸ ἐξωτερικὸ μὲ ὅρους τῆς «ἀνωτερότητας» ἢ «κατωτερότητάς» του, θὰ ὑποχωρήσει σὲ μιὰ γενικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων ποὺ ἀντιμετωπίζει τὴν ποικιλία μ' ἕναν οἰκολογικὸ τρόπο. Οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους θὰ

* H. Kitto, «Οἱ Ἕλληνες» Σικάγο, 1951, σελ. 16.

εἶναι σεβαστές, μάλιστα θὰ ἐνθαρρύνονται καὶ θὰ σφυρηλατοῦνται ὡς στοιχεῖα ποὺ ἐμπλουτίζουν τὴν ἑνότητα τῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν φαινομένων. Ἡ παραδοσιακὴ σχέση ποὺ ρίχνει τὸ ὑποκείμενο ἐνάντια στὸ ἀντικείμενο θὰ μεταβληθεῖ ποιοτικά· τὸ «ἐξωτερικό», τὸ «διαφορετικό», τὸ «ἄλλο» θὰ νοηθοῦν ὡς ἀτομικὰ μέρη ἑνὸς ὅλου πιὸ πλούσιου λόγω τῆς πολυπλοκότητάς του. Αὐτὴ ἡ νέα ἔννοια ἑνότητας θ' ἀντανακλᾶ τὴν ἐναρμόνιση τῶν συμφερόντων μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ μεταξὺ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς φύσης. Ἐλευθερωμένα ἀπὸ μιὰ εὐνουχιστικὴ ρουτίνα ἀπ' τὶς καταπιέσεις, ἀπωθήσεις κι ἀνασφάλειες ποὺ παραλύουν, ἀπ' τὰ βάρη τοῦ μόχθου καὶ τῶν ψεύτικων ἀναγκῶν, ἀπ' τὰ δεσμὰ τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ παράλογου ἐξαναγκασμοῦ, τὰ ἄτομα, τελικά, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία, θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματώσουν τὶς δυνατότητές τους σὰν μέλη τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Νέα Ὑόρκη
Φλεβάρης 1965

ΕΝΕΡΓΕΙΑ, "ΟΙΚΟΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΑ" ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

Μὲ τὸ λανσάρισμα τῆς «ἐνεργειακῆς κρίσης», μιὰ νέα μυθολογία γεννήθηκε γύρω ἀπὸ τὴν ἔκφραση «ἐναλλακτικὴ ἐνέργεια». Μὲ τρόπο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀμερικάνικου πνεύματος, αὐτὸ πῆρε τὴ μορφὴ μιᾶς ἱεροτελεστίας ἐξιλέωσης: αἴσθημα ἐνοχῆς γιὰ τὸν καταβροχθισμὸ ἀναντικατάστατων ἐνεργειακῶν πόρων, τρόμος μπροστὰ στὶς καταστροφικὲς συνέπειες τῆς «σπάνης», τύψεις γιὰ τὴ σπατάλη, καὶ χιλιαστικὴ ἐμπιστοσύνη στὶς «νέες» τεχνικὲς ποὺ θὰ ἐπιτρέψουν νὰ ὁριστεῖ ἕνα σταθερὸ ἐνεργειακὸ σύστημα, μ' ἄλλα λόγια ἡ «ἐναλλακτικὴ ἐνέργεια». Σ' ὅλα αὐτὰ ἡ λέξη - κλειδὶ εἶναι ἡ «τεχνική». Εἴτε ἀναφερθοῦμε στὸ σχέδιο τοῦ Τζέραλντ Φόρντ νὰ γεμίσει τὴν 'Αμερικὴ μὲ 200 πυρηνικοὺς ἀντιδραστῆρες μέχρι τὸ 1980, εἴτε στὴν πρόταση τοῦ καθηγητῆ Χερόνεμους νὰ γεμίσει τὸν Βόρειο 'Ατλαντικὸ μὲ γιγάντιους ἀνεμοκινητῆρες, ἡ ἔκφραση «ἐναλλακτικὴ ἐνέργεια» κινδυνεύει νὰ χάσει κάθε ἐπαναστατικὸ περιεχόμενο καὶ κάθα σημαντικὴ κοινωνικὴ συνέπεια. .

'Η διαδικασία εἶναι γνωστή. Δημιουργοῦν σκόπιμα σύγχιση ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἁπλῆ διαρρύθμιση τῆς ὑπάρχουσας τάξης πραγμάτων καὶ σὲ ἀντιλήψεις ποὺ συνεπάγονται μιὰ ριζικὴ ἀνατροπὴ τῆς τεχνολογίας, τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης

καὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὅπως ἀκριβῶς ἔχουν ἤδη παραπλανητικὰ παρουσιάσει σὰν ἀξεχώριστα ἢ καὶ συνώνυμα τὴν «Ἱεραρχία» καὶ τὴν ὀργάνωση, τὸν «συγκεντρωτισμὸ» καὶ τὸν σχεδιασμό, ἔτσι κολλᾶνε τὴ λέξη «νέος» σὲ σχέδια ποὺ μοναδικός τους στόχος εἶναι μιὰ διαρρύθμιση τῶν κατεστημένων ἀντιλήψεων καὶ τεχνικῶν. Αὐτὴ ἡ μαγικὴ λέξη τοὺς δίνει ἕνα φωτοστέφανο ριζοσπαστικότητας, ποιοτικῆς διαφορᾶς. Ὅσο γιὰ τὴ λέξη «ἐνέργεια», χρησιμεύει σὰν διαλυτικὸ γιὰ νὰ ὑποβιβάσει σημαντικὲς διακρίσεις στὴν ἀδιαφοροποίητη οὐσία μιᾶς χυδαίας ψυχικῆς, ὑλικῆς καὶ «οἰκολογικῆς» κυβερνητικῆς - ροὴ καὶ ἐπαναρροή, ἀντενέργεια καὶ ἐκφόρτιση μιᾶς δύναμης ποσοτικὰ μετρήσιμης. Ἔτσι, μὲ τὴ βοήθεια τῆς γλωσσικῆς ταχυδακτυλουργίας, τὸ παλιὸ κατορθώνει νὰ ἐμφανίζεται σὰν ἐναλλακτικὴ λύση ἀπέναντι στὸν ἑαυτό του μὲ μιὰ μορφὴ φαινομενικὰ «ἀνανεωμένη». Ἡ ποικιλία, ἡ ποιοτικὴ διαφορά, ἡ μοναδικότητα, αὐτὰ τὰ τόσο πολύτιμα γνωρίσματα τῶν φυσικῶν φαινομένων, ποὺ τὰ καταγράφει προσεκτικὰ ἡ αὐθεντικὴ οἰκολογικὴ εὐαισθησία, ἐξουδετερώνονται μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς «κοσμικῆς» ἑνότητας, μιᾶς παγκόσμιας νύχτας ὅπου «ὅλες οἱ γάτες εἶναι μαῦρες».

Ἂν ἡ ἐνέργεια πρόκειται νὰ γίνει ἡ οὐσία τῶν πάντων, ποὺ ἐπιτρέπει μιὰ κοσμικὴ ἑρμηνεία τῆς πραγματικότητας ἀνάλογα μὲ τὸ «Κί» τῶν κινέζων ἢ τὴν ὀργόνη τοῦ Ράϊχ, τότε ξεπέφτουμε σὲ μιὰ μηχανιστικὴ θεώρηση ποὺ δὲν εἶναι λιγώτερο ἀνεπαρκὴς ἀπὸ τὴν - τόσο προσφιλῆ στὸν Νεύτωνα - σύγκριση τοῦ Σύμπαντος μὲ ἕνα ρολόϊ. Τὸν χαρακτηρισμὸ «ἀνεπαρκὴς» δὲν τὸν χρησιμοποιῶ μὲ ἀπόλυτο τρόπο: ὁπωσδήποτε ὑπάρχει κάποια ἀλήθεια σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις, στὴν ἀντίληψη τοῦ Νεύτωνα ὅπως καὶ τῶν κινέζων ἢ τοῦ Ράϊχ, ἀλλὰ εἶναι μιὰ ἀλήθεια τμηματική, δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια στὴν ὁλότητά της. Ἐὰν ἡ σύγκριση τοῦ Νεύτωνα ἐμπνεόταν ἀπὸ τὴ μηχανική, μιὰ ἀντίληψη ποὺ τοποθετεῖ τὴν

ἑνότητα τοῦ κόσμου στὶς ροές, στὶς ἐπαναρροὲς καὶ στὴν κατανομὴ τῆς ἐνέργειας βασίζεται στὴ θερμοδυναμική. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, τὸ ποιοτικὸ ὑποβιβάζεται σὲ ποσοτικό· καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, προσπαθοῦν νὰ χωρέσουν τὸν κόσμο σὲ ἐξισώσεις· καὶ πέφτουν σ' ἕναν ἐπιφανειακὸ ἐπιστημονισμὸ ποὺ παίρνει τὴν κίνηση γιὰ ἐξέλιξη, τὴν ἀλλαγὴ γιὰ αὔξηση καὶ τὰ σωρευτικὰ ἐπακόλουθα γιὰ διαλεκτική. Στὴν οἰκολογία, ὁ Νεύτωνας αὐτῆς τῆς θερμοδυναμικῆς, ἢ μᾶλλον αὐτῆς τῆς «ἐνεργειακῆς», εἶναι ὁ Χάουαρντ Ὄντουμ. Στὸν Ὄντουμ, ἡ ἀνάλυση τῶν συστημάτων ἀνάγει τὸ οἰκοσύστημα σὲ μιὰ ἀναλυτικὴ κατηγορία τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ περιγράψουμε μὲ ὅρους ροῶν ἐνεργείας, λὲς καὶ οἱ ζωντανὲς μορφὲς δὲν εἶναι παρὰ ἀποθῆκες καὶ ἀγωγοὶ καλορὶ καὶ ὄχι διαφοροποιημένοι ὀργανισμοὶ ποὺ ὑπάρχουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ ἀναπτύσσονται διαμέσου τῶν ζωτικῶν σχέσεων ποὺ ἔχουν ἀναμεταξύ τους. Δὲν εἶναι λίγοι οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι ποὺ δυσαρεστοῦνται δικαιολογημένα ἀπὸ τὴ γραμμικὴ σκέψη τῆς παραδοσιακῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τὶς στεῖρες γιὰ τὸ πνεῦμα φόρμουλές της καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν μηχανιστικὸ ὑλισμό της, καὶ ἀσπάζονται μιὰ πνευματοκρατία ὄχι λιγώτερο μηχανιστική, ἡ ὁποία τοὺς γοητεύει μὲ τὴ διαφορετικὴ φρασεολογία της γιὰ νὰ τοὺς ξαναοδηγήσει πίσω σ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν κοσμοθεώρηση ποὺ εἶχαν ἀπορρίψει.

Αὐτὴ ἡ ἁπλῆ ἀντιστροφὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ νομίσματος ἀπὸ τὴν ὄψη τῆς μηχανικῆς στὴν ἐνεργειακὴ ὄψη, ὁδηγεῖ στὸ θεωρητικὸ ἐπίπεδο σὲ μιὰ πραγματικὴ ὁμελέττα, ἄμορφη καὶ συγκεχυμένη. Ἡ ἑνοποίηση τοῦ Σύμπαντος μὲ ὅρους καθαρὰ ἐνεργειακοὺς καταλήγει στὸ μανιακὸ πιπίλισμα μιᾶς νέας καραμέλλας. Μέχρι τώρα, τὸ μηχανικὸ διάβρωνε τὸ πνευματικό. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ζεῖ διαρκῶς στὴν κοσμικὴ νύχτα. Ἔστω κι ἂν ὅλες οἱ γάτες εἶναι μαῦρες, χρειαζόμαστε φῶς γιὰ νὰ τὶς μελετήσουμε. Ἔτσι ὅμως μερι-

κοὶ ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου, ποὺ εἶναι παθιασμένοι μὲ τὴ νέα τεχνολογία, ἔχουν μιὰ ὑπέρμετρη τάση νὰ ἀγνοοῦν τὸν πλοῦτο ἑνὸς πολύπλευρου φωτισμοῦ τοῦ προβλήματος πρὸς ὄφελος τοῦ πιὸ ἀκατέργαστου καὶ μονόπλευρου, ποὺ κάνει τὴ διαρθρωτικὴ λεπτομέρεια καὶ τὸ τεχνικὸ ἐπίτευγμα αὐτοσκοπούς. Ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κλίμακα φτάνουμε στὸν γιγαντισμό· πολλοὶ κηπουροί, ποὺ προσελκύονται ἀπὸ τὴν ἀναπτυσσόμενη ἀγορὰ τῶν ὑγιῶν τροφίμων, καταλήγουν στὴ σκοτεινὴ μπίζνες τῆς βιολογικῆς γεωργίας· οἱ κατασκευαστὲς ἡλιακῶν δεκτῶν καὶ ἀτμοκινητήρων ἀποκτοῦν φήμη σκαπανέων ἐπιχυρωμένη ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία Εὑρεσιτεχνιῶν. Δὲν θὰ ὑπῆρχαν ἀντιρρήσεις σ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη ἂν ἐντασσόταν σ' ἕνα κίνημα κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ σὲ πλήρη ἄνθιση, σ' ἕνα κίνημα ἀποφασιστικὰ κριτικὸ ἀπέναντι σ' ὅλες τὶς ὄψεις τῆς κατεστημένης τάξης πραγμάτων καὶ θεμελιωμένο σὲ ἠθικές, πνευματικὲς καὶ οἰκολογικὲς ἀξίες αὐθεντικὰ ἐπαναστατικοῦ χαρακτήρα. Ἀλλὰ στὸ μέτρο ποὺ ἡ «ἐνεργειακὴ» παραμένει ὁ μόνος δεσμὸς ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ τὴν πρακτική, ὁ «οἶκο - φρὴκ» συχνὰ παγιδεύεται στὸν ἱστὸ τῆς οἰκοτεχνοκρατικῆς ἀράχνης, ὅπου τὰ μέσα γίνονται σκοποὶ καὶ ὁ σκοπὸς εἶναι στὴν καλύτερη περίπτωση ὁ τεχνικὸς ἄθλος καὶ στὴ χειρότερη ἕνα ἄνετο εἰσόδημα. Μὲ δυὸ λόγια, ἐπειδὴ λείπει μιὰ στέρεη κοινωνικὴ θεωρία, μιὰ βαθειὰ οἰκολογικὴ εὐαισθησία, ἕνα πάθος γιὰ τὴ ζωὴ καὶ μιὰ ἠθικὴ ἀκεραιότητα, ὁ ἐπιστημονισμὸς καὶ ὁ καπιταλισμὸς ξαναπαίρνουν ἀνοιχτὰ ὑπὸ τὴν κατοχή τους ἀκόμα καὶ τὴ φρασεολογία ποὺ ἡ μηχανιστικὴ πνευματοκρατία διεκδικοῦσε σὰν δική της. Ἂν τὸ ὄνειρο τοῦ «οἶκο - φρὴκ» ἀντλεῖ τὴ συνοχή του μόνο ἀπὸ τὴν «ἐνεργειακή», ἡ οἰκολογία καὶ ἡ ὁλικὴ φιλοσοφική της θεώρηση, ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ἁρμονίας μεταξὺ ἀνθρωπότητας καὶ φύσης, ἐκφυλίζεται σὲ «περιβαλλοντισμὸ» ἢ σὲ μιὰ ἁπλῆ μηχανολογία τοῦ περι-

βάλλοντος, ἡ ὀργανικὴ σκέψη ἐκφυλίζεται σὲ ἀνάλυση συστημάτων καὶ ἡ «νέα τεχνολογία» σὲ τεχνοκρατικὴ χειραγώγηση.

Ὁ τομέας τῆς νέας τεχνολογίας ἔχει ἤδη προσβληθεῖ σοβαρὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπισθοδρόμηση, καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια νὰ «τιθασσευτοῦν» ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἄνεμοι. Ἀπὸ τὶς κρατικὲς πιστώσεις γιὰ τὴν ἡλιακὴ ἐνέργεια, ἡ μερίδα τοῦ λέοντος πηγαίνει σὲ σχέδια ποὺ ἂν πραγματοποιηθοῦν θὰ καταλάβουν τεράστιες ἐρημικὲς ἐκτάσεις. Τὰ σχέδια αὐτὰ εἶναι ἐξευτελισμὸς τῆς ἰδέας τῆς «νέας τεχνολογίας». Εἶναι τελείως παραδοσιακὰ χάρη στὸν γιγαντισμό τους, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπιδείνωνε ἀκόμα περισσότερο ἕναν ἐθνικὸ καταμερισμὸ ἐργασίας ποὺ εἶναι ἤδη νοσηρός, κυρίως ἐξαιτίας τῆς γραφειοκρατικῆς συγκεντροποίησης κι ἐπειδὴ τοποθετεῖ τὸ σύνολο τῆς ἀμερικάνικης ἠπείρου σὲ μιὰ πολὺ ἐπικίνδυνη ἐξάρτηση ἀπὸ ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ εἰδικευμένων περιφερειῶν. Στὸ ἑξῆς οἱ ὠκεανοὶ βγαίνουν κι αὐτοὶ στὸ σφυρὶ σὰν βιομηχανικὴ ζώνη· στὶς ὑποδείξεις νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτοὺς ἐπιπλέοντες πυρηνικοὶ ἀντιδραστῆρες ἦρθαν νὰ προστεθοῦν τὰ σχέδια γιὰ σειρὲς ἀπὸ ἀνεμοτουρμπίνες. Τέλος, ὁ Γκλέϊζερ προτείνει διαστημικὲς πλατφόρμες ἑνὸς τετραγωνικοῦ μιλίου ποὺ θὰ συσσώρευαν τὴν ἡλιακὴ ἐνέργεια ἔξω ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς γῆς καὶ θὰ κατευθύνανε μιὰ ροὴ βρεχέων κυμάτων σὲ δέκτες ποὺ θὰ βρίσκονταν στὸ ἔδαφος: ἕνα ὁλόκληρο βιομηχανικὸ τοπίο ἐπιστημονικῆς φαντασίας στὸν οὐρανό. Ἴσως οἱ περισσότεροι δημιουργοὶ αὐτῶν τῶν τερατωδῶν σχεδίων νὰ ἔχουν καλὲς προθέσεις καὶ ὑψηλὲς ἐπιδιώξεις. Ὅσον ἀφορᾶ ὅμως τὶς διαστάσεις καὶ τὸ οἰκολογικὸ περιεχόμενο, οἱ ἀντιλήψεις τους δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Τζέϊμς Βάττ. Ὁ ὁρίζοντάς τους ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὁρίστηκε ἀπὸ τὴ Βιομηχανικὴ

Ἐπανάσταση κι ὄχι ὁ ὁρίζοντας μιᾶς νέας οἰκολογικῆς ἐπανάστασης, ὅσο περίπλοκα κι ἂν εἶναι τὰ σχέδιά τους.

Ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα ὄντα, τὰ φυτά, τὰ ζῶα καὶ ἡ ἀνόργανη ὕλη ἑνὸς οἰκοσυστήματος ἀποτελοῦν μιὰ κοινότητα, αὐτὸ δὲν συμβαίνει ἐπειδὴ συμμετέχουν στὴν ἑνιαία ἀρχὴ τῆς «κοσμικῆς ἐνέργειας», ἀλλὰ κυρίως ἐπειδὴ εἶναι ποιοτικὰ διαφορετικὰ κι ἔτσι ἀλληλοσυμπληρώνονται μὲ τὸν πλοῦτο τῆς πολυμορφίας τους. Ἐὰν δὲν δοθεῖ ἡ μεγαλύτερη προσοχὴ καὶ φροντίδα στὶς διαφορὲς τῶν μορφῶν ποὺ παίρνει ἡ ζωή, τὸ οἰκοσύστημα θὰ ἔχει μιὰ μονοδιάστατη, ἰσοπεδωμένη κατὰ κάποιο τρόπο ἑνότητα, χάρη στὴν ἐξαφάνιση τῆς πολυμορφίας καὶ πολυπλοκότητας τῶν διατροφικῶν ἁλυσίδων ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴ σταθερότητά του. Τὸ ἀποτρόπαιο ἔγκλημα τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας καὶ τοῦ παραγωγικοῦ της συστήματος, εἶναι ὅτι περιορίζει τὴν πολυπλοκότητα τῆς βιόσφαιρας. Ἁπλοποιεῖ τὰ περίπλοκα σύνολα διατροφικῶν ἁλυσίδων ἀντικαθιστώντας τὸ ὀργανικὸ μὲ τὸ ἀνόργανο - ὑποβιβάζοντας τὸ ἔδαφος σὲ ἄμμο, τὰ δάση σὲ ξυλουργικὰ ἐργοτάξια, τὰ χωράφια σὲ μπετονένιες πλάκες. Ἐνεργώντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἡ κοινωνία πάει ἐνάντια στὸ ρεῦμα τῆς ζωϊκῆς καὶ φυτικῆς ἐξέλιξης τοῦ τελευταίου ἑνὸς δισεκατομμυρίου χρόνων, ὅταν ἡ τάση ἦταν νὰ ἀποικίζεται κάθε οἰκολογικὴ ἑστία ἀπὸ διαφοροποιημένες μορφὲς ζωῆς, ποὺ ἡ κάθεμιά τους ἦταν εἰδικὰ καὶ μερικὲς φορὲς πολὺ ἐπιδέξια προσαρμοσμένη σὲ ἄκαμπτες ὑλικὲς συνθῆκες. Ἐὰν ὑπάρχει μιὰ ὀμορφιὰ στὴ μικρότητα, ὅπως τὸ θέλει ὁ Ε. Φ. Σουμάχερ, ὑπάρχει ἐπίσης καὶ στὴν πολυμορφία. Ἡ ἑνότητα τοῦ πλανήτη συνίσταται στὴν ποικιλία τῶν εἰδῶν καὶ στὸν πλοῦτο, τὴ σταθερότητα καὶ τὴν ἀλληλεξάρτηση ποὺ αὐτὴ ἡ ποικιλία δίνει στὴν ὁλότητα τῆς ζωῆς, κι ὄχι στὴ μονόχρωμη ἐνέργεια τῆς μηχανιστικῆς πνευματοκρατίας.

Οἱ «ἐναλλακτικὲς ἐνέργειες» εἶναι οἰκολογικὲς στὸ μέ-

τρο πού εὐνοοῦν τὴν πολυμορφία, ἀφ' ἑνὸς προωθώντας τὸ σεβασμὸ τῆς πολυμορφίας κι ἀφ' ἑτέρου διαφοροποιώντας πράγματι τοὺς ἐνεργειακοὺς πόρους ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτώμαστε. Ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία μᾶς μαθαίνει νὰ ζητᾶμε πάντα μιὰ μαγικὴ λύση, εἴτε πρόκειται γιὰ χημικὲς οὐσίες πού «θεραπεύουν» ὅλες τὶς ἀρρώστειες, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴ μοναδικὴ πηγὴ ἐνέργειας πού θὰ καλύψει ὅλες τὶς ἀνάγκες μας. Τὸ βιομηχανικὸ ἰσοδύναμο τῶν ἀντιβιοτικῶν εἶναι ἡ πυρηνικὴ ἐνέργεια. Ἔτσι ὅλα τὰ προβλήματα ἁπλοποιοῦνται, ὅλες οἱ διαφορὲς ἀγνοοῦνται, καὶ ὑποθάλπεται ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ ἀπείρως πολυποίκιλος κόσμος τῶν φαινομένων ἔχει ἕναν κοινὸ παρονομαστὴ - βιολογικό, κοινωνικὸ ἢ ψυχολογικὸ - πού ἀνάγεται σὲ μία φόρμουλα ἢ σὲ μιὰ ἁπλῆ οὐσία ἢ δύναμη. Ὁ σεβασμὸς τῆς πολυμορφίας γκρεμίζεται ἀπὸ τὴν προμηθεϊκὴ θεώρηση τοῦ κόσμου σὰν ἀπειροελάχιστων μονάδων «ὕλης» ἢ «ἐνέργειας», πού μποροῦμε νὰ «τιθασσεύσουμε» γιὰ νὰ γεμίσουμε τὸ στομάχι τῆς ἄγρο - μπίζνες καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἡ φύση δὲν εἶναι πιὰ παρὰ «φυσικοὶ πόροι», οἱ πόλεις «ἀστικοὶ πόροι» καὶ οἱ ἄνθρωποι σὲ τελικὴ ἀνάλυση «ἀνθρώπινοι πόροι» - «ὑλικὰ» κατάλληλα γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση καὶ τὴν παραγωγή. Ἡ ἴδια ἡ γλῶσσα πιστοποιεῖ τὸν ἀδίσταχτο μετασχηματισμὸ τοῦ ὀργανικοῦ σὲ ἀνόργανο, τὴν ἁπλοποίηση τῆς πλούσιας πολυμορφίας τῆς πραγματικότητας σὲ μιὰ ὁμοιόμορφη «ὕλη» προορισμένη νὰ τροφοδοτεῖ μιὰ κοινωνία πού εἶναι καταδικασμένη στὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγωγή, στὴν αὔξηση γιὰ τὴν αὔξηση καὶ στὴν κατανάλωση γιὰ τὴν κατανάλωση.

Τὸ νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἡλιακὴ ἐνέργεια μόνη της, ἡ ἐνέργεια τῶν ἀνέμων μόνη της ἢ τὸ μεθάνιο μόνο του σὰν ἀποκλειστικὴ λύση τῶν ἐνεργειακῶν μας προβλημάτων, θὰ ἦταν ἐξίσου ὀπισθοδρομικὸ ὅσο καὶ ἡ υἱοθέτηση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας. Ἂς ἀποδεχτοῦμε ὅτι ἡ ἡλιακὴ ἐνέργεια, γιὰ παράδειγμα,

θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδειχτεῖ πολὺ λιγώτερο βλαβερὴ γιὰ τὸ περιβάλλον καὶ πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἀπὸ τὶς κλασσικὲς μορφὲς ἐνέργειας. Δὲν παύει ὅμως νὰ εἶναι ἀλήθεια πώς, ὅταν τὴν ἀπομονώνουμε σὰν μοναδικὴ πηγὴ ἐνέργειας, δείχνουμε μιὰ νοοτροπία ποὺ δὲν θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴ δομὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ παραγωγικοῦ μηχανισμοῦ οὔτε τὴν ἐπιδίωξη τοῦ κέρδους, τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦν τὴ βιωσιμότητα τῆς βιόσφαιρας. Σ' ὅλους τοὺς ἄλλους τομεῖς τῆς ζωῆς, ἡ παραγωγή, ἡ αὔξηση, ἡ κατανάλωση θὰ παρέμεναν αὐτοσκοποί, καὶ θὰ συνεχιζόταν ἡ ἀπλοποίηση τοῦ πλανήτη καθὼς καὶ ἡ ὀπισθοδρόμηση τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου πρὸς μιὰ πιὸ πρωτόγονη γεωλογικὴ ἐποχή. Στὸ θεωρητικὸ πεδίο, ἡ ὀμορφιὰ τῆς «ἐναλλακτικῆς ἐνέργειας» δὲν βρισκόταν μόνο στὴν ἀποτελεσματικότητά της οὔτε στὴν «καθαρότητά» της, ἀλλὰ στὴν οἰκολογικὴ ἀ λ λ η λ ε π ί δ ρ α σ η τῶν ἡλιακῶν δεκτῶν, τῶν ἀνεμοκινητήρων καὶ τῶν πολλῶν ἄλλων πηγῶν ἐνέργειας, συμπεριλαμβανομένου τοῦ μεθανίου, τοῦ ξύλου, τοῦ νεροῦ καί, φυσικά, τοῦ κάρβουνου καὶ τοῦ πετρελαίου ἂν θὰ ἦταν ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν νέοι ἐνεργειακοὶ σ υ ν δ υ α σ μ ο ὶ ἔντεχνα ἐναρμονισμένοι μὲ τὰ οἰκοσυστήματα ὅπου θὰ βρισκόντουσαν. Ἡ ποικιλία θὰ ἀποκαθίστατο στὸν τομέα τῆς ἐνέργειας ὅπως καὶ στὴ γεωργία, κι αὐτὸ ὄχι μόνο ἐπειδὴ ἡ ποικιλία ἐπιτρέπει νὰ ἀποφεύγουμε τὴν προσφυγὴ σὲ «ἀντίδοτα» ποὺ εἶναι τὰ ἴδια καταστροφικά, ἀλλὰ κι ἐπειδὴ εὐνοεῖ τὴν οἰκολογικὴ εὐαισθησία σ' ὅλους τοὺς τεχνικοὺς τομεῖς. Χωρὶς μιὰ ὑλικὴ τεχνολογικὴ ἀντίληψη ποὺ νὰ ἐνσωματώνει τὴν ποικιλία καὶ τὴν πολυμορφία, ἡ ἡλιακὴ ἐνέργεια δὲν θὰ ἦταν παρὰ ἕνα ὑποκατάστατο τοῦ κάρβουνου, τοῦ πετρελαίου ἢ τοῦ οὐράνιου, καὶ ὄχι ἡ ἀφετηρία ἑνὸς ριζικοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς σχέσης τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴ φύση καὶ ἀναμεταξύ τους.

Ἐὰν θέλουμε αὐτὴ ἡ «ἐναλλακτικὴ ἐνέργεια» νὰ ἀπο-

τελέσει τὴ βάση μιᾶς ἀληθινῆς οἰκο-τεχνολογίας, θὰ ἦταν ἐξίσου ἀπαραίτητο νὰ ἀντικαταστήσουμε τὸν γιγαντισμὸ τῶν ἀπρόσωπων ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν ἀκατανόητων βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων ἀπὸ μικρὲς παραγωγικὲς μονάδες ποὺ οἱ ἄνθρωποι θὰ μποροῦν νὰ κατανοοῦν καὶ νὰ διευθύνουν μόνοι τους. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμιὰ ἀνάγκη γιὰ βιομηχανικοὺς γραφειοκράτες, οὔτε γιὰ πολιτικοὺς τεχνοκράτες, οὔτε ἀκόμα γι' αὐτὸ τὸ ἰδιόμορφο εἶδος τῶν «περιβαλλοντιστῶν» ποὺ ἀντιλαμβάνονται τοὺς ἑαυτούς τους σὰν μηχανικοὺς τῶν «φυσικῶν πόρων» ἐπιφορτισμένους νὰ λύσουν τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ κραυγαλέα ἀνορθολογικότητα μιᾶς ἀντι - οἰκολογικῆς κοινωνίας. Οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ ἦταν πιὰ διαχωρισμένοι ἀπὸ τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα ἱκανοποιοῦν τὶς ὑλικές τους ἀνάγκες ἐξαιτίας μιᾶς ὑπερ - ἀνθρώπινης τεχνολογίας καὶ τοῦ συρφετοῦ της τῶν «εἰδημόνων» καὶ τῶν «μάνατζερς»· θὰ εἶχαν ἄμεση κυριαρχία πάνω σὲ μιὰ τεχνολογία ποὺ θὰ εἶχε ξαναγίνει κατανοητή, καθὼς καὶ σὲ ὅλες τὶς ὄψεις τῆς καθημερινῆς τους ζωῆς ποὺ ἄλλοτε ἐγκαταλείπονταν στοὺς ἱεραρχημένους μηχανισμοὺς τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας.* Παρόμοια, οἱ

---

* Παρ' ὅλο τὸν κίνδυνο νὰ εἰσαγάγω σ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις προβλήματα ποὺ ἀποτελοῦν ὑλικὸ γιὰ πολιτικὴ συζήτηση, θὰ ἤθελα νὰ ὑπενθυμίσω σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀντιαυταρχικοὺς μαρξιστὲς φίλους μου - δὲν μιλάω γιὰ τὶς σέκτες ποὺ ἡ περίπτωσή τους εἶναι δίχως ἐλπίδα - ὅτι ἀκόμα καὶ ἡ «ἐργατικὴ διεύθυνση τῆς παραγωγῆς», ποὺ ἔχει γίνει τόσο τῆς μόδας τελευταῖα, θὰ κατάληγε νὰ χάσει κάθε περιεχόμενο, ἂν ἡ τεχνολογία παρέμενε τόσο συγκεντρωτικὴ καὶ ὑπερ - ἀνθρώπινη ποὺ οἱ ἐργάτες δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν τὸν τεχνολογικὸ μηχανισμὸ πέρα ἀπὸ τὴ στενὴ σφαίρα τῆς ἐργασίας τους. Ἔστω καὶ μόνο γι' αὐτὸ τὸν λόγο, οἱ ἀντιαυταρχικοὶ μαρξιστὲς θὰ ἔπρεπε νὰ ζοῦν τὴν κοινωνικὴ οἰκολογία μὲ καινούργιο πρίσμα καὶ νὰ δώσουν τὴν πρέπουσα προσοχὴ στὴν ἀνάγκη μετασχηματισμοῦ τῆς τε-

πόλεις θὰ ἔπρεπε νὰ διασπαστοῦν σὲ ἀποκεντρωμένες κοινότητες θεμελιωμένες στὴν ἀλληλοβοήθεια καὶ τὶς προσωπικὲς σχέσεις.

Εὔκολα μποροῦμε νὰ φανταστοῦμε πῶς αὐτὴ ἡ ποικιλία, αὐτὴ ἡ παλινορθωμένη ἀνθρώπινη κλίμακα, θὰ γεννοῦσαν μιὰ νέα ἀνθρώπινη συνείδηση - τοῦ ἐγώ, τοῦ ἀτόμου, τῆς κοινότητας. Τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς θὰ ἔπαυαν νὰ χρησιμεύουν γιὰ τὴν κυριαρχία καὶ τὴν ἐσωτερικὴ διάσπαση τῆς κοινωνίας· θὰ χρησίμευαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὴν κοινωνικὴ ἁρμονία. Τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα ἀνταποκρινόμαστε στὶς πιὸ θεμελιώδεις ἀναγκαιότητες τῆς ζωῆς θὰ ξέφευγαν ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐκφοβιστικὸ μυστήριο, τὸ ὁποῖο ἐνθαρρύνει διαρκῶς τὴν προσφυγὴ στὸ ὑπερφυσικὸ γιὰ νὰ ἀντισταθμίσουμε τὴν ἔλλειψη ἐξουσίας πάνω στὴν τεχνολογία καὶ τὴν κοινωνία. Θὰ ξαναεπέστρεφαν στὸν καθημερινὸ κόσμο τοῦ οἰκείου, τοῦ «ο ἴ κ ο υ», ὅπως ἄλλοτε τὰ ἐργαλεῖα τοῦ τεχνίτη. Ἡ αὐτονομία τοῦ ὑποκειμένου θὰ ξαναοριζόταν μέσα στὴ νέα πρακτικὴ τῆς αὐτενέργειας, τῆς αὐτοδιεύθυνσης καὶ τῆς αὐτοπραγμάτωσης, ἐφόσον ὁ τεχνικὸς μηχανισμὸς ποὺ εἶναι τόσο ἀπαραίτητος γιὰ τὴ διαιώνιση τῆς ζωῆς - καὶ σήμερα τόσο ἀποτελεσματικὸς γιὰ τὴν καταστροφή της - θὰ ἀποτελοῦσε ἕναν κατανοητὸ τομέα ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ μποροῦσαν ἄμεσα νὰ διευθύνουν τὴν κοινωνία. Στὴν παραγωγικὴ ὅπως καὶ στὴν κοινωνικὴ δραστηριότητα, τὸ ὑποκείμενο θὰ ἔβρισκε μιὰ νέα δυνατότητα ὑλικῆς καὶ ὑπαρξιακῆς ἔκφρασης.

Τέλος, ὁ ἥλιος, ὁ ἄνεμος, τὰ νερὰ καὶ πιθανώτατα κι ἄλλα «ἀνόργανα» στοιχεῖα τῆς φύσης θὰ ἔμπαιναν στὴ ζωή μας μὲ νέα σημασία γιὰ νὰ ἀποτελέσουν αὐτὸ ποὺ ἀποκαλοῦ-

---

χνολογίας, μὲ τρόπο ὥστε οἱ ἐργάτες νὰ μποροῦν νὰ ἔχουν ἄμεση ἐποπτεία πάνω της καὶ νὰ μεταμορφώσουν τὴν ἐργασία γιὰ νὰ πάψει νὰ εἶναι ἀποκτηνωτικὴ γιὰ τὸ πνεῦμα καὶ ἐξαντλητικὴ γιὰ τὸ σῶμα.

σα πρὶν δέκα χρόνια «νέο ἀνιμισμό». Δὲν θὰ τὰ θεωρούσαμε πιὰ σὰν ἁπλοὺς «πόρους», σὰν δυνάμεις ποὺ πρέπει νὰ «τιθασσεύσουμε» καὶ νὰ «ἐκμεταλλευτοῦμε», ἀλλὰ σὰν ἐκδηλώσεις τῆς φυσικῆς ὁλότητας, μιᾶς φύσης ἐπαναπνευματικοποιημένης, εἴτε πρόκειται γιὰ τὸ μουσικὸ βουῖτὸ τῆς φτερωτῆς ἑνὸς ἀνεμοκινητήρα εἴτε γιὰ τὸ λαμπύρισμα τοῦ φωτὸς στὶς ἐπιφάνειες ἑνὸς ἡλιοσυσσωρευτῆ. Αὐτὸ τὸ ἄκουσα καὶ τὸ εἶδα ὁ ἴδιος σὲ ἐγκαταστάσεις χαμένες κάπου στὸ βάθος τοῦ Βέρμοντ, στὸ Γκόνταρ Κόλλετζ, ἢ στὴ Μασσαχουσέττη, στὸν πειραματικὸ σταθμὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰνστιτούτου Νέας Ἀλχημείας, καὶ δὲν διστάζω νὰ περιγράψω μὲ αἰσθητικοὺς ὅρους ἐκεῖνο ποὺ συνήθως ἀποκαλεῖται «θόρυβος» ἢ «ἐκτυφλωτικὸ ἀντικαθρέφτισμα». Ἂν μᾶς ἀρέσει ὁ ἦχος τῶν πανιῶν ἑνὸς καϊκιοῦ ὅταν τὸ χτυπάει ὁ ἄνεμος ἢ τὸ λαμπύρισμα τοῦ ἥλιου στὴ θάλασσα, γιατὶ νὰ μὴ μᾶς ἀρέσει ὁ κρότος τῆς φτερωτῆς ἑνὸς ἀνεμοκινητήρα ἢ τὸ ἀντικαθρέφτισμα τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς σ' ἕναν ἡλιοσυσσωρευτή; Ἂν ἔχουμε ἀρνητικὴ στάση ὁ λόγος εἶναι ὅτι, ἀπὸ παράδοση, οἱ ἠχητικὲς ἢ ὀπτικὲς εἰκόνες ποὺ συνδέονται μὲ τὴν τεχνικὴ εἶναι ὁ κρότος παλιοσιδερικῶν τῆς ἁλυσίδας συναρμολόγησης ἢ οἱ ἐκτυφλωτικὲς φλόγες τοῦ χυτηρίου. Αὐτὸ εἶναι μιὰ σοβαρὴ μορφὴ ἀπώθησης. Ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ πῶ, ἐγὼ ποὺ ἔχω μιὰ ἐξοικείωση μ' αὐτοὺς τοὺς δύο τεχνολογικοὺς κόσμους, πόσο διαφέρουν ἀπὸ αἰσθητικὴ ἄποψη.

Ἐὰν ὅσα γράφτηκαν σ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο γιὰ τὶς νέες μορφὲς ἐνέργειας χρησιμεύσουν γιὰ μιὰ ἐνημέρωση τοῦ Ἐγχειριδίου τοῦ ἐπιστήμονα μηχανολόγου, τότε θὰ ἔχουμε τελείως ἀποτύχει στὸν σκοπό μας. Ἡ ἐφευρεσούλα γιὰ τὴν ἐφευρεσούλα, ἡ τεχνολογία μὲ τὴν ἀντικειμενοποιημένη της μορφή, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ φιλοσοφικὴ ὁρολογία, εἶναι ἤδη ὑπερβολικὰ διαδεδομένα καὶ πρέπει νὰ τὰ ἀποφεύγουμε μὲ κάθε μέσο. Βέβαια, ὅπως στὴν κλασσικὴ τεχνολογία, ἔτσι

καὶ στὴν οἰκοτεχνολογία δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴν ξέρει τὴ δουλειά του. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὸν γλύπτη ὅπως καὶ γιὰ τὸν οἰκοδόμο, γιὰ τὸν ζωγράφο ὅπως καὶ γιὰ τὸν μαραγκό. Ὅμως ἡ οἰκοτεχνολογία ἀπαιτεῖ μιὰ νέα στάση ἀπέναντι στὴν ἐπαγγελματικὴ ἐπιτηδειότητα. Ἂν διευρύνουμε ὑπερβολικὰ τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς της, διατρέχουμε σοβαρὸ κίνδυνο νὰ ὁδηγηθοῦμε πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἀφετηρία μας, πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ «οἴκου» κι ἀπὸ τὸ οἰκολογικὸ πνεῦμα ποὺ ἔδιναν τὸ πρωταρχικὸ περιεχόμενο τῶν προβληματισμῶν μας. Πάρα πολὺ συχνὰ εἶδα νὰ συμβαίνει κάτι τέτοιο ἀνάμεσα στοὺς συντρόφους μου τοῦ οἰκολογικοῦ κινήματος. Ἔχοντας ἐκπαιδευτεῖ πρὶν πολὺ καιρὸ στὰ ἠλεκτρονικά, ξέρω ἀλλοίμονο πολὺ καλὰ τὴν παράλογη μονομανία ποὺ κάνει κάποιον νὰ σχεδιάζει κυκλώματα, ἐπ' ἄπειρον καὶ χωρὶς λόγο, μέχρι ποὺ δοκιμάζει τὴν ἴδια εὐχαρίστηση ὅταν σχεδιάζει τὸν ἠλεκτρονικὸ μηχανισμὸ πυροδότησης μιᾶς ἀτομικῆς βόμβας ὅπως καὶ ὅταν σχεδιάζει ἕναν δέκτη τηλεόρασης. Εἶναι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς λάτρες τῆς ἀντικειμενοποιημένης ἐπιστήμης καὶ τεχνολογίας, ποὺ ἡ A.E.C. (Ἐπιτροπὴ Ἀτομικῆς Ἐνεργείας) στρατολογεῖ τοὺς μηχανολόγους της στὸν τομέα τῶν ἐξοπλισμῶν, τὸ F.B.I. τοὺς «ὑδραυλικούς» του καὶ ἡ C.I.A. τοὺς ἐμπειρογνώμονές της τῆς «ἀντι - ἐξέγερσης». Ἂς μὴν ἔχουμε αὐταπάτες: ὁ «οἰκο - φρήκ» δὲν εἶναι περισσότερο προφυλαγμένος ἀπέναντι στὴ Χάϊνεϋγουελλ καὶ τὴ N.A.S.A. ἀπ' ὅσο ὁ «μανιακὸς τῶν ἠλεκτρονικῶν» ἀπέναντι στὴ Τζένεραλ Ἐλέκτρικ καὶ τὴν A.E.C. - τουλάχιστον ὄχι πρὶν ἀφοσιωθεῖ, αἰσθηματικὰ καὶ πνευματικά, στὴ δημιουργία μιᾶς οἰκολογικῆς κοινωνίας.

Τὸ νὰ πραγματευόμαστε γιὰ τὶς νέες πηγὲς ἐνέργειας σὲ μιὰ γλῶσσα τελείως ξένη ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ οἰκολογία, τὸ νὰ ἀντικειμενοποιοῦμε τὴ μελέτη αὐτῶν τῶν ζητημάτων μετατρέποντάς την σὲ ἀμάλγαμα μικροκαινοτομιῶν, σὲ ἐγκυ-

χλοπαίδεια «χόλπων», θὰ ἦταν κάτι χειρότερο ἀπὸ σφάλμα. Θὰ ἦταν προδοσία - ὄχι τόσο ἀπέναντι σ' ἐκείνους ποὺ ἐξερεύνησαν πρῶτοι αὐτὸ τὸν τομέα, ὅσο ἀπέναντι στοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτούς μας.

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιδείνωσης τοῦ περιβάλλοντος φαίνεται νὰ παίρνει μιὰ περίεργη τροπή. Παρὰ τὴ μαζικὴ δημόσια ὑποστήριξη σὲ μέτρα προστασίας τοῦ περιβάλλοντος - ὅπως δείχνουν τὰ ἀποτελέσματα πρόσφατων δημοψηφισμάτων σὲ μερικὲς πολιτεῖες πάνω σὲ τέτοια θέματα - μᾶς προειδοποιοῦν γιὰ μιὰ σκλήρυνση ἐνάντια στοὺς «ἐξτρεμιστὲς» ποὺ προβάλλουν «ριζοσπαστικὰ» αἰτήματα γιὰ νὰ σταματήσει ἡ ἐπιδείνωση τοῦ περιβάλλοντος. Σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ «σκλήρυνση» αὐτὴ φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ βιομηχανία καὶ τὸν Λευκὸ Οἶκο, ὅπου ὁ Νίξον μὲ μεγάλη δόση αὐτοϊκανοποίησης μᾶς βεβαιώνει ὅτι «ἡ 'Αμερικὴ κοντεύει νὰ κερδίσει τὸν πόλεμο ἐνάντια στὴν ἐπιδείνωση τοῦ περιβάλλοντος, κοντεύουμε νὰ ἐπιτύχουμε τὴν εἰρήνη μὲ τὴ φύση». Ἡ ρητορεία αὐτὴ εἶναι ὕποπτα αἰσιόδοξη· ὑποτίθεται πὼς ἀρχίζουμε νὰ «βλέπουμε φῶς» στὴν ἄκρη τοῦ περιβαλλοντικοῦ τοῦνελ. Ὅπως καὶ νἄχει τὸ πράγμα, οἱ διαφημιστικὲς καμπάνιες τῶν βιομηχανιῶν πετρελαίου, αὐτοκινήτου, ξυλείας καὶ χημικῶν, ἐξορκίζουν τοὺς ἀμερικανοὺς νὰ γίνουν πιὸ «λογικοὶ» ὅσον ἀφορᾶ τὶς βελτιώσεις τοῦ περιβάλλοντος, νὰ ζυγίσουν «ὑπεύθυνα» τὰ «ὑπὲρ» καὶ τὰ «κατά», νὰ μειώσουν τὶς νόρμες καθαρότητας τοῦ ἀέρα καὶ τοῦ νεροῦ ποὺ ἤδη ἔχουν υἱοθετη-

θεῖ ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία Προστασίας Περιβάλλοντος, νὰ δείξουν «ὑπομονὴ» καὶ «κατανόηση» στὰ τεράστια τεχνικὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετωπίζουν τὰ βιομηχανικὰ συγκροτήματα τῆς περιοχῆς τους.

Ἐδῶ δὲν θὰ προσπαθήσω νὰ ἀναλύσω τὶς σκανδαλώδεις διαστρεβλώσεις ποὺ περιέχονται στὴν προπαγάνδα αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἤδη εἶναι πλατιὰ γνωστὴ ἡ πρόσφατη μελέτη μιᾶς ἐπιτροπῆς τῆς ἐθνικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν ποὺ κατηγορεῖ τὴν αὐτοκινητοβιομηχανία ὅτι ἀναπτύσσει τὰ «πιὸ ἀκριβὰ καὶ λιγώτερο ἱκανοποιητικὰ μέσα» γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ ἀνώτατα ὅρια μόλυνσης ποὺ θὰ ἀρχίσουν νὰ ἰσχύουν τὸ 1975. Ὅσο γιὰ τὴν εὐλαβικὴ ρητορεία τοῦ Λευκοῦ Οἴκου, οἱ προσπάθειες τοῦ Νίξον νὰ κάνει «εἰρήνη» μὲ τὴ φύση φαίνονται ἀκόμα λιγώτερο ἀξιόλογες ἀπὸ τὶς προσπάθειές του γιὰ εἰρήνη στὴν Ἰνδοκίνα. Ὅπως γράφουν οἱ «Νιοὺ Γιὸρκ Τάϊμς» σὲ κύριο ἄρθρο τους, «οἱ δηλώσεις τοῦ Νίξον βρίσκονται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὰ γεγονότα... Ὁ ἀέρας πάνω ἀπὸ τὶς ἀμερικάνικες πόλεις γίνεται ἀπειροελάχιστα καθαρότερος, καὶ εἶναι ἀμφίβολο ἂν μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε κι αὐτό. Τὰ κυριώτερα ποτάμια τῆς χώρας ἔχουν μολυνθεῖ σὲ τεράστιο βαθμό. Μεγάλα τμήματα τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ κινδυνεύουν νὰ γίνουν νεκρὲς θάλασσες. Τὰ πλαστικά, τὰ ἀπορρυπαντικά, τὰ χημικὰ καὶ τὰ μέταλλα βαραίνουν μ' ἕνα ἀνυπόφορο φορτίο τὴ βιόσφαιρα. Καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἔδαφος διαβρώνεται, καταστρέφεται, δηλητηριάζεται, βιάζεται».

Ὄχι μόνο δὲν δέχομαι τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι πολλὰ περιβαλλοντιστικὰ αἰτήματα εἶναι πολὺ «ριζοσπαστικά», ἀλλὰ ἀντίθετα ὑποστηρίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὰ ριζοσπαστικά. Ἔχοντας νὰ κάνουν μὲ μιὰ κοινωνία ποὺ ὄχι μόνο μολύνει τὸν πλανήτη σὲ μιὰ κλίμακα ποὺ δὲν ἔχει τὸ προηγούμενό της στὴν ἱστορία, ἀλλὰ καὶ ὑπονομεύει τοὺς πιὸ θεμελιώδεις βιοχημικοὺς κύκλους του, οἱ περιβαλλοντιστὲς κατὰ τὴ γνώμη

μου δὲν θέτουν τὰ στρατηγικὰ προβλήματα τῆς ἐγκαθίδρυσης μιᾶς νέας καὶ διαρκοῦς ἰσορροπίας μὲ τὴ φύση. Εἶναι ἀρκετὸ νὰ σταματᾶμε ἐδῶ κι ἐκεῖ τὴ δημιουργία ἑνὸς πυρηνικοῦ ἐργοστασίου ἢ ἑνὸς μεγάλου δρόμου; Μήπως μᾶς διαφεύγει τὸ θεμελιῶδες γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιδείνωση τοῦ περιβάλλοντος πηγάζει ἀπὸ πολὺ βαθύτερα αἴτια κι ὄχι ἀπὸ τὰ λάθη ἢ τὶς κακὲς προθέσεις τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς κυβέρνησης; Μήπως μᾶς διαφεύγει πὼς τὰ ἀτέλειωτα κηρύγματα γιὰ τὴ δυνατότητα μιᾶς περιβαλλοντικῆς Δευτέρας Παρουσίας - σὰν ἀποτέλεσμα τῆς μόλυνσης, τῆς βιομηχανικῆς ἐπέκτασης ἢ τῆς πληθυσμιακῆς αὔξησης - σκεπάζουν μιὰ πιὸ θεμελιώδη κρίση στὴν ἀνθρώπινη συνθήκη, ποὺ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ τεχνολογικὴ ἢ ἠθικὴ ἀλλὰ βαθύτατα κοινωνική; Ἀντὶ νὰ ἀναφερθῶ ξανὰ στὶς διαστάσεις τῆς περιβαλλοντικῆς κρίσης μας, ἢ νὰ κάνω τὴν εὔκολη καταγγελία ὅτι «ἡ μόλυνση εἶναι ἐπικερδής», ἢ ἀκόμα νὰ ὑποστηρίξω πὼς κάποιο ἀφηρημένο «ἐμεῖς» εἶναι ὑπεύθυνο ποὺ κάνει πάρα πολλὰ παιδιὰ ἢ μιὰ βιομηχανία ποὺ παράγει πάρα πολλὰ ἐμπορεύματα, θὰ ἤθελα νὰ ρωτήσω μήπως ἡ περιβαλλοντικὴ κρίση ἔχει τὶς ρίζες της στὴν ἴδια τὴ συγκρότηση τῆς κοινωνίας ὅπως τὴν ξέρουμε σήμερα, μήπως οἱ ἀλλαγὲς ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ νέα ἰσορροπία μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου ἀπαιτοῦν μιὰ ριζική, πραγματικὰ ἐπαναστατικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς κοινωνίας πάνω σὲ οἰκολογικὲς γραμμές.

Θὰ ἤθελα νὰ ὑπογραμμίσω τὴν ἔκφραση «πάνω σὲ οἰκολογικὲς γραμμές». Ὅταν καταπιανόμαστε μὲ τὰ προβλήματα μιᾶς οἰκολογικῆς κοινωνίας, ὁ ὅρος «περιβαλλοντισμὸς» (environmetalism) δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικός. Ὁ «περιβαλλοντισμὸς» ἐκφράζει διαρκῶς περισσότερο μιὰ ὠφελιμιστικὴ εὐαισθησία ὅπου ἡ φύση ἀντιμετωπίζεται σὰν ἕνας παθητικὸς χῶρος, σὰν μιὰ συνάθροιση ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων καὶ δυνάμεων ποὺ πρέπει νὰ γίνουν πιὸ εὔχρηστα γιὰ

τὸν ἄνθρωπο, ἄσχετα ἀπὸ τὸ γιὰ ποιὲς χρήσεις πρόκειται. Πράγματι ὁ «περιβαλλοντισμὸς» ἀσχολεῖται μὲ τοὺς «φυσικοὺς πόρους», μὲ τοὺς «ἀστικοὺς πόρους», καὶ ἀκόμα μὲ τοὺς «ἀνθρώπινους πόρους». Ὑποθέτω πὼς ὁ Νίξον εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο «περιβαλλοντιστὴς» στὸ μέτρο ποὺ ἡ «εἰρήνη» ποὺ θέλει νὰ κάνει μὲ τὴ φύση ἔγκειται στὴν ἀπόκτηση μιᾶς τεχνικῆς γιὰ τὴ λεηλασία τοῦ φυσικοῦ κόσμου μὲ μίνιμουμ καταστροφὴ τοῦ βιοτικοῦ χώρου. Ὁ «περιβαλλοντισμὸς» δὲν ἀμφισβητεῖ τὴ θεμελιακὴ ἰδέα τῆς τωρινῆς κοινωνίας ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ κυριαρχεῖ πάνω στὴ φύση· ἀντίθετα, ἐπιδιώκει νὰ διευκολύνει αὐτὴ τὴν κυριαρχία ἀναπτύσσοντας τεχνικὲς ποὺ θὰ μειώσουν τοὺς κινδύνους ποὺ αὐτὴ συνεπάγεται. Ἡ ἴδια ἡ ἰδέα τῆς κυριαρχίας δὲν ἀμφισβητεῖται καθόλου.

Ἡ οἰκολογία, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι μιὰ εὐρύτερη ἀντίληψη γιὰ τὴ φύση καὶ γιὰ τὶς σχέσεις τῆς ἀνθρωπότητας μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο. Βλέπει τὴν ἰσορροπία καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς βιόσφαιρας σὰν αὐτοσκοπό. Ἡ φυσικὴ πολυμορφία πρέπει νὰ ὑποθάλπεται, ὄχι μόνο ἐπειδὴ ὅσο πιὸ πολυποίκιλα εἶναι τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ οἰκοσυστήματος τόσο πιὸ σταθερὸ εἶναι τὸ οἰκοσύστημα, ἀλλὰ κι ἐπειδὴ ἡ πολυμορφία εἶναι ἐπιθυμητὴ καθαυτήν, μιὰ ἀξία ποὺ πρέπει νὰ γίνεται σεβαστὴ σὰν τμῆμα μιᾶς ἀνώτερης ἀντίληψης τοῦ ζῶντος σύμπαντος. Οἱ οἰκολόγοι ἔχουν ἤδη δείξει ὅτι ὅσο πιὸ ἁπλουστευμένο εἶναι ἕνα οἰκοσύστημα - ὅπως στὴν ἀρκτικὴ καὶ στὴν ἔρημο ἢ στὶς περιοχὲς μονοκαλλιέργειας - τόσο περισσότερο εὔθραυστο εἶναι καὶ ἐπιρρεπὲς στὴν ἀστάθεια, στὶς ἐπιδημίες καὶ στὶς καταστροφές. Ἡ ἀντίληψη τῆς «ἑνότητας μέσα στὴν πολυμορφία», ποὺ βλέπει μέσα στὴ φύση τὸ ὅλο σὰν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ μέρη, μιὰ ἀντίληψη ποὺ εἶναι κοινὴ στὰ πιὸ ἀξιόλογα οἰκολογικὰ γραφτά, θὰ μποροῦσε νὰ παρθεῖ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Χέγκελ, κι αὐτὴ εἶναι μιὰ σύμπτωση

πού δέν θεωρῶ τυχαία καί πού θά ἄξιζε νά τήν ἐρευνήσουν οἱ σύγχρονοι νεο - Χεγκελιανοί. Ἐπί πλέον, ἡ οἰκολογία ὑποστηρίζει πώς ἡ ἀνθρωπότητα πρέπει νά σεβαστεῖ συνειδητά τήν αὐθορμητισμό τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἑνός κόσμου πού εἶναι πάρα πολύ περίπλοκος καί διαφοροποιημένος γιά νά μπορεῖ νά περιοριστεῖ σέ ἁπλές Γαλιλαιϊκές φυσικο - μηχανικές ἰδιότητες. Σέ ἀντίθεση μέ μερικούς οἰκολόγους, συμμερίζομαι τήν ἄποψη τοῦ Τσάρλς Ἔλτον ὅτι «τό μέλλον τοῦ κόσμου πρέπει νά διευθυνθεῖ, ὅμως αὐτή ἡ διεύθυνση δέν μπορεῖ νά εἶναι σάν παιχνίδι σκακιοῦ... ἀλλά μᾶλλον σάν χειρισμός τοῦ πηδαλίου βάρκας». Ὁ φυσικός κόσμος πρέπει νά ἔχει τήν ἐλευθερία μιᾶς αὐθόρμητης ἀνάπτυξης - ἐνημερωμένης βέβαια ἀπό τήν ἀνθρώπινη συνείδηση καί διεύθυνση σάν φύση πού γίνεται αὐτοσυνείδητη καί αὐτενεργός - γιά νά ξεδιπλώσει καί νά πραγματώσει τόν πλοῦτο τῶν δυνατοτήτων της. Τέλος, ἡ οἰκολογία δέν ἀναγνωρίζει καμμιά ἱεραρχία στό ἐπίπεδο τοῦ οἰκοσυστήματος. Δέν ὑπάρχουν «βασιλεῖς τῶν ζώων» οὔτε «ταπεινά μυρμύγκια». Αὐτές οἱ ἰδέες εἶναι προβολή τῶν κοινωνικῶν μας στάσεων καί σχέσεων στόν φυσικό κόσμο. Στήν οὐσία ὁτιδήποτε ζεῖ σάν μέρος τῆς χλωρίδας καί πανίδας ἑνός οἰκοσυστήματος παίζει ἴσο ρόλο στή διατήρηση τῆς ἰσορροπίας καί ἀκεραιότητας τοῦ ὅλου.

Αὐτές οἱ ἔννοιες, ἑνωμένες σέ μιά ὁλότητα πού μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ σάν ἑνότητα στήν πολυμορφία, αὐθορμητισμός καί συμπληρωματικότητα, δέν περιλαμβάνουν μόνο μιά κρίση πού πηγάζει ἀπό μιά «καλλιτεχνική ἐπιστήμη» ἤ «ἐπιστημονική τέχνη» (ὅπως χαρακτήρισα ἀλλοῦ τήν οἰκολογία)· ἐπίσης συγκροτοῦν μιά ὁλική εὐαισθησία πού ἀνακτοῦμε σιγά σιγά ἀπό ἕναν ἀπόμακρο ἀρχαϊκό κόσμο καί τοποθετοῦμε σ' ἕνα νέο κοινωνικό περίγυρο. Ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει προορισμό νά κυριαρχήσει πάνω στή φύση πηγάζει ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στόν ἄνθρωπο - καί ἴ-

σως, ἀκόμα πιὸ πρίν, ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ ἄντρα πάνω στὴ γυναίκα καὶ τῶν ἐνηλίκων πάνω στοὺς νέους. Ἡ ἱεραρχικὴ νοοτροπία, ποὺ διαρρυθμίζει τὴν ἐμπειρία - μ' ὅλες της τὶς μορφὲς - σύμφωνα μὲ ἱεραρχικὰ πυραμιδοειδῆ πρότυπα, εἶναι ἕνας τρόπος ἀντίληψης καὶ ἐννοιολογικῆς ταξινόμησης ποὺ μᾶς ἔχει καλλιεργήσει ἡ ἱεραρχικὴ κοινωνία. Ἡ νοοτροπία αὐτὴ εἶναι συνήθως ἀνεπαίσθητη ἢ τελείως ἀνύπαρκτη στὶς μὴ ἱεραρχικὲς κοινότητες. Οἱ λεγόμενες «πρωτόγονες» κοινωνίες, ποὺ βασίζονται σ' ἕνα ἁπλὸ καταμερισμὸ ἐργασίας μὲ κριτήριο τὸ φύλο καὶ δὲν ἔχουν κράτη καὶ ἱεραρχικοὺς θεσμούς, δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν πραγματικότητα ὅπως ἐμεῖς μέσω ἑνὸς φίλτρου ποὺ ταξινομεῖ τὰ φαινόμενα σὲ «ἀνώτερα» καὶ «κατώτερα», «ὑπέρτερα» καὶ «ὑποδεέστερα». Μὲ τὸ νὰ μὴ γνωρίζουν τὴν ἀνισότητα, αὐτὲς οἱ ἀληθινὰ ὀργανικὲς κοινότητες οὔτε κὰν ἔχουν λέξη γιὰ τὴν ἰσότητα. Ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ντόροθυ Λῆ στὴν ἔξοχη ἀνάλυσή της τοῦ «πρωτόγονου» μυαλοῦ, «ἡ ἰσότητα ὑπάρχει στὴν ἴδια τὴ φύση τῶν πραγμάτων, σὰν ὑποπροϊὸν τῆς δημοκρατικῆς δομῆς τῆς ἴδιας τῆς κουλτούρας, ὄχι σὰν μιὰ ἀρχὴ ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοστεῖ. Στὶς κοινωνίες αὐτὲς δὲν ὑπάρχει καμμιὰ προσπάθεια γιὰ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς ἰσότητας, καὶ στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς ἰσότητας. Πολὺ συχνὰ δὲν ὑπάρχει κανεὶς γλωσσολογικὸς μηχανισμὸς ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει γιὰ συγκρίσεις σ'αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ἐκεῖνο ποὺ βρίσκουμε εἶναι ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅλων τῶν ἀτόμων ἄσχετα ἀπὸ ἡλικία καὶ φύλο».

Ἡ ἔλλειψη ἐξαναγκαστικῶν καὶ ἐξουσιαστικῶν ἀξιῶν σ' αὐτὲς τὶς κουλτοῦρες ἔχει ἴσως τὸ καλύτερο παράδειγμά της στὴ γλώσσα τῶν Ἰνδιάνων Βιντοὺ τῆς Καλιφόρνια, ἑνὸς λαοῦ ποὺ φαίνεται πὼς τὸν μελέτησε πρώτη ἡ Λῆ. Οἱ ὅροι ποὺ συνήθως ἐκφράζουν ἐξαναγκασμὸ στὶς σύγχρονες γλῶσσες, σημειώνει ἡ Λῆ, εἶναι ἔτσι διευθετημένοι ἀπὸ τοὺς Βιν-

τού ὥστε ἐκφράζουν συμπεριφορὰ συνεργασιας. Μιὰ μητέρα Βιντού, γιὰ παράδειγμα, δὲν «παίρνει» τὸ μικρό της στὸν ἴσκιο· «πηγαίνει» μαζί του στὸν ἴσκιο. Ἕνας ἀρχηγὸς δὲν «κυβερνᾶ» τὸν λαό του· «στέκεται» μαζί του. Ὁπωσδήποτε σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ σύμβουλός του, καὶ δὲν ἔχει ἐξαναγκαστικὴ δύναμη γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὶς ἀπόψεις του. Οἱ Βιντοὺ «ποτὲ δὲν λένε, καὶ στὴν πραγματικότητα δὲν μποροῦν νὰ ποῦν ὅπως ἐμεῖς "ἔχω μιὰ ἀδελφή" ἢ "γιὸ" ἢ "ἄντρα"», παρατηρεῖ ἡ Λῆ. «Τὸ "ζῶ μαζί" εἶναι ὁ συνήθης τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφράζουν αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς ἐκφράζουμε σὰν κατοχή, καὶ χρησιμοποιοῦν αὐτὸν τὸν ὅρο γιὰ κάθε τι ποὺ σέβονται, ἔτσι ὥστε μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι ἕνας ἄνθρωπος ζεῖ μαζὶ μὲ τὸ τόξο του καὶ τὰ βέλη του».

«Ζῶ μαζί» - ἡ φράση δὲν περιέχει μόνο μιὰ βαθειὰ αἴσθηση ἀλληλοσεβασμοῦ καὶ μιὰ ὑψηλὴ ἐκτίμηση τῆς ἀτομικῆς ὑπόστασης· περιέχει ἐπίσης μιὰ βαθειὰ αἴσθηση τῆς ἑνότητας τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ὁμάδας. Ἡ αἴσθηση τῆς ἑνότητας μέσα στὴν ὁμάδα προβάλλεται, μὲ τὴ σειρά της, στὴ σχέση τῆς κοινότητας μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο. Ψυχολογικά, οἱ ἄνθρωποι στὶς ὀργανικὲς κοινότητες πρέπει νὰ πιστέψουν ὅτι ἀσκοῦν μεγαλύτερη ἐπιρροὴ στὶς φυσικὲς δυνάμεις ἀπ' ὅσο ἐπιτρέπει ἡ σχετικὰ ἁπλὴ τεχνολογία τους, μιὰ ψευδαίσθηση ποὺ ἀποκτοῦν μὲ ὁμαδικὲς τελετουργίες καὶ μαγικὲς ἱεροτελεστίες. Ὅσο ὅμως περίπλοκες κι ἂν εἶναι αὐτὲς οἱ τελετουργίες, ἡ αἴσθηση τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας πὼς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν φυσικὸ κόσμο, στὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὸ ἄμεσο περιβάλλον της, ποτὲ δὲν ἐξαφανίζεται τελείως. Αὐτὴ ἡ αἴσθηση τῆς ἐξάρτησης μπορεῖ νὰ γεννήσει ἕναν χαμερπῆ φόβο ἢ ἕναν ἐξίσου χαμερπῆ σεβασμό, ἀλλὰ σ' ἕνα σημεῖο στὴν ἀνάπτυξη τῆς ὀργανικῆς κοινωνίας μπορεῖ ἐπίσης νὰ γεννήσει μιὰ αἴσθηση συμβίωσης, ἢ ἀκριβέστερα ἀμοιβαίας ἐξάρτησης καὶ συνεργασίας, ποὺ τείνει νὰ ξεπεράσει τὰ ἀκατέρ-

γαστα αἰσθήματα τοῦ τρόμου καὶ τοῦ φόβου. Στὴν περίπτωση αὐτὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐξευμενίζουν ἁπλῶς τὶς πανίσχυρες δυνάμεις οὔτε προσπαθοῦν μόνο νὰ τὶς χειραγωγήσουν· οἱ τελετές τους συντελοῦν (ὅπως τὸ βλέπουν) πρὸς μιὰ δημιουργικὴ κατεύθυνση: νὰ πολλαπλασιαστοῦν τὰ ζῶα μὲ τὰ ὁποῖα τρέφονται, νὰ ἔρθουν οἱ ἀλλαγὲς τῶν ἐποχῶν καὶ τοῦ καιροῦ, νὰ αὐξηθεῖ ἡ γονιμότητα τῆς γῆς. Ἡ ὀργανικὴ κοινότητα πάντα ἔχει μιὰ φυσικὴ διάσταση, ἀλλὰ ἐδῶ ἡ κοινότητα γίνεται ἀντιληπτὴ σὰν συστατικὸ μέρος τῆς φυσικῆς ἰσορροπίας - μιὰ δασικὴ κοινότητα ἢ ἐδαφικὴ κοινότητα - μὲ δυὸ λόγια, μιὰ ἀληθινὰ οἰκολογικὴ κοινότητα ἢ ο ἰ κ ο κ ο ι ν ό τ η τ α ποὺ ἀντιστοιχεῖ εἰδικὰ στὸ οἰκοσύστημά της, μὲ μιὰ ἐνεργὸ αἴσθηση συμμετοχῆς στὸ ὅλο περιβάλλον καὶ στοὺς κύκλους τῆς φύσης.

Αὐτὴ ἡ ὄψη γίνεται φανερὴ ὅταν δοῦμε τὶς τελετὲς λαῶν ὀργανικῶν κοινοτήτων. Πολλὲς τελετὲς καὶ ἱεροτελεστίες δὲν χαρακτηρίζονται μόνο ἀπὸ κοινωνικὲς λειτουργίες, ὅπως οἱ ἱεροτελεστίες μύησης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ οἰκολογικὲς λειτουργίες. Στοὺς Χόπι, γιὰ παράδειγμα, οἱ κυριώτερες ἀγροτικὲς τελετουργίες ἔχουν ρόλο ἐπίκλησης τῶν κύκλων τῆς κοσμικῆς τάξης, πραγματοποίησης τῶν ἡλιοστασίων καὶ τῶν διάφορων σταδίων στὴν ἀνάπτυξη τοῦ καλαμποκιοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκόλαψη μέχρι τὴν ὡρίμανση. Μολονότι ἡ διαδοχὴ τῶν ἡλιοστασίων καὶ τὰ στάδια στὴν ἀνάπτυξη τοῦ καλαμποκιοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς εἶναι προκαθορισμένα, ἡ ἀνθρώπινη τελετουργικὴ παρέμβαση ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο συστατικὸ στοιχεῖο αὐτοῦ τοῦ προκαθορισμοῦ. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς καθαρὰ μαγικὲς ἱεροτελεστίες, οἱ τελετουργίες τῶν Χόπι ἀποδίδουν στοὺς ἀνθρώπους ρόλο συμμετοχῆς μᾶλλον παρὰ χειραγώγησης. Οἱ ἄνθρωποι συμμετέχουν στοὺς φυσικοὺς κύκλους: διευκολύνουν τὶς διεργασίες τῆς κοσμικῆς τάξης. Οἱ τελετουργίες τους εἶναι τμῆμα ἑνὸς πολύπλοκου ἱστοῦ ζωῆς ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ

τὴν ἐκκόλαψη τοῦ καλαμποκιοῦ μέχρι τὸν ἐρχομὸ τῶν ἡλιοστασίων. «Κάθε ὄψη τῆς φύσης, τὰ φυτὰ καὶ οἱ βράχοι καὶ τὰ ζῶα, τὰ χρώματα καὶ ἡ κίνηση τῶν οὐράνιων σωμάτων καὶ οἱ ἀριθμοὶ καὶ ἡ διάκριση φύλου, οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ζωντανοί, ὅλα ἔχουν μερίδιο συνεργασίας στὴ διατήρηση τῆς τάξης τοῦ σύμπαντος», παρατηρεῖ ἡ Λῆ. «Τελικά, ἡ προσπάθεια κάθε ὄντος, ἀνθρώπινου ἢ μή, πηγαίνει σ' αὐτὸ τὸ τεράστιο ὅλο. Κι ἐδῶ ἐπίσης, ἔχουν σημασία ὅλες οἱ ὄψεις ἑνὸς προσώπου. Ὅλο τὸ εἶναι τοῦ ἀτόμου στοὺς Χόπι ἐπηρεάζει τὴν ἰσορροπία τῆς φύσης· κι ὅσο κάθε ἄτομο ἀναπτύσσει τὶς ἐσωτερικές του δυνατότητες, τόσο ἐντείνεται ἡ συμμετοχή, τόσο ἐνισχύεται ὁλόκληρο τὸ σύμπαν».

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ διακρίνουμε πῶς αὐτή ἡ ἁρμονικὴ ἀντίληψη τῆς φύσης πηγάζει ἀπὸ τὶς ἁρμονικὲς σχέσεις μέσα στὶς πρῶτες ἀνθρώπινες κοινότητες. Ὅπως ἡ μεσαιωνικὴ θεολογία δόμησε τὸν χριστιανικὸ οὐρανὸ σύμφωνα μὲ τὰ φεουδαλικὰ πρότυπα, ἔτσι κι οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἐποχῶν πρόβαλαν τὴν κοινωνική τους δομὴ στὸν φυσικὸ κόσμο. Γιὰ τοὺς Ἀλγκόνκιαν τῶν βορειοαμερικάνικων δασῶν, οἱ κάστορες ζοῦσαν κατὰ φυλὲς σὲ δικές τους κατοικίες, συνεργαζόμενοι σοφὰ γιὰ νὰ προωθήσουν τὴν εὐημερία τῆς κοινότητας. Τὰ ζῶα εἶχαν κι αὐτὰ τὴ «μαγεία» τους, τοὺς τοτεμικοὺς προγόνους τους καὶ ζωογονοῦνταν ἀπὸ τὸν Μανιτού, ποὺ τὸ πνεῦμα του τροφοδοτοῦσε ὁλόκληρο τὸ σύμπαν. Κατὰ συνέπεια τὰ ζῶα ἔπρεπε νὰ ἐξευμενίζονται, διαφορετικὰ θὰ μποροῦσαν νὰ ἀρνηθοῦν νὰ προμηθεύουν στοὺς ἀνθρώπους δέρμα καὶ κρέας. Τὸ πνεῦμα συνεργασίας ποὺ ἀποτελοῦσε μιὰ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς ὀργανικῆς κοινότητας ἐντασσόταν λοιπὸν ὁλοκληρωτικὰ στὴ στάση τῶν «πρωτόγονων» λαῶν ἀπέναντι στὴ φύση καὶ στὴν ἀλληλεπίδραση μεταξὺ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόσμου.

Τὸ κομμάτιασμα αὐτῶν τῶν ἑνοποιημένων ὀργανικῶν

κοινοτήτων, πού βασίζονταν σ' ἕνα καταμερισμό ἐργασίας μὲ βάση τὸ φύλο καὶ στοὺς δεσμοὺς συγγενείας, καὶ ἡ ἐξέλιξή τους σὲ ἱεραρχικὲς καὶ τελικὰ ταξικὲς κοινωνίες, ὑπονόμευσε βαθμιαία τὴν ἑνότητα τῆς κοινωνίας μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο. Ἡ διαίρεση τῶν φυλῶν καὶ «οἰκογενειῶν» καὶ ἡ διαμόρφωση γεροντοκρατιῶν ὅπου οἱ ἡλικιωμένοι ἄρχισαν νὰ κυριαρχοῦν πάνω στοὺς νέους· ἡ ἐμφάνιση τῆς πατριαρχικῆς οἰκογένειας ὅπου οἱ γυναῖκες εἶναι πλήρως ὑποταγμένες στοὺς ἄντρες· κι ἀκόμα παραπέρα, ἡ ἀποκρυστάλλωση τῶν ἱεραρχιῶν τῶν βασισμένων στὴν κοινωνικὴ θέση σὲ οἰκονομικὲς τάξεις βασισμένες στὴ συστηματικὴ ὑλικὴ ἐκμετάλλευση· ἡ ἐμφάνιση τῆς πόλης, ἀκολουθούμενη ἀπὸ τη διαρκῶς αὐξανόμενη κυριαρχία τῆς πόλης, πάνω στὴν ὕπαιθρο καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν ἐδαφικῶν δεσμῶν εἰς βάρος τῶν δεσμῶν συγγενείας· καὶ τέλος ἡ ἐμφάνιση τοῦ Κράτους, ἑνὸς ἐπαγγελματικοῦ στρατιωτικοῦ, γραφειοκρατικοῦ καὶ πολιτικοῦ μηχανισμοῦ πού ἀσκεῖ καταναγκασμὸ καὶ κυριαρχία πάνω στὰ ἐπιζών-α κατάλοιπα τῆς κοινοτικῆς ζωῆς - ὅλες αὐτὲς οἱ διαιρέσεις καὶ ἀντιφάσεις πού τελικὰ κομμάτιασαν καὶ ἐξαφάνισαν τὸν ἀρχαϊκὸ κόσμο εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα μιὰ ἐπανακοινωνικοποίηση τοῦ ἀνθρώπινου μηχανισμοῦ ἀντίληψης καὶ ἐμπειρίας πάνω σὲ ἱεραρχικὲς γραμμές. Αὐτὴ ἡ ἐπανακοινωνικοποίηση δὲν χρησίμευε μόνο στὸ νὰ διαιρεῖ ἐσωτερικὰ τὴν κοινότητα, ἀλλὰ καὶ ἔκανε τὶς ἐξουσιαζόμενες τάξεις συνένοχες τοῦ ἐξουσιασμοῦ τους, τὶς γυναῖκες συνένοχες τῆς ἴδιας τους τῆς δουλείας. Πράγματι, ἡ ἴδια ἡ «ψυχὴ» τοῦ ἀτόμου διασπάστηκε ἐσωτερικὰ μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς κυριαρχίας τοῦ νοῦ πάνω στὸ σῶμα, τῆς ἱεραρχικῆς ὀρθολογικότητας πάνω στὴν αἰσθησιακὴ ἐμπειρία. Στὸ μέτρο πού τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἔγινε ἀντικείμενο κοινωνικῆς χειραγώγησης καὶ τελικὰ αὐτο - χειραγώγησης, ἡ φύση ἀντικειμενοποιήθηκε, ἀποπνευματοποιήθηκε, καὶ περιορίστηκε σὲ μιὰ μεταφυσικὴ

οντότητα πού ἀπό πολλές ἀπόψεις δέν εἶχε ἐπινοηθεῖ νοητικά - ἀπό μιά φυσικο - μηχανική ἀντίληψη τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητας - λιγώτερο ἀπ' ὅσο θά μπορούσαμε νά ποῦμε γιά τίς ἀνιμιστικές ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦσαν στόν ἀρχαῖκό κόσμο. Ὁ χῶρος δέν μοῦ ἐπιτρέπει νά ἀσχοληθῶ ἐδῶ λεπτομερειακά μέ τή διάβρωση τῆς σχέσης τῆς ἀρχαικῆς ἀνθρωπότητας μέ τόν φυσικό κόσμο. Τή διαλεκτική αὐτή ἀποπειράθηκα νά τήν ἐξετάσω σ' ἕνα ἄλλο βιβλίο πού θά δημοσιευτεῖ σύντομα. Ἴσως ὅμως χρειάζεται νά γίνουν μερικές παρατηρήσεις. Ἡ κληρονομιά τοῦ παρελθόντος εἰσέρχεται σιωρευτικά στό παρόν σάν ἐνεδρεύοντα προβλήματα πού ἡ ἐποχή μας ποτέ δέν ἔλυσε. Δέν ἀναφέρομαι μόνο στά ἐμπόδια τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, πού μᾶς δένουν μέ τό αἴτημα τῆς ἐπιτακτικῆς ἀμεσότητας, ἀλλά καί σ' ἐκεῖνα πού δημιουργήθηκαν ἀπό χιλιετηρίδες ἱεραρχικῆς κοινωνίας, καί πού δένουν τήν οἰκογένεια μέ τήν πατριαρχία, τίς ἀνθρώπινες ὁμάδες μέ τή γεροντοκρατία καί τήν «ψυχή» μέ τίς διαστρεβλωτικές στάσεις τῆς ἀπάρνησης καί τῆς αὐτο - ταπείνωσης.

Ἤδη πρίν τήν ἐμφάνιση τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, ὁ Ἑλληνιστικός ὀρθολογισμός ἐπικυρώνει τή θέση τῆς γυναίκας σάν οὐσιαστικό κατοικίδιο ζῶο καί ἡ Ἑβραϊκή ἠθική βάζει στά χέρια τοῦ Ἀβραάμ τήν ἐξουσία νά σκοτώσει τόν Ἰσαάκ. Ὁ ὑποβιβασμός τῶν ἀνθρώπων σέ ἀντικείμενα, μέ τήν ἰδιότητα δούλων εἴτε γυναικῶν εἴτε παιδιῶν, βρίσκει τήν ἀκριβῆ ἀναλογία του στήν ἐξουσία τοῦ Νῶε νά ὀνομάσει τά ζῶα καί νά κυριαρχήσει πάνω τους, νά τοποθετήσει τόν κόσμο τῆς ζωῆς στή δουλική ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι ἀπό τίς δύο κύριες πηγές τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τόν Ἑλληνισμό καί τόν Ἰουδαϊσμό, οἱ Προμηθεϊκές δυνάμεις τοῦ ἀρσενικοῦ συγκεντρώνονται σέ μιά ἰδεολογία κατασταλτικῆς ὀρθολογικότητας καί ἱεραρχικῆς ἠθικῆς. Ἡ γυναίκα «ἔγινε ἡ ἐνσάρκωση τῆς βιολογικῆς λειτουργίας, ἡ εἰκόνα τῆς φύσης», παρατηροῦν

ὁ Χορκχάιμερ καὶ ὁ ᾿Αντόρνο, «ποὺ ἡ καθυπόταξή της ἀποτέλεσε τὴν περγαμηνὴ αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπὶ χιλιετηρίδες οἱ ἄνθρωποι ὀνειρευόντουσαν νὰ ἀποκτήσουν ἀπόλυτη κυριαρχία πάνω στὴ φύση, νὰ μετατρέψουν τὸν πλανήτη σ' ἕνα τεράστιο κυνηγετικὸ πεδίο. Μ' αὐτὸ συνδέθηκε ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ ἀνδροκρατούμενη κοινωνία. Αὐτὸ ἦταν ἡ σημασία τῆς λογικῆς, τὸ μεγαλύτερο καύχημά του. Ἡ γυναίκα ἦταν πιὸ ἀδύνατη καὶ μικρή. ᾿Ανάμεσα σ' αὐτὴν καὶ τὸν ἄντρα ὑπῆρχε ἕνα χάσμα ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ γεφυρώσει - μιὰ διαφορὰ ἐπιβλημένη ἀπὸ τὴ φύση, ἡ πιὸ ἐξευτελιστικὴ ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σὲ μιὰ ἀνδροκρατούμενη κοινωνία. Ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐξουσίαση τῆς φύσης εἶναι ὁ ἀληθινὸς σκοπός, ἡ βιολογικὴ κατωτερότητα εἶναι ἕνα ἐκτυφλωτικὸ στίγμα, ἡ ἀδυναμία ποὺ ἔχει ἐντυπωθεῖ ἀπὸ τὴ φύση εἶναι ἕνα βασικὸ κίνητρο γιὰ ἐπιθετικότητα». Δὲν εἶναι τυχαῖο ποὺ ὁ Χορκχάϊμερ καὶ ὁ ᾿Αντόρνο συγκεντρώνουν αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Ἄνθρωπος καὶ Ζῶα», γιατὶ ἐμβαθύνουν ὄχι μόνο στὴ σχέση τοῦ ἄντρα μὲ τὴ γυναίκα, ἀλλὰ καὶ στὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν ἱεραρχικὴ κοινωνία μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο στὴν ὁλότητά του.

Ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης, σὲ διάκριση ἀπὸ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐλευθερίας, συγκεντρώνει ὅλες αὐτὲς τὶς ἀξίες σ' ἕνα κανόνα ἰσοδυναμίας ποὺ ἀρνεῖται ὅλο τὸ περιεχόμενο τῆς ἀρχαϊκῆς ἰσότητας. Στὴν ὀργανικὴ κοινωνία ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν δικαίωμα στὰ μέσα τῆς ζωῆς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συμβολή τους στὸ κοινωνικὸ ἀπόθεμα ἐργασίας. Ὁ Πὼλ Ράντιν ἀποκαλεῖ αὐτὴ τὴν κατάσταση κανόνα τοῦ «ἀσυμπίεστου μίνιμουμ». Ἡ ἀρχαϊκὴ ἰσότητα, μέσα σ' αὐτὸ τὸν κανόνα, ἀναγνωρίζει τὸ γεγονὸς τῆς ἀνισότητας - τὴν ἐξάρτηση τῶν ἀδύναμων ἀπὸ τοὺς ἰσχυρούς, τῶν ἄρρωστων ἀπὸ τοὺς ὑγιεῖς, τῶν νέων καὶ τῶν γέρων ἀπὸ τοὺς ὥριμους. Πράγματι ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία εἶναι μιὰ ἰσότητα ἄνισων ποὺ δὲν ἀρνεῖται τὸ

δικαίωμα τῆς ζωῆς σ' ὅσους τοὺς ἐγκαταλείπουν οἱ δυνάμεις τους ἢ εἶναι λιγώτερο ἀναπτυγμένοι ἀπὸ ἄλλους. Κατὰ εἰρωνικὸ τρόπο, σ' αὐτὴ τὴν ὑλικὰ ὑπανάπτυκτη οἰκονομία ἡ ἀνθρωπότητα ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα ὅλων στὰ σπάνια μέσα τῆς ζωῆς ἀκόμα πιὸ ἐμφαντικὰ - καὶ στὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλοβοήθειας τῆς φυλῆς ποὺ κάνει ὅλους τοὺς συγγενεῖς ὑπεύθυνους τὸν καθένα γιὰ τὸν ἄλλον, ἀκόμα πιὸ γενναιόδωρα - ἀπ' ὅσο σὲ μιὰ ὑλικὰ ἀναπτυσσόμενη οἰκονομία ποὺ παράγει αὐξανόμενα πλεονάσματα κι ἕνα συνακόλουθο ἀγώνα γιὰ προνόμια.

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία μιᾶς ἰσότητας ἀνισων ἀτόμων ἐκφυλίζεται ἐσωτερικά. Καθὼς τὰ ὑλικὰ πλεονάσματα αὐξάνονται, δημιουργοῦν τὶς κοινωνικὲς τάξεις ποὺ ἀπομυζοῦν ἀπὸ τὴν ἐργασία τῶν πολλῶν τὰ προνόμια τῶν λίγων. Τὸ δῶρο ποὺ κάποτε συμβόλιζε μιὰ συμμαχία μεταξὺ ἀνθρώπων ποὺ συνδέονται μὲ δεσμὸ αἵματος μεταμορφώνεται σιγὰ - σιγὰ σὲ μέσο ἀνταλλαγῆς σὲ εἶδος καὶ τελικὰ σὲ ἐμπόρευμα, τὸ σπέρμα τῆς σύγχρονης ἀστικῆς ἀγοραπωλησίας. Ἡ δικαιοσύνη ἀναδύεται ἀπὸ τὸ πτῶμα τῆς ἐλευθερίας γιὰ νὰ διαφυλάξει τὴν ἀνταλλακτικὴ σχέση - ἀγαθῶν εἴτε ἠθικῆς - σὰν τὴν ἀκριβῆ ἀρχὴ τῆς ἰσότητας σὲ ὅλα τὰ πράγματα. Τώρα οἱ ἀδύναμοι εἶναι «ἴσοι» μὲ τοὺς ἰσχυροὺς οἱ φτωχοὶ μὲ τοὺς πλούσιους, οἱ ἄρρωστοι μὲ τοὺς ὑγιεῖς σὲ ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀδυναμία, τὴ φτώχεια καὶ τὴν ἀρρώστια. Στὴν οὐσία ἡ δικαιοσύνη ἀντικαθιστᾶ τώρα τὴν ἰσότητα τῶν ἄνισων τῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν ἀνισότητα τῶν ἴσων. Ὅπως παρατηροῦν ὁ Χορκχάϊμερ καὶ ὁ Ἀντόρνο: «Προηγουμένως τὰ φετὶχ ὑπέκειντο στὸ νόμο τῆς ἰσοδυναμίας. Τώρα ἡ ἰσοδυναμία ἔχει γίνει φετίχ. Τὸ μαντήλι στὰ μάτια τῆς Δικαιοσύνης δὲν σημαίνει μόνο ὅτι δὲν πρέπει ἡ δικαιοσύνη νὰ δέχεται ἐπιθέσεις, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐλευθερία».

Ἡ ἀστικὴ κοινωνία ἁπλῶς φέρνει τὸν κανόνα τῆς ἰσο-

δυναμίας στὸ λογικὸ καὶ ἱστορικό του ἄκρο. "Ολοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι σὰν ἀγοραστὲς καὶ πωλητὲς - ὅλοι εἶναι κυρίαρχα ἐγὼ στὸ χῶρο τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς. Οἱ συλλογικοὶ δεσμοὶ ποὺ ἐνώνανε κάποτε τοὺς ἀνθρώπους σὲ ὁμάδες συγγενείας καὶ φυλές, ἡ ἀδελφότητα τῆς ἀρχαίας πόλης καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ κοινότητα τῆς συντεχνίας ἔχουν διαλυθεῖ ὁλοκληρωτικά. Ὁ μοναδικὸς ἄνθρωπος ἀντικαθιστᾶ τὸν συλλογικὸ ἄνθρωπο· ἡ ἀνταλλακτικὴ σχέση ἀντικαθιστᾶ τοὺς συγγενικούς, συναδελφικοὺς ἢ ἐπαγγελματικοὺς δεσμοὺς τοῦ παρελθόντος. Ἐκεῖνο ποὺ ἑνώνει τοὺς ἀνθρώπους στὸ χῶρο τῆς ἀστικῆς ἀγορᾶς εἶναι ὁ ἀνταγωνισμός: ὁ γενικὸς ἀνταγωνισμὸς τοῦ καθένα ἐναντίον ὅλων. Στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀνταγωνιζομένων κεφαλαίων, τῶν ἁρπακτικῶν καὶ φιλοπόλεμων ἀστικῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀγορὰ ὑπαγορεύει τὸν ἀμείλικτο κανόνα: «Μεγάλωσε ἢ πέθανε» - ὅποιος δὲν ἐπεκτείνει τὸ κεφάλαιό του καὶ δὲν καταβροχθίζει τὸν ἀνταγωνιστή του, θὰ καταβροχθιστεῖ ὁ ἴδιος. Σ' αὐτὸ τὸν ἀστερισμὸ τῶν ὁλοένα πιὸ ὀπισθοδρομικῶν ἀ - κοινωνικῶν σχέσεων, ὅπου ἀκόμα καὶ ἡ ἴδια ἡ προσωπικότητα ὑποβιβάζεται σὲ ἀνταλλάξιμο ἀντικείμενο, ἡ κοινωνία κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγωγή. Ἡ ἰσοδυναμία ἐπιβεβαιώνεται σὰν ἀνταλλακτικὴ ἀξία· μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ χρήματος, κάθε ἔργο τέχνης, ἀκόμα καὶ κάθε ἠθικὸς δισταγμός, ὑποβιβάζεται στὸ ἐπίπεδο ἑνὸς ἀνταλλάξιμου ποσοῦ. Ὁ χρυσὸς ἢ τὸ χάρτινο σύμβολό του κάνει δυνατὸ νὰ ἀνταλλαγεῖ ὁ πιὸ θαυμαστὸς καθεδρικὸς ναὸς μ' ἕναν ὁρισμένο ἀριθμὸ σπίρτων. Ὁ κατασκευαστὴς κορδονιῶν γιὰ παπούτσια μπορεῖ νὰ μετουσιώσει τὰ ἐμπορεύματά του σὲ πίνακα τοῦ Ρέμπραντ, ἀφήνοντας πολὺ πίσω του ἀκόμα καὶ τὴ φαντασία τοῦ ἱκανώτερου ἀλχημιστῆ.

Σ' αὐτὸ τὸ ποσοτικὸ βασίλειο τῶν ἰσοδυναμιῶν, ὅπου ἡ κοινωνία κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγω-

γή καὶ ἡ αὔξηση εἶναι τὸ μόνο ἀντίδοτο στὸν θάνατο, ὁ φυσικὸς κόσμος καταντάει νὰ εἶναι φυσικοὶ πόροι - ὁ κατ' ἐξοχὴν τομέας τῆς ἀχαλίνωτης ἐκμετάλλευσης. Ὁ καπιταλισμὸς ὄχι μόνο ἐπικυρώνει τὶς προκαπιταλιστικὲς ἀντιλήψεις γιὰ κυριάρχηση τῆς φύσης ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ κάνει τὴ λεηλασία τῆς φύσης ζωτικὸ νόμο τῆς κοινωνίας. Τὸ νὰ ἐπιχειρηματολογεῖς μ' αὐτὸ τὸ σύστημα γύρω ἀπὸ τὶς ἀξίες του, τὸ νὰ προσπαθεῖς νὰ τὸ φοβήσεις μὲ προβλέψεις γιὰ τὶς συνέπειες τῆς ἀνάπτυξης, εἶναι σὰν νὰ προσπαθεῖς νὰ τὸ πείσεις νὰ ἐγκαταλείψει τὸν ἴδιο του τὸν μεταβολισμό. Ὁπωσδήποτε εἶναι εὐκολώτερο νὰ πείσεις ἕνα πράσινο φυτὸ νὰ ἐγκαταλείψει τὴ φωτοσύνθεση παρὰ νὰ ζητήσεις ἀπὸ τὴν ἀστικὴ οἰκονομία νὰ ἐγκαταλείψει τὴ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ σ' ἀκούσει. Ἡ συσσώρευση δὲν καθορίζεται ἀπὸ τὶς καλὲς ἢ κακὲς προθέσεις τοῦ ἀτομικοῦ ἀστοῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐμπορευματικὴ σχέση, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ὁ Μὰρξ εὔστοχα ἀποκάλεσε κύτταρο τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας. Ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ τὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ δὲν εἶναι ἡ διαστροφὴ τοῦ ἀστοῦ, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ ἐμπορευματικὸ δίκτυο στὸ ὁποῖο ὁ ἀστὸς προΐσταται ἀλλὰ καὶ ὑποτάσσεται. Τὸ νὰ κάνουμε ἔκκληση στὰ ἀνθρώπινα ἐνάντια στὰ οἰκονομικὰ συμφέροντά του σημαίνει πὼς ἀγνοοῦμε τὸ ἀδυσώπητο γεγονὸς πὼς τὸ ἴδιο του τὸ κύρος καὶ ἡ ἐξουσία του εἶναι συνάρτηση τῆς ὑλικῆς θέσης του. Τὰ οἰκονομικά του συμφέροντα μπορεῖ νὰ τὰ ἀπαρνηθεῖ μόνο ἂν ἀπαρνηθεῖ τὴν ἴδια του τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, ἂν δηλαδὴ ἀπαρνηθεῖ τὴν ἴδια τὴν ἐξουσία του ποὺ ἐκμηδενίζει τὴν ἀνθρωπιά του. Πρέπει νἄχει κάποιος χονδροειδεῖς αὐταπάτες, ἢ ἀκόμα χειρότερα πρόθεση ἰδεολογικῆς ἐξαπάτησης τῶν ἄλλων, γιὰ νὰ ἐνισχύει τὴν ἄποψη πὼς ἡ κοινωνία αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὸν ἴδιο τὸ νόμο τῆς ζωῆς της ἀποκρινόμενη σὲ ἠθικὰ ἐπιχειρήματα ἢ πνευματικὴ πειθώ.

Ὅμως πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ τὸ ἀδυσώπητο γεγονὸς ὅτι αὐτὸ τὸ σύστημα πρέπει νὰ καταστραφεῖ καὶ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ μιὰ κοινωνία ποὺ θὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἰσορροπία μεταξὺ ἀνθρώπινης κοινωνίας καὶ φύσης - μιὰ οἰκολογικὴ κοινωνία ποὺ πρῶτα ἀπ' ὅλα θὰ πρέπει νὰ βγάλει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὰ μάτια τῆς Δικαιοσύνης καὶ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν ἀνισότητα τῶν ἴσων μὲ τὴν ἰσότητα τῶν ἄνισων. Σὲ ἄλλα γραπτὰ ἀποκάλεσα μιὰ τέτοια οἰκολογικὴ κοινωνία ἀναρχοκομμουνισμό· στὸ προσεχές μου βιβλίο τὴν ἀποκαλῶ «οἰκοτοπία». Ὀνομάστε την ὅπως θέλετε. Ἀλλὰ οἱ μέχρι τώρα παρατηρήσεις μου δὲν θὰ σημαίνουν τίποτα ἂν δὲν κατορθώσουμε νὰ δοῦμε ὅτι ἡ προσπάθεια κυριάρχησης τῆς φύσης πηγάζει ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸν ἄνθρωπο· ὅτι ἡ ἐναρμόνιση τῶν σχέσεών μας μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο προϋποθέτει τὴν ἐναρμόνιση τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου. Ἡ φυσικὴ οἰκολογία δὲν θἄναι γιὰ μᾶς τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὰ γυμνὰ κόκκαλα ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ κλάδου ἂν δὲν ἀναπτύξουμε μιὰ κοινωνικὴ οἰκολογία ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας.

Οἱ ἐναλλακτικὲς λύσεις ποὺ ἀντιμετωπίζουμε σὲ μιὰ κοινωνία κυριαρχούμενη ἀπὸ τὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ εἶναι πράγματι πολὺ ἄκαμπτες. Περισσότερο ἀπὸ ὁποιαδήποτε κοινωνία τοῦ παρελθόντος, ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς ἔφερε τὴν ἀνάπτυξη τῶν τεχνολογικῶν δυνάμεων στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τους, σ' ἕνα σημεῖο ὅπου πράγματι θὰ μπορούσαμε τελικὰ νὰ καταργήσουμε τὸν μόχθο σὰν βασικὴ προϋπόθεση τῆς ζωῆς γιὰ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τῆς ἀνθρωπότητας, νὰ καταργήσουμε τὴ μακραίωνη κατάρα τῆς ὑλικῆς σπάνης καὶ τῆς ἀνασφάλειας σὰν βασικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς κοινωνίας. Σήμερα ζοῦμε στὸ κατώφλι μιᾶς κοινωνίας μετὰ τὴ σπάνη, ὅπου ἡ ἰσότητα τῶν ἄνισων δὲν χρειάζεται πιὰ νὰ εἶναι ὁ πρωταρχικὸς κανόνας μιᾶς μικρῆς ὁμάδας συγγενείας

ἀλλὰ ἡ καθολικὴ συνθήκη τῆς ἀνθρωπότητας στὸ σύνολό της, τοῦ ἀτόμου ποὺ οἱ κοινωνικοί του δεσμοὶ καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή του καὶ τὶς προσωπικές του συμπάθειες κι ὄχι ἀπὸ τὸν ἀρχαϊκὸ ὅρκο αἵματος. Ἡ Προμηθεϊκὴ προσωπικότητα, ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια, ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία, ἡ κατασταλτικὴ λογική, ἡ συγκεντρωτικὴ πόλη καὶ τὸ Κράτος ἔχουν ἐκπληρώσει τὸ ἱστορικό τους ἔργο, ἐπιστρατεύοντας ἀδυσώπητα τὴν ἐργασία τῆς ἀνθρωπότητας, ἀναπτύσσοντας τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ μετασχηματίζοντας τὸν κόσμο. Σήμερα εἶναι τελείως παράλογοι σὰν θεσμοὶ καὶ τρόποι συνείδησης - τὰ λεγόμενα «ἀναγκαῖα κακά», σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Μπακούνιν, ἔχουν γίνει ἀπόλυτα κακά. Ἡ οἰκολογικὴ κρίση τῆς ἐποχῆς μας πιστοποιεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μέσα παραγωγῆς ποὺ ἀναπτύχθηκαν ἀπὸ τὴν ἱεραρχικὴ κοινωνία, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν καπιταλισμό, ἔχουν γίνει πολὺ ἰσχυρὰ γιὰ νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ ὑπάρχουν σὰν μέσα κυριαρχίας.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἂν ἡ ὑπάρχουσα κοινωνία συνεχίσει ἐπ' ἀόριστον τὸ ἔργο της, τὰ οἰκολογικὰ προβλήματα ποὺ θὰ ἀντιμετωπίζουμε θὰ εἶναι πολὺ πιὸ τεράστια ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ταξινομοῦμε κάτω ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ «μόλυνση». Μιὰ κοινωνία βασισμένη στὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση της ἀντι - οἰκολογικὴ καὶ ἐπακόλουθό της εἶναι ἕνας κατασπαραγμένος φυσικὸς κόσμος, ἕνας φυσικὸς κόσμος τοῦ ὁποίου ἡ ὀργανικὴ πολυπλοκότητα ἔχει ὑποβιβαστεῖ ἀπὸ τὴν τεχνολογία στὸ ἀνόργανο ὑλικὸ ποὺ βγαίνει στὸ τέλος τῆς παραγωγικῆς ἁλυσίδας· κυριολεκτικά, στὴν ἁπλῆ ὕλη ποὺ ἀποτέλεσε τὴ μεταφυσικὴ προϋπόθεση τῆς κλασσικῆς φυσικῆς. Καθὼς οἱ πόλεις ἐξακολουθοῦν νὰ μεγενθύνονται σὰν χαρκίνωμα πάνω στὸ ἔδαφος, καθὼς τὰ πολύπλοκα ὑλικὰ μετατρέπονται σὲ ἁπλὰ ὑλικά, καθὼς ἡ πολυμορφία ἐξαφανίζεται στὸ χωνευτήρι ἑνὸς συνθετικοῦ περιβάλλοντος ἀποτελούμενου ἀπὸ γυαλί, τοῦβλα, ἀσβεστοκονία,

μέταλλα καὶ μηχανές, οἱ περίπλοκες ἁλυσίδες διατροφῆς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐξαρτιόμαστε γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ ἐδάφους μας, γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τῶν ὠκεανῶν καὶ τῆς ἀτμόσφαιράς μας, καὶ γιὰ τὴ φυσιολογικὴ βιωσιμότητα τῶν ἑαυτῶν μας, θὰ γίνονται ὁλοένα πιὸ ἁπλές. Τὸ σύστημα, μὲ τὸ ἀδιάκοπό του κατασπάραγμα τῆς φύσης, θὰ ὑποβιβάσει κυριολεκτικὰ ὁλόκληρη τὴ βιόσφαιρα στὴν εὔθραυστη ἁπλότητα τῶν ἐρημικῶν ἢ ἀρκτικῶν βιοτικῶν χώρων. Θὰ ἀντιστρέψουμε τὸ προτσέσσο τῆς ὀργανικῆς ἐξέλιξης ποὺ ἔχει διαφοροποιήσει τὴ χλωρίδα καὶ τὴν πανίδα σὲ ὁλοένα πολυπλοκώτερες μορφὲς καὶ σχέσεις, δημιουργώντας ἔτσι ἕναν ἁπλούστερο καὶ λιγώτερο σταθερὸ κόσμο ζωῆς. Οἱ συνέπειες αὐτῆς τῆς τρομακτικῆς ὀπισθοδρόμησης εἶναι μακροπρόθεσμα προβλέψιμες - ἡ βιόσφαιρα θὰ γίνει τόσο εὔθραυστη ὥστε τελικὰ θὰ καταρρεύσει ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀνθρώπινης ἐπιβίωσης καὶ θὰ ἀπομακρύνει τὶς ὀργανικὲς προϋποθέσεις τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ὅτι κάτι τέτοιο θὰ προκύψει ἀπὸ μιὰ κοινωνία βασισμένη στὴν παραγωγὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἁπλῶς ζήτημα χρόνου, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ προβλεφθεῖ πότε.

Πρέπει νὰ δημιουργήσουμε μιὰ οἰκολογικὴ κοινωνία - ὄχι μόνο ἐπειδὴ μιὰ τέτοια κοινωνία εἶναι ἐπιθυμητὴ ἀλλὰ κι ἐπειδὴ εἶναι ἐπιτακτικὰ ἀναγκαία. Γιὰ νὰ ἐπιζήσουμε πρέπει νὰ ἀρχίσουμε νὰ ζοῦμε. Μιὰ τέτοια κοινωνία συνεπάγεται μιὰ ριζικὴ ἀντιστροφὴ ὅλων τῶν τάσεων ποὺ σημαδεύουν τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξη τῆς καπιταλιστικῆς τεχνολογίας καὶ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας - τῆς ἀκραίας ἐξειδίκευσης τῶν μηχανῶν καὶ τῆς ἐργασίας, τῆς συγκέντρωσης τῶν πόρων καὶ τῶν ἀνθρώπων σὲ γιγάντιες βιομηχανικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ πόλεις, τῆς στατικοποίησης καὶ γραφειοκρατικοποίησης τῆς ζωῆς, τοῦ χωρισμοῦ πόλης καὶ ὑπαίθρου, τῆς ἀντικειμενοποίησης τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπινων ὄντων. Κατὰ τὴ γνώ-

μη μου, αὐτὴ ἡ ριζικὴ ἀντιστροφὴ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίσουμε ἀποκεντρώνοντας τὶς πόλεις μας καὶ ἐγκαθιδρύοντας ὁλότελα νέες οἰκοκοινότητες ποὺ θὰ εἶναι καλλιτεχνικὰ ἐναρμονισμένες μὲ τὰ οἰκοσυστήματα ὅπου βρίσκονται. Ὑποστηρίζω ὅτι ἡ ἀποκέντρωση δὲν σημαίνει τὸν ἀσυνάρτητο διασκορπισμὸ τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ὕπαιθρο σὲ μικρὰ ἀπομονωμένα νοικοκυριὰ ἢ σὲ κομμοῦνες ἀντικουλτούρας, ὅσο σημαντικὲς κι ἂν εἶναι οἱ τελευταῖες, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι πρέπει νὰ διατηρήσουμε τὴν παράδοση τῆς πόλης μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, σὰν πόλη γιὰ τὴν ὁποία νὰ μποροῦν νὰ ἔχουν ὁλικὴ ἀντίληψη καὶ νὰ τὴ διαμορφώσουν ὅπως θέλουν αὐτοὶ ποὺ τὴν κατοικοῦν, ἕνα νέο ἄστυ σὲ ἀνθρώπινες διαστάσεις πού, κατὰ τὸ περίφημο ρητὸ τοῦ Ἀριστοτέλη, θὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχει μιὰ ὁλικὴ ἀντίληψή του μὲ μιὰ ματιά.

Μιὰ τέτοια οἰκοκοινότητα πιστεύω πὼς θὰ ἐπούλωνε τὴ διάσταση μεταξὺ πόλης καὶ ὑπαίθρου, καὶ ἀκόμα μεταξὺ μυαλοῦ καὶ σώματος, συγχωνεύοντας τὴν πνευματικὴ μὲ τὴ χειρωναχτικὴ ἐργασία, τὴ βιομηχανία μὲ τὴ γεωργία, σὲ μιὰ ἐναλλαγὴ ἢ διαφοροποίηση τῶν τεχνικῶν καθηκόντων. Μία οἰκοκοινότητα θὰ ὑποστηριζόταν ἀπὸ ἕνα νέο εἶδος τεχνολογίας - ἢ οἰκοτεχνολογίας - βασισμένης σὲ εὔκαμπτα, πολύπλευρα μηχανήματα τῶν ὁποίων οἱ παραγωγικὲς ἐφαρμογὲς θὰ ἔδιναν ἔμφαση στὴν ἀνθεκτικότητα καὶ στὴν ποιότητα, ὄχι στὴν προσχεδιασμένη φθορά, ὄχι στὴν παράλογη μαζικὴ παραγωγὴ ἄχρηστων ἀγαθῶν καὶ στὴ γρήγορη κυκλοφορία ἀναλώσιμων ἐμπορευμάτων. Ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ὑπογραμμίσω ἐδῶ ὅτι δὲν ὑποστηρίζω νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν τεχνολογία καὶ νὰ γυρίσουμε πίσω στὴν παλαιολιθικὴ περισυλλογὴ τῆς τροφῆς. Ἐντελῶς ἀντίθετα, ἐπιμένω ὅτι ἡ ὑπάρχουσα τεχνολογία μας δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἐπεξεργασμένη σὲ σχέση μὲ τὴ μικρότερης κλίμακας καὶ περισσότερο πολύπλευρη οἰκοτεχνολογία ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ ποὺ σὲ μεγά-

λο βαθμό εἶναι ἤδη διαθέσιμη σὲ πειραματικὴ μορφὴ ἢ στὰ σχεδιαστήρια. Μιὰ τέτοια οἰκοτεχνολογία θὰ χρησιμοποιοῦσε τὸ ἀνεξάντλητο ἐνεργειακὸ δυναμικὸ τῆς φύσης - τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἄνεμο, τὶς παλίρροιες καὶ τὰ κανάλια, τὶς διαφορὲς θερμοκρασίας τῆς γῆς καὶ τὴν ἀφθονία ὑδρογόνου γύρω μας - γιὰ νὰ προσφέρει στὴν οἰκοκοινότητα ὑλικὰ ποὺ δὲν μολύνουν ἢ ἀπορρίμματα ποὺ μποροῦν εὔκολα νὰ ξαναενταχθοῦν στοὺς φυσικοὺς κύκλους. Πράγματι, ἡ ἀποκέντρωση θὰ ἐπέτρεπε νὰ ἀποφευχθοῦν τὰ προβλήματα τῶν συγκεντρωμένων ἀπορριμμάτων ποὺ δημιουργοῦν οἱ γιγάντιες πόλεις μας, ἀπορριμμάτων ποὺ μποροῦν μόνο νὰ χαοῦν ἢ νὰ θαφτοῦν μαζικὰ στὶς θάλασσές μας.

Πιστεύω ὅτι οἱ οἰκοκοινότητες καὶ οἱ οἰκοτεχνολογίες, ἀναπτυγμένες σὲ ἀνθρώπινες διαστάσεις, θὰ ἄνοιγαν μιὰ νέα ἐποχὴ στὶς κατὰ πρόσωπο σχέσεις καὶ στὴν ἄμεση δημοκρατία, προμηθεύοντας τὸν ἐλεύθερο χρόνο ποὺ θὰ ἔκανε δυνατὸν στοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα, νὰ διευθύνουν τὶς ὑποθέσεις τῆς κοινωνίας δίχως τὴ μεσολάβηση γραφειοκρατιῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν πολιτικῶν λειτουργῶν. Τὰ χάσματα ποὺ ἄνοιξε ἡ ἱεραρχικὴ κοινωνία μέσα στὴ μακραίωνη ἱστορικὴ πορεία της θὰ ἐπουλώνονταν καὶ θὰ ξεπερνιοῦνταν. Ἡ ἀνταγωνιστικὴ διαίρεση τῶν φύλων, τῶν ὁμάδων ἡλικίας, τῆς πόλης καὶ τῆς ὑπαίθρου, τῆς διοίκησης καὶ τῆς κοινότητας, τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ σώματος, θὰ συμφιλιωνόταν καὶ θὰ ἐναρμονιζόταν σὲ μιὰ πιὸ ἀνθρωπιστικὴ καὶ οἰκολογικὴ σύνθεση. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ξεπέρασμα θὰ πήγαζε μιὰ νέα σχέση μεταξὺ ἀνθρωπότητας καὶ φυσικοῦ κόσμου ὅπου ἡ ἴδια ἡ κοινωνία θὰ γινόταν ἀντιληπτὴ σὰν ἕνα οἰκοσύστημα μὲ βάση τὴν ἑνότητα στὴν πολυμορφία, τὸν αὐθορμητισμὸ καὶ τὶς μὴ ἱεραρχικὲς σχέσεις. Γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ θὰ ζητούσαμε νὰ ἐπιτύχουμε στὰ ἴδια μας τὰ μυαλὰ τὴν ἐπαναπνευματικοποίηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου - ὄχι βέβαια ἐπιστρέφοντας χα-

μερπῶς στοὺς μύθους τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ βλέποντας στὴν ἀνθρώπινη συνειδητότητα ἕναν φυσικὸ κόσμο ποὺ ἔγινε αὐτοσυνείδητος καὶ αὐτενεργός, ἐνημερωνόμενος ἀπὸ μιὰ μὴ κατασταλτικὴ ὀρθολογικότητα ποὺ ἐπιζητεῖ νὰ ὑποθάλψει τὴν πολυμορφία καὶ τὴν πολυπλοκότητα τῆς ζωῆς. Ἀπὸ αὐτὸ τὸν μὴ - Προμηθεϊκὸ προσανατολισμὸ θὰ ἀναδυόταν μιὰ νέα εὐαισθησία, ποὺ σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Μὰρξ θὰ ἔφερνε τὸν ἐξανθρωπισμὸ τῆς φύσης καὶ τὴ φυσικοποίηση τῆς ἀνθρωπότητας.

Μὲ τὴν ἀντιπαράθεση τοῦ «περιβαλλοντισμοῦ» καὶ τῆς οἰκολογίας δὲν θέλω νὰ πῶ ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀντιστεκόμαστε στὴν κατασκευὴ πυρηνικῶν ἐργοστασίων ἢ μεγάλων αὐτοκινητοδρόμων καὶ νὰ καθόμαστε μὲ σταυρωμένα χέρια περιμένοντας τὸν ἐρχομὸ μιᾶς οἰκολογικῆς δευτέρας παρουσίας. Ἀντίθετα, τὸ ὑπάρχον ἔδαφος πρέπει νὰ κρατηθεῖ μὲ ὅλες μας τὶς δυνάμεις καὶ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα, γιὰ νὰ σώσουμε ὅ,τι μᾶς ἀπομένει καὶ νὰ μπορέσουμε νὰ ἀνασυγκροτήσουμε τὴν κοινωνία πάνω στὴ βάση ἑνὸς περιβάλλοντος ὅσο τὸ δυνατὸν λιγώτερο μολυσμένου καὶ κατεστραμμένου. Ἀλλὰ ἡ ἀδυσώπητη ἐναλλακτικὴ λύση τῆς οἰκοτοπίας ἢ τοῦ οἰκολογικοῦ ἀφανισμοῦ πρέπει νὰ παραμένει στὸ προσκήνιο, καὶ νὰ προβάλλεται μιὰ θεωρία μὲ συνοχή, ἐκτὸς κι ἂν προσφέρουμε ἐναλλακτικὲς λύσεις ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο ἀνούσιες ὅσο εἶναι βάρβαρες οἱ προοπτικὲς τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας. Δὲν μποροῦμε, γιὰ παράδειγμα, νὰ ποῦμε στὸν «Τρίτο Κόσμο» νὰ μὴν ἐκβιομηχανιστεῖ ὅταν ἀντιμετωπίζει ἀμείλικτη ὑλικὴ στέρηση καὶ φτώχεια. Μὲ μιὰ συνεκτικὴ θεωρία ποὺ ἀγγίζει τὴν οὐσία τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος μποροῦμε, ὅμως, νὰ προσφέρουμε στὰ ἀναπτυσσόμενα ἔθνη τὰ τεχνολογικὰ καὶ κοινοτικὰ πρότυπα ποὺ χρειαζόμαστε γιὰ τὴ δική μας κοινωνία. Χωρὶς ἕνα συνεκτικὸ θεωρητικὸ πλαίσιο, λίγα πράγματα μποροῦμε νὰ ποῦμε ἐκτὸς ἀπὸ ἀνιαρὲς κοινοτοπίες, ἐπεισοδιακοὺς ἀγῶ-

νες καὶ εὐσεβεῖς πόθους, ποὺ τὸ κοινὸ μπορεῖ δικαιολογημένα νὰ ἀγνοήσει μὲ μόνη ἐξαίρεση ὅ,τι ἀφορᾶ τὰ στενὰ καθημερινά του συμφέροντα.

Ὑποθέτω πὼς θὰ μποροῦσα νὰ συζητάω αὐτὰ τὰ προβλήματα δίχως σταματημό. Ἀλλὰ ἂς τελειώνω μὲ μιὰ μᾶλλον ἀδυσώπητη ἀλλὰ ἔντιμη παρατήρηση. Ἡ μοναδικὴ ἐλευθερία ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς περιμένει πηγάζει κατὰ τρόπο εἰρωνικὸ - ἢ μᾶλλον διαλεκτικὸ - ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δυνατότητες ἐκλογῆς μας εἶναι ἀξιοθρήνητα περιορισμένες. Πρὶν ἕνα αἰώνα ὁ Μὰρξ μποροῦσε βάσιμα νὰ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐναλλακτικὴ λύση τοῦ σοσιαλισμοῦ εἶναι ἡ βαρβαρότητα. Ὅσο σκληρὴ κι ἂν ἦταν ἡ χειρότερη ἐναλλακτικὴ λύση, ἡ κοινωνία μποροῦσε τουλάχιστον νὰ ἐλπίζει πὼς κάποτε θὰ τὴν ξεπερνοῦσε καὶ θὰ συνερχόταν. Σήμερα ἡ κατάσταση ἔχει γίνει πολὺ πιὸ σοβαρή. Ἡ οἰκολογικὴ κρίση τῆς ἐποχῆς μας ἔχει τοποθετήσει τὶς ἐναλλακτικὲς λύσεις τῆς κοινωνίας σ' ἕνα πιὸ κρίσιμο ἐπίπεδο. Ἢ θὰ δημιουργήσουμε μιὰ οἰκοτοπία βασισμένη σὲ οἰκολογικὲς ἀρχές, ἢ ἁπλούστατα θὰ ἀφανιστοῦμε σὰν εἶδος. Κατὰ τὴ γνώμη μου αὐτὸ δὲν εἶναι καταστροφιστικὸς στόμφος - εἶναι μιὰ ἐπιστημονικὴ κρίση ποὺ ἐπικυρώνεται καθημερινὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ νόμο ζωῆς τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας.

«Roots», Nο 3 τοῦ 1974

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΣΥΝΤΟΜΑ
ΑΠΟ ΤΗ «ΔΙΕΘΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΑΝΤΟΝΙΟ ΤΕΛΛΕΖ

ΣΑΜΠΑΤΤΕ

Στὴν Εὐρώπη ὑπάρχει ἀκόμη καὶ σήμερα μιὰ ἄγνωστη χώρα. Μᾶλλον, εἶναι μιὰ χώρα ποὺ ὁ ὑπόλοιπος κόσμος, κάνει ἐπίτηδες τὰ στραβὰ μάτια γιὰ τὶς νομιμοποιημένες ἐπίσημα θηριωδίες ἐπὶ σαράντα χρόνια, κι αὐτὸ τοῦ εἶναι πολὺ βολικό. Μιλᾶμε φυσικὰ γιὰ τὴν Ἱσπανία.

Ὑπάρχει ἄφθονη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἱσπανικὸ ἐμφύλιο Πόλεμο, ἀρκετὴ ἴσως γιὰ νὰ γεμίσει μιὰν ὁλόκληρη βιβλιοθήκη ἀλλὰ κανένα βιβλίο δὲν ἱστορεῖ τὶς λεπτομέρειες τοῦ ἀγώνα τῶν θαρραλέων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ποὺ μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς Δημοκρατίας πολεμοῦσαν τὸν τόσο ἄνισο ἀντίπαλο. Αὐτοὶ ἦταν ἡ Ἀντίσταση. Ἡ σύγκρουση τῆς Ἐλευθερίας μὲ τὴν Τυρανία δὲν ἔληξε μὲ τὴ νίκη τοῦ Στρατηγοῦ Φράνκο τὸ '39 ὅπως θέλουν νὰ πιστεύουν οἱ ἀστοὶ ἱστορικοί. Μὲ ἐγκληματικὴ ἐπιμονὴ ὁ Φράνκο, οἱ καταδότες, οἱ συκοφάντες, ἡ Ἱσπανικὴ ἄρχουσα τάξη μὲ ὅλους τοὺς συμμάχους της στὸ ἐξωτερικὸ προσπαθοῦν ὡς τὰ σήμερα (κι αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσει ὁποιοσδήποτε μὲ μιὰ ματιὰ στὶς ἐφημερίδες) νὰ σπάσουν τὸ πνεῦμα τῆς ἀντίστασης τοῦ Ἱσπανικοῦ λαοῦ μὲ τὴν τρομοκρατία καὶ μὲ τὰ ἐγκλήματα τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ καταστολῆς: δίκες πολιτικῆς σκοπιμότητας, στρατοδικεῖα, φυλακές, βασανιστήρια καὶ δολοφονίες. Ἂν καὶ τὸ Ἱσπανικὸ ὑπουργεῖο Πληροφοριῶν καὶ Τουρισμοῦ θὰ προτιμοῦσε νὰ πιστεύουμε ἄλλα πράγματα, ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Μολὼχ ἀκόμη παρελαύνει μὲ περιφάνεια στοὺς δρόμους τῆς ἡλιόλουστης Ἱσπανίας. Οἱ δραστηριότητες τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς ἀντίστασης - ὁμάδων δράσης στὸν ἀγώνα ἐνάντια στὸν στρατηγὸ Φρανσίσκο Φράνκο εἶναι γενικὰ ἄγνωστες στὸν ἔξω κόσμο. Τὸ μόνο ποὺ ζητοῦν στὴ ζωή τους εἶναι ἡ κατάλυση αὐτοῦ

τοῦ μισητοῦ συστήματος καταπίεσης καὶ μ' αὐτὸ τὸν σκοπὸ δίνουν καθημερινὰ τὶς ζωές τους στοὺς δρόμους τῶν πόλεων, στὶς γιάφκες, στὰ χωριὰ καὶ στὰ βουνά, σὲ ἀπεγνωσμένες μάχες μὲ τὶς «δυνάμεις τοῦ Νόμου καὶ τῆς τάξεως». Ἴσως τὸ πιὸ τραγικὸ στοιχεῖο αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα ὑπῆρξε ἀκριβῶς τὸ πόσο μόνοι ἦταν.

Αὐτὸ τὸ βιβλίο εἶναι μιὰ μικρὴ συνεισφορὰ στὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα. Ὁλόκληρη ἡ ἱστορία αὐτὴ ποτὲ δὲν θὰ γραφεῖ ἴσως. Οἱ ἀνώνυμοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ποὺ ἐξεγέρθηκαν ἐνάντια στὴ ἄδικη ταξικὴ κοινωνία μὲ μόνο σκοπὸ νὰ τὴν καταστρέψουν καὶ νὰ χτίσουν ἕναν καλύτερο κόσμο γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα δὲν «παράγουν ἱστορία» ὅπως θέλουν οἱ ἀστοί. Ὁ Φρανσίσκο Σαμπατὲ Λιοπὰρτ ὑπῆρξε καὶ τὰ δυό, φίλος καὶ σύντροφος. Συχνὰ κάναμε συζητήσεις γιὰ τὴν Ἱσπανία καὶ γιὰ τὸ πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ χτίσουμε ἕναν ἀποτελεσματικὸ μηχανισμὸ ἀντίστασης - μὲ αὐτὲς τὶς περιορισμένες δυνατότητες τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κινήματος - ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιταχύνει τὴν πτώση τοῦ καθεστῶτος. Ὁ Σαμπατὲ ὅμως συνήθως θὰ ἔκοβε αὐτὲς τὶς συζητήσεις μὲ ἕνα χαμόγελο καὶ θὰ ἔλεγε:

«Τὰ λόγια δὲ μποροῦν νὰ ὑποκαταστήσουν τὴ δράση. Ἂν πάνω ἀπ' ὅλα ἀγαπᾶτε τὴν ἐλευθερία θὰ πρέπει νὰ εἶστε ἕτοιμοι νὰ παλέψετε γιὰ αὐτὴν ἀδιάκοπα καὶ χωρὶς ποτὲ νὰ κουραστῆτε, κι ἂν χρειαστῆ, νὰ πεθάνετε γιὰ αὐτήν».

Τοῦ ἄρεσε ἐπίσης νὰ ἀναφέρῃ τὰ λόγια τοῦ Κατσώφ, τοῦ Ρώσσου Φιλόσοφου: «Ὁ ἐπαναστάτης δὲν ἀφιερώνει τὴ ζωὴ του στὴν προετοιμασία τῆς ἐπανάστασης: Ἐπαναστατεῖ».

Ὁ Σαμπατὲ ἔμεινε πιστὸς σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη γιὰ τὸν ἐπαναστατικὸ ἀγώνα σ' ὅλη του τὴ ζωή. Σ' ὅλες του τὶς ἐνέργειες καὶ τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ἀνθρώπους διατήρησε τὸν ὑψηλότερο βαθμὸ ἀκεραιότητας καὶ εἰλικρίνειας, χωρὶς βέβαια νὰ εἶναι ὁ μόνος ποὺ τὸ κατάφερε αὐτό. Οἱ χαρακτῆρες τῶν περισσότερων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο ἦταν τὸ ἴδιο καταπληκτικοί. Τὸ ἐξαιρετικὸ μὲ τὸν Σαμπατὲ ἦταν ὅτι μέχρι νὰ δολοφονηθῆ, γιὰ περισσότερο ἀπὸ τριάντα χρόνια, ἔπαιζε καθημερινὰ μὲ τὴ φωτιὰ χωρὶς οὔτε μιὰ στιγμὴ νὰ ξεκουραστῆ, νὰ ἡσυχάση. Οἱ ὑπόλοιποι ποὺ σὰν κι' αὐτὸν ρίχτηκαν ἀπὸ μικροὶ στὸν ἐπαναστατικὸ ἀγώνα ἔχασαν σύντομα τὴ ζωή τους. Ἄλλοι πολέμησαν μερικὰ χρόνια κι ἔπειτα σταμάτησαν. Ὁ Σαμπατὲ ἀπέζησε ἀπὸ τριάντα χρόνια μόνιμου κίνδυνου καί, μέσα σὲ τέτοιες περιστάσεις, ἐλάχιστοι θὰ μποροῦσαν νὰ ἀμφισβητήσουν τὶς ἐξαιρετικές του ἱκανότητες σὰν ἐπαναστάτη μαχητή.

Αὐτὸ τὸ βιβλίο δὲν εἶναι μιὰ βιογραφία του, οὔτε μιὰ ψυχολογικὴ μελέτη πάνω στὸν Σαμπατέ. Εἶναι μιὰ σκιαγραφία, ἕνα ἀνάγλυφο ἂν θέλετε, ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἡ βιογραφία του δὲν ἔχει γραφτῆ ἀκόμη. Δὲν ζητάει νὰ εἶναι περιεκτικό. Οἱ ἡμερομηνίες, οἱ τοποθεσίες καὶ τὰ ὀνόματα ἔχει γίνει προσπάθεια νὰ ἐπαληθευτοῦν, ἀλλὰ σὲ μερικὲς περιπτώσεις μάλιστα ἔχουν ἀλλάξει, καθὼς ὁ ἀγώνας ἐνάντια στὸν Φράνκο συνεχίζεται καὶ πολλοὶ ἀπ' τοὺς πρωταγωνιστὲς αὐτῶν τῶν σελίδων ζοῦν καὶ βρίσκονται ἀκόμη στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ ἀνατρεπτικοῦ ἀγώνα εἴτε σαπίζουν στὶς φυλακές. Γιὰ αὐτὸ τὸν λόγο ἴσως ὑπάρχουν μερικὰ κενὰ σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία ἀλλὰ ἐλπίζουμε ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ μᾶς συγχωρήση· δὲν θέλουμε αὐτὸ τὸ βιβλίο νὰ δώση πληροφορίες ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐνάντια στὸ ἀντιφρανκικὸ κίνημα.

Στὸν Σαμπατὲ ποτὲ δὲν ἄρεσε νὰ μιλᾶ γιὰ τὸν ἑαυτό του ἢ γιὰ τὰ κατορθώματά του, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ ἀκολουθοῦν εἶναι ἕνας ἀκριβὴς ἀπολογισμὸς τῶν περιόδων τῆς ζωῆς του ποὺ κατορθώσαμε νὰ ἀνασυναρμολογήσουμε. Οἱ διάλογοι εἶναι γενικὰ ὅπως μιλοῦσαν στὴν πραγματικότητα ὁ Σαμπατὲ καὶ οἱ ὑπόλοιποι σύντροφοι ποὺ ἔζησαν, δούλεψαν καὶ πολέμησαν στὸ πλευρό του. Ἴσως ὁρισμένες μικρὲς λεπτομέρειες εἶναι λάθος ἀλλά, ὅπως εἶπα καὶ παραπάνω, αὐτὴ δὲν εἶναι μιὰ ὁριστικὴ βιογραφία.

Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ προβλήματα ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ ὑφίστανται ἀκόμη σὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμό, κι' ἔχει σημασία νὰ τὰ μάθη ἕνα εὐρύτερο κοινό. Σκοπός μας εἶναι νὰ βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα ἀπὸ αὐτὴ τὴν μέχρι τώρα τελείως ἄγνωστη δράση. Σήμερα πολὺ περισσότερα εἶναι γνωστὰ γιὰ τοὺς ἀντάρτες τῶν πόλεων στὴν Οὐρουγουάη, στὴν Ἀργεντινὴ ἢ στὴν Βραζιλία παρὰ γιὰ τοὺς Ἰσπανούς, παρ' ὅτι οἱ Ἰσπανοὶ γκουερίλλας ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἔδωσαν πρῶτοι τόσο τὸ ὄνομα ὅσο καὶ τὴν ἔμπνευση. Γι' αὐτὸ θέλουμε νὰ φωτίσουμε τὸν ἀγώνα ἐνάντια στὴν τυραννία στὴν Ἰσπανία καὶ νὰ δώσουμε μιὰ σκιαγραφία μερικῶν ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀγωνίστηκαν.

Ὁ Φρανσίσκο Σαμπατὲ ἦταν ἕνας παράνομος - πάντοτε. Ἀπὸ πολὺ μικρὸς διαχώρισε τὴ θέση του ἀπὸ τὴν ταξικὴ κοινωνία καὶ προσπάθησε νὰ συμμετάσχη, ὅσο καλύτερα μποροῦσε, στὸ χτίσιμο μιᾶς νέας, πιὸ δίκαιης καὶ ἀνθρώπινης, ὅπου οἱ ἐλπίδες, οἱ ἀξίες κι οἱ ὁραματισμοὶ τοῦ ἀτόμου δὲν θὰ ποδοπατιοῦνται προμελετημένα καὶ μόνιμα. Γιὰ νὰ πετύχουμε αὐτὴ τὴν ἀπελευθερωμένη κοινωνία πρέπει νὰ μὴ διστάζουμε νὰ προκαλοῦμε τὴν ὑπάρχουσα τάξη. Ὁ Σαμπατὲ ἀγνόησε

τά χτυπήματα τά όποία έπρόκειτο νά τόν πλήξουν. Δέν είχε νά διαλέξη τά μέσα γιά τόν άγώνα του. Τά μόνο πού διέθετε ήταν τό κουράγιο, ή έξυπνάδα, κι ή δύναμη τής θέλησής του.

Πάνω άπ' όλα, ή ίστορία του δείχνει ότι τό άτομο ποτέ δέν είναι άπόλυτα άδύναμο. Ή δυνατότητα τής έξέγερσης καί τής ύπεράσπισης μιάς ίδέας πού θεωρεί σωστή πάντα ύπάρχει, άκόμη καί στίς πιό δύσκολες καί άντίξοες περιστάσεις - πού ήταν αύτές πού βρήκε καί αύτές πού πολέμησε.

ΑΝΤΟΝΙΟ ΤΕΛΛΕΖ
Παρίσι, Μάης '73

Βρισκόμουν στίς φυλακές Καραμπανσέλ τής Μαδρίτης όταν πρωτοήρθα σέ έπαφή μέ δυό δραστήρια μέλη τής 'Ισπανικής άντίστασης τής έποχής πού καλύπτει αύτό τό βιβλίο. Τό όνομα πού ξαναγυρνούσε έπίμονα σ' όλες τίς συζητήσεις ήταν αύτό: Σαμπατέ. Κι όμως, είναι σχεδόν άγνωστος πέρα άπό τά Πυρηναία.

Ύπάρχει ένα κεφάλαιο στό βιβλίο τού καθηγητή Χόμπσμπάουμ «Οί ληστές», όπου ό Χόσπσμπάουμ βασίζεται σέ γεγονότα σταχυολογημένα άπό τόν συγγραφέα αύτού τού βιβλίου γιά νά στηρίξη τή δική του άποψη. Ύπάρχει έπίσης ένα φίλμ τού Χόλλυγουντ βασισμένο πολύ χαλαρά στή ζωή τού Σαμπατέ, τόν όποίο παρουσιάζει περίπου σάν λαθρέμπορο, «κοίταξε τό άσπρο άλογο» μέ τούς Γκρέγκορυ Πέκ καί Άντονυ Κουήν. Μιά πιό σοβαρή άναφορά στούς άγώνες τών άδερφών Σαμπατέ βρίσκεται στό βιβλίο τού Μιγκουέλ Γκαρσία «Φυλακισμένος τού Φράνκο» (έκδομένο τό 1972).

Ό 'Αντόνιο Τελλέζ μάς δίνει μέ τή ζωή τού Σαμπατέ τή δυνατότητα νά διακρίνουμε ώρισμένα σημεία άπ' όσα ώθούν τούς άντάρτες τών πόλεων σ' αύτή τήν τοποθέτηση καί, πολύ σημαντικό, δείχνει πώς ό καθένας - άδιάφορο πόσο δύσκολη μπορεί νά είναι ή θέση του ή πόσο θαμπό τό καθεστώς - μπορεί νά άγωνιστή γιά τή δικαιοσύνη καί τήν έλευθερία, άν έτσι έχει διαλέξει.

Ή ίστορία δέν τελειώνει στό Σάν Θελόνι, μέ τόν θάνατο τού Σαμπατέ. Τήν ίδια μέρα πού τόν πυροβολούσαν ή άστυνομία κι ή Γκουάρντια Σιβίλ ό άγώνας του, αύτός τών έλεύθερων άνθρώπων ένάντια στούς τυράννους, πέρασε στά χέρια άλλων άντρών καί γυναι-

κῶν ποὺ πρέπει νὰ μείνουν ἀνώνυμοι. Αὐτοὶ κέρδισαν ἀπὸ τὴ θετικὴ κι ἀρνητικὴ ἐμπειρία του ὄχι μόνο στὴν 'Ισπανία ἀλλὰ σ' ὁλόκληρο τὸν κόσμο, κάτω ἀπ' τὰ λάθαρα τῆς Πρωτομαγιᾶς - τῆς μέρας τῆς Διεθνοῦς ἀλληλεγγύης τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Λιγότερο ἀπὸ ἕνα μῆνα μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σαμπατὲ σχηματίστηκε τὸ DRIL ('Επαναστατικὸ Διευθυντήριο γιὰ τὴν 'Απελευθέρωση τῆς 'Ιβηρικῆς) γιὰ νὰ μετασχηματιστῆ ἀργότερα στὸ CIL (Συμβούλιο γιὰ τὴν 'Απελευθέρωση τῆς 'Ιβηρικῆς). Αὐτὸ τὸ σχῆμα ἦταν ὑπεύθυνο, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, γιὰ τὴν πρώτη πολιτικὴ ἀεροπειρατεία καὶ ἀπαγωγὲς τῆς πρόσφατης ἱστορίας. Ἕνα παράδειγμα ἦταν ἡ κατάληψη τοῦ Πορτογαλικοῦ κρουαζιερόπλοιου «Σάντα Μαρία» στὶς βόρειες θάλασσες τὸ '61. Στὸ Μιλάνο ἀντιεξουσιαστὲς ἀκτιβιστὲς ἔκαναν τὴν πρώτη μιᾶς σειρᾶς πετυχημένων ἀπαγωγῶν μὲ τὸν 'Ισπανὸ ὑποπρόξενο σ' αὐτὴ τὴν πόλη, Σενιὸρ 'Ελίας, τὸ '62, γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐκτέλεση τοῦ μέλους τῆς F.I.J.L. ('Ιβηρικῆς 'Ομοσπονδίας 'Αντιεξουσιαστικῆς Νεολαίας) Γιόργκε Κουνὶλλ Βάλς.

'Αρκετοὶ ξένοι πολιτικοὶ κρατούμενοι μὲ ποινὲς ἀπὸ εἴκοσι ὡς τριάντα χρόνια ἀπελευθερώθηκαν μετὰ τὴν ἀπαγωγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀκόλουθου τῆς 'Ισπανικῆς πρεσβείας στὸ Βατικανό, Μάρκου, Οὐσσία, τὸ '66.

Οἱ ἀναρχικοὶ δὲν βρίσκουν πολὺ εὐχάριστες τὶς ἀπαγωγὲς καὶ τὶς συλλήψεις ὁμήρων, γιατὶ αὐτὲς προϋποθέτουν τὴ χρήση ἀκριβῶς τῶν συστημάτων ποὺ ζητοῦν νὰ καταλύσουν. Ζητᾶμε νὰ συντρίψουμε τὴ δύναμη τῆς ἄρχουσας τάξης, ὄχι νὰ τὴν φυλακίσουμε. Ὅμως πάλι, πῶς ἀλλοιῶς μποροῦμε νὰ γλυτώσουμε τοὺς συντρόφους ποὺ σαπίζουν στὶς φυλακές; Ἴσως καταφέρουμε κάποτε τὸ κράτος ποὺ κρατάει πολιτικοὺς ὁμήρους νὰ περιμένη κι ἐμεῖς νὰ πάρουμε ὁμήρους, τὸ παιχνίδι νὰ πάψη πιὰ νὰ παίζεται μὲ τοὺς κανόνες ποὺ αὐτοὶ θέσπισαν, γιὰ νὰ βοηθᾶνε τὴ δική τους ἐπικράτηση.

Συχνὰ μπαίνει τὸ ἐρώτημα πῶς θὰ ἀποφύγη, πῶς θὰ ἐξαλείψη κανεὶς τὴν πολιτικὴ βία. Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὔκολη. 'Εξαλείφοντας τὴν τυραννία τοῦ κράτους. Ἔχει δημιουργηθεῖ ἕνα κλίμα, εἰδικὰ ἀνάμεσα στὴ γενειά μου, ἀμφισβήτησης τῶν ὁσιοποιημένων ἀπὸ τὸν χρόνο κανόνων κατὰ τοὺς ὁποίους ὅλα τὰ παιχνίδια ἔχουν παιχθῆ. Γιὰ αὐτὸ ὅλοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς πιὸ διαφορετικὲς τάσεις, σὰν τὸν ἀναρχισμό, τὴν Νέα 'Αριστερά, ἢ ἀκόμη καὶ τὸν μυστικισμό.

Κατὰ τὰ '30 - '40 ἡ οὐσιαστικὴ πολιτικὴ φαινόταν νὰ εἶναι ἀνάμεσα στὶς δύο μορφὲς δικτατοριῶν, τόν... κρατικὸ κομμουνισμὸ καὶ τὸν φασισμὸ ποὺ ἔκαναν κάθε μορφὴ ἀποκεντρωτισμοῦ νὰ δεί-

χνη ἐκτός τόπου καὶ χρόνου. Ἔπειτα, μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50 ἡ διαμάχη τῶν δύο μπλὸκ ἔκανε τὴν ἰδέα τῶν ἀπελευθερωμένων κοινοτήτων νὰ δείχνη παρανοϊκή. Ὅμως τώρα εἶναι φανερο ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν πιὸ ἄσχετο πολιτικὰ δημοσιογράφο ποὺ δὲν ξέρει καλὰ - καλὰ τι σημαίνει ἀναρχισμός, ὅτι ἡ σύγκρουση τῆς ἐποχῆς μου γίνεται ἀνάμεσα στὸ κράτος - τὶς «δυνάμεις τοῦ Νόμου καὶ τῆς τάξεως» ἂν θέλετε - καὶ τὴν ἀναρχία.

Ἡ κατανόηση αὐτῆς τῆς κατάστασης ὁδηγεῖ στὴ διεθνῆ συνεργασία ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις τῆς καταστολῆς, τὶς ἀστυνομίες - κι ὁ Ἀντόνιο Τελλὲζ δείχνει καθαρὰ τὸ πῶς αὐτὲς ἀντιμετώπισαν τὸν Σαμπατέ. Ὁ εἰδικὸς κλάδος τῆς Βρεττανικῆς ἀστυνομίας συμμετέχει κι αὐτὸς μὲ τὴν ἴδια θέρμη ἐνάντια στὸν Εὐρωπαϊκὸ λαὸ καὶ τοὺς Ἱσπανοὺς ἀντιφασίστες ὅσο καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἀστυνομίες, ἂν καὶ βέβαια ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτηση γιὰ τὶς μεθόδους τοῦ Φράνκο δὲν ἔχει δώσει τὴν δυνατότητα σὲ καμμιὰ Δυτικὴ κυβέρνηση νὰ τὸν καλέση ἐπίσημα οὔτε κι ἡ Βρεττανικὴ κυβέρνηση παραδέχεται ὅτι τὸν ὑποστηρίζει καὶ μάλιστα βάζοντας τὴν ἀστυνομία της στὴ διάθεσή του. Αὐτοὶ ποὺ ἀγωνίζονται ἐνάντια στὸν φασισμὸ καὶ τὴν καταπίεση δὲν ἔχουν καμμιὰ «πατρίδα» πίσω τους.

Ἐπὶ χρόνια οἱ Ἱσπανικὲς ἀρχὲς προσπαθοῦσαν νὰ πιέσουν διὰ μέσου τῆς ἀστυνομίας ἄλλων χωρῶν τοὺς δραστήριους ἀντιπάλους τοῦ καθεστῶτος στὸ ἐξωτερικό. Ἀλλὰ ἡ ἀποδοχιμασία τοῦ κοινοῦ γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Ἱσπανία ἔκανε στὶς χῶρες ποὺ ἡ κοινὴ γνώμη ἔχει κάποιαν ἰσχὺ αὐτὸ νὰ γίνη μὲ συνομωσίες καὶ ἴντριγκες μᾶλλον παρὰ ἀνοιχτά, μὲ νόμους. Ἂν καὶ ἡ τελευταία κυβέρνηση Οὐίλσον δὲν ἦταν μὲ κανέναν τρόπο προετοιμασμένη νὰ ἱκανοποιήση ἀνοιχτὰ τὶς ἀπαιτήσεις τους, ἡ Σκώτλαντ Γιάρντ συνέχιζε νὰ τὸν ὑποστηρίζη ἀγνοώντας τὴν ἐπίσημη πολιτικὴ καὶ ἀφ' ὅτου πάλι ἀνέβηκαν οἱ συντηρητικοὶ τὸν ἐξυπηρετοῦσαν μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο. Ξανάρχισαν οἱ ἀποστολὲς ὅπλων στὴν Ἱσπανία. Καὶ κανεὶς δὲν ξέρει καλύτερα ἀπὸ μένα ἂν καὶ γεννήθηκα στὴ Σκωτία, πῶς οἱ ἀντίπαλοι τοῦ καθεστῶτος διαρκῶς ἀντιμετωπίζουν ἐπιδρομὲς κι ἔρευνες στὰ σπίτια τους, π.έσεις τῶν ἐργοδοτῶν, πιέσεις ἐνάντια στοὺς φίλους τους ὥστε νὰ ἀπομονωθοῦν οἱ ἴδιοι,, «διαρροὲς» κατασκευασμένων πληροφοριῶν στὸν τύπο κλπ. Τί θὰ συνέβαινε ἄραγε ἂν εἶχα γεννηθεῖ στὴν Ἱσπανία, ὁπότε θὰ χρειαζόμουν καὶ τὴν ἄδεια τῆς ἀστυνομίας γιὰ νὰ περνάω τὰ σύνορα; Ποιὸ ἦταν τὸ ἔγκλημά μου; Ὅτι πῆρα ἀνοιχτὰ μέρος στὸν ταξικὸ πόλεμο καί, βέβαια, ἔδειξα ἀλληλεγγύη σὲ πολιτικοὺς κρατούμενους, θύματα τοῦ φασισμοῦ.

Ὑπάρχουν βέβαια ἀρκετοὶ μὲ «προχωρημένες» πολιτικὲς ἰδέες ποὺ βλέπουν τέτοιες ἐνέργειες ἀποδεκτὲς γιὰ τὴν Νοτιοανατολικὴ Ἀσία, τὴν Ἀφρικὴ ἢ τὴν Νότιο Ἀμερικὴ ἀλλὰ τρομάζουν ὅταν φαντάζονται τοὺς ἀντάρτες τῶν πόλεων στὴ δική τους χώρα. Γιὰ τὸν «ἐπαναστάτη» σοσιαλιστὴ ἡ Βόρεια Ἰρλανδία εἶναι ὁ πλησιέστερος τόπος ὅπου εἶναι δυνατὲς αὐτὲς οἱ δραστηριότητες χωρὶς νὰ εἶναι «ἐλιτιστικὲς» ἢ «ἀποκομμένες ἀπ' τὶς μάζες». Ὅμως ὁ Σαμπατὲ κατάφερρε νὰ σπάση τὴν ἀκαδημαϊκή, ἄτονη ἀτμόσφαιρα τῶν ἀτέλειωτων συζητήσεων στὴν ἐξορία δείχνοντας ὅτι οἱ συζητήσεις καὶ τὰ πρακτικὰ εἶναι συχνὰ προφάσεις γιὰ δειλία καὶ ἀδράνεια.

Οἱ ἀντάρτες τῶν πόλεων δὲν εἶναι ἡ «πρωτοπορεία» τῆς ἐπανάστασης κι αὐτὸ τὸ ἔδειξε καθαρὰ ὁ Σαμπατὲ μὲ τὴ ζωή του. Εἶναι ἡ ὀπισθοφυλακὴ καὶ τὸ ξέρουν πολὺ καλὰ ὅτι μόνος στρατὸς τῆς ἐπανάστασης μποροῦν νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ ἐργάτες. Τὸ περισσότερο ποὺ μποροῦν νὰ κάνουν εἶναι νὰ ἀντιτάσσονται στὶς ἐπιθέσεις ποὺ γίνονται ἐναντίον τοῦ λαοῦ ὅταν αὐτὸς βρίσκεται σὲ ὀπισθοχώρηση. Οἱ σημερινὲς κυβερνήσεις ξέρουν καλὰ τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται μιὰ ταξικὴ κοινωνία καὶ τὶς ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Μάη '68 ποὺ καθαυτὰ ἔδωσαν μιὰ νέα προοπτικὴ τῆς ἐπανάστασης. Μέχρι τότε πολλοὶ πολιτικοὶ ἤθελαν νὰ πιστεύουν στὴ «συνωμοτικὴ ἀντίληψη» τῆς ἱστορίας, ὅτι δημιουργοὶ ὅλων τῶν καταστάσεων εἶναι κάποιες μικρὲς ὁμάδες ἱκανῶν ἀτόμων μὲ σαφῆ ἐπίγνωση τοῦ στόχου (ἴσως ἐπειδὴ κι οἱ ἴδιοι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπέκτησαν δύναμη, δουλεύοντας γιὰ τοὺς δικούς τους σκοπούς). Ἡ ἀλαζονεία τοὺς ἐμπόδιζε νὰ διακρίνουν ὅτι οἱ ἐπαναστατικὲς καταστάσεις κι οἱ ἐπαναστάτες ξεπηδοῦν ἀπὸ τὴ δυσαρέσκεια τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀνικανότητα τοῦ ταξικοῦ συστήματος νὰ κρύψη ἐπαρκῶς τὴν κοινωνικὴ ἀδικία, - γιὰ αὐτοὺς οἱ ἐπαναστάτες ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σὲ κάποιον κοινωνικὸ χῶρο τελείως ἄσχετο μὲ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ συνηθισμένου ἀνθρώπου. Ἀλλὰ πάντα ξεχνοῦσαν ὅτι κάθε συνηθισμένος ἄνθρωπος εἶναι ἕνας δυνάμει ἐπαναστάτης.

Μετάφρασα αὐτὸ τὸ βιβλίο στὴν φυλακή, ὑπόδικος. Μέχρι τότε ὁ συγγραφέας τὸ εἶχε ἀναθεωρήσει καὶ συμπλήρωσε καὶ μερικὲς λεπτομέρειες ὥστε αὐτὴ ἡ ἔκδοση εἶναι πληρέστερη ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ καὶ τὴν Ἰσπανική.

Στιούαρτ Κρίστι
Λονδίνο

Ἂν καὶ μόνον ἀπὸ τὸ 1945 τὸ Ἰσπανικὸ Ἀντιεξουσιαστικὸ Κίνημα τῆς ἐξορίας (MLE) μπόρεσε νὰ ἐπαν - αὐτοοργανωθῆ ἀνοιχτά, ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση ἐνάντια στὸν Φράνκο σὲ ἰσπανικὸ ἔδαφος ξεκίνησε ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸς πρωτοπάτησε τὸ πόδι του στὴ Μαδρίτη.

Ἀπὸ τὴν ἐπικράτησή του, τὸ '39, μέχρι τὸ '60 ὅταν ἐξοντώθηκαν ὁ Σαμπατὲ καὶ ἡ ὁμάδα του, οἱ μόνοι ἀπὸ τὶς ἀντιφρανκικὲς δυνάμεις ποὺ ἀνέλαβαν καὶ συνέχισαν τὸν ἀγώνα ἐνάντια στὴν τυραννία ἦταν οἱ ἀναρχικοί. Ὅλες οἱ ἄλλες ὀργανώσεις προτιμοῦσαν νὰ ἐπαναπαύονται καὶ νὰ ἐλπίζουν στὴν καλὴ θέληση τῶν ...συμμάχων γιὰ μιὰ λύση τοῦ «Ἰσπανικοῦ προβλήματος», κατὰ τὰ δέκα ἕξη συνολικὰ χρόνια ποὺ τὸ ἀναρχικὸ κίνημα ἔκανε διαρκῶς ἐπιθέσεις ἐνάντια στὴ δικτατορία.

Τὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα τὸ παρέλυε σὲ ἕναν βαθμὸ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίζεται ἐπίσημα στὴ Γαλλικὴ ἐπικράτεια. Ἀλλὰ οἱ ὁμάδες δράσης, ἄσχετα ἂν ἦταν στὴν ὀργάνωση ἢ ὄχι, ἦταν οἱ μόνες ποὺ συγκρούονταν ἀνοιχτὰ μὲ τὸν κρατικὸ μηχανισμὸ μαζικῆς καταπίεσης. Ἐνῶ τὸ κράτος προσπαθοῦσε νὰ ἀσφαλίση τὴν ἐξουσία του καὶ νὰ ἀποτρέψη ὁποιαδήποτε ἐπαναστατικὴ μορφὴ ἀντίστασης τοῦ λαοῦ, οἱ ὁμάδες δράσης ἔδειχναν τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν φασισμό. Ἔτσι ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλακισμένων ἢ δολοφονημένων ἀντιεξουσιαστῶν διαρκῶς μεγάλωνε μὲ ἅλματα.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ '60, ὅταν ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ αἰσιόδοξοι εἶχαν πάψει νὰ ἐλπίζουν στὴ δυνατότητα μιᾶς διπλωματικῆς λύσης τοῦ «Ἰσπανικοῦ προβλήματος» ἡ πτώση τῆς δικτατορίας τοῦ Μπατίστα στὴν Κούβα ἔδωσε νέες ἐλπίδες στὸ ἀντιφρανκικὸ κίνημα γενικά. Ἡ ἐπιτυχία τῶν ἔνοπλων γκουερίλλα στὴν Κούβα ἔκανε ὅλους νὰ προσέξουν τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς «ἀκτιβιστικῆς γραμμῆς» στὴν Ἰσπανία. Αὐτὸ ἦταν ποὺ ὁδήγησε στὴν ἐπανενοποίηση τοῦ Ἰσπανικοῦ Ἀντιεξουσιαστικοῦ Κινήματος τὸ ὁποῖο ἀποφάσισε τὴ συγκρότηση ἑνὸς μυστικοῦ τμήματος, γνωστοῦ σὰν D.I. (Interhal Defence Ἐσωτερικὴ Ἄμυνα) ποὺ θὰ ξαναοργάνωνε καὶ θὰ ἔδινε καὶ πάλι ζωὴ στὴν ἀνατρεπτικὴ δράση ἐνάντια στὴ δικτατορία.

Λίγους μῆνες μόνον μετὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ D.I. ὁ παγκόσμιος τύπος ἀφιέρωνε πολλὲς στῆλες στὰ ἀποτελέσματα τῶν δραστηριοτήτων του. Αὐτὲς ἦταν τὸ χτύπημα τοῦ ἰσπανικοῦ καθεστῶτος μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ παράλληλα ἡ ἀγκιτάτσια στὸ ἐσωτερικό, κυρίως στὰ στρώματα τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου, μέσα ἀπὸ τὸν «Συνασπισμὸ τῶν ἐργαζομένων» (CNT, Ἐθνικὴ Συνομοσπονδία ἐργατῶν UGT. Γενικὴ Ἕνωση τῶν ἐργατῶν καὶ Ἕνωση τῶν Βάσκων ἐρ-

γατῶν). Προσπαθοῦσαν νὰ ριζοσπαστικοποιήσουν τὶς μάζες ποὺ τὶς χαρακτήριζε μιὰ ἁπλὴ ἀντίθεση πρὸς τὸν Φράνκο καὶ νὰ δείξουν στὸν ὑπόλοιπο κόσμο ὅτι στὴν Ἱσπανία ὑπῆρχε ἀκόμη ἀντίσταση. Ἡ ἰδέα ἦταν ὅτι ἡ παγκόσμια κοινὴ γνώμη θὰ κατέληγε νὰ ἐξαναγκάση ἄλλες χῶρες νὰ ἀρχίσουν νὰ πιέζουν τὸ Φρανκικὸ καθεστώς. Θὰ ἔδειχναν ἔτσι ἐπίσης τὴν ὑποκρισία τῆς «Φιλελευθεροποίησης» τῆς Ἱσπανικῆς Κυβέρνησης καὶ τὸ διπλὸ παιχνίδι τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἀντιφρανκικοῦ ἀγώνα, ποὺ πολλὰ ὀφείλει στὸν ἀναρχικὸ ἐπαναστατικὸ ἀκτιβισμό, ἔδωσε νέα ὤθηση στὸ ἱσπανικὸ ἀναρχικὸ κίνημα καὶ οἱ δημοσιογράφοι ἀναγκάστηκαν νὰ τὸ ξαναθυμηθοῦν, καὶ μάλιστα νὰ τὸ ξαναθυμοῦνται καθημερινά. Παρόμοια, σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ τὸ ἀναρχικὸ κίνημα ἄρχισε πάλι νὰ παίζη ἕναν ἐξέχοντα ρόλο στὰ πλαίσια τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα καθὼς κατορθώθηκε πιὰ ἕνας συντονισμὸς τῶν ἀναρχικῶν ἀκτιβιστῶν στὰ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης. Αὐτὸς ἦταν ἕνας παράγοντας ποὺ ἔσπρωξε τὰ ἀντιφασιστικὰ γενικὰ κινήματα σὲ πιὸ μαχητικὲς καὶ ριζοσπαστικὲς θέσεις, λόγω τῆς ἔντονης ἀγκιτάτσιας στὴν ἴδια τὴν Ἱσπανία καθὼς καὶ τῆς κινητοποίησης τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης. Ἀξίζει ἴσως νὰ σημειωθῆ ὅτι τὸ '62 - 63, τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὶς σειρὲς τῶν βίαιων ἐνεργειῶν ποὺ ὀργάνωναν οἱ ὁμάδες δράσης, ἦταν ποὺ ξεσποῦσαν οἱ μαζικὲς κινητοποιήσεις καὶ ἀπεργίες στὴ χώρα τῶν Βάσκων καὶ στὶς Ἀστουρίες. Μιὰ ἐκτεταμένη καμπάνια ἐνάντια στὸν Φράνκο εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία στὴν Ἰταλία, τέλη τοῦ '62, μετὰ τὴν ἀπαγωγὴ τοῦ Ἱσπανοῦ ὑποπρόξενου στὸ Μιλάνο γιὰ νὰ ἐμποδισθῆ ἡ ἐκτέλεση τοῦ νεαροῦ καταλανοῦ ἀντιεξουσιαστῆ Γιόργκε Κουνίλλ. Καὶ ἦταν γενικὴ ἡ κατακραυγὴ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Χούλλιαν Γκριμάου καὶ τῶν νεαρῶν ἀντιεξουσιαστῶν Χοακὶν Ντελγκάδο καὶ Φρανσίσκο Γκρενάδος στὰ '63.

Τὸ καθεστὼς σκόπευε νὰ ἐξαπολύση ἕνα νέο κῦμα τρομοκρατίας στὰ '62 ἀλλὰ ἐμποδίστηκε ἀπὸ τὴν πίεση τῆς Παγκόσμιας κοινῆς γνώμης. Ὅμως, ἔχοντας νὰ ἀντιμετωπίση μιὰ τόσο μεγάλη ἀνάπτυξη τοῦ ἀκτιβισμοῦ, ἀδιαφόρησε γιὰ τὶς τυχὸν συνέπειες καὶ θέλησε νὰ διαλαλήση τὴ δύναμή του σηκώνοντας τὴν εὐθύνη τῆς ἐκτέλεσης τῶν τριῶν καὶ δείχνοντας τὴν ἀδιαφορία του γιὰ τὶς κριτικὲς τῶν ξένων

Δυστυχῶς ὁ Φράνκο εἶχε ὑπολογίσει σωστά, καθὼς οἱ «δημοκρατικὲς» κυβερνήσεις ὄχι μόνο δὲν ἀντέδρασαν ἀλλὰ μάλιστα ἡ Γαλλικὴ κι ἡ Βελγικὴ κυβέρνηση βοήθησαν τὴν ἐσωτερικὴ του πολιτική, ἐντείνοντας οἱ ἴδιες τὴν καταστολὴ ἐνάντια στὴν ἐξόριστη Ἀντιεξουσιαστικὴ Νεολαία.

Αὐτὸ ἐνίσχυσε τὴ θέση τοῦ μὴ ἀκτιβιστικοῦ τμήματος τοῦ ἐξόριστου ἀντιεξουσιαστικοῦ κινήματος τὸ ὁποῖο ἀπέσυρε καὶ αὐτὴ τὴ μικρὴ ὑποστήριξη πρὸς τὶς ὁμάδες τῶν νέων ἀντιεξουσιαστῶν ποὺ ἔτειναν πρὸς τὸν ἀκτιβιστικὸ ἀναρχισμό, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι αὐτὸς ἔβαζε σὲ κίνδυνο τὴ νομιμότητα τῆς 'Οργάνωσης στὴν ἐξορία. Ἔτσι γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τὸ ἱσπανικὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα πέρασε μιὰν ἐσωτερικὴ κρίση ἡ ὁποία ἀνέστειλε προσωρινὰ καὶ πάλι τὶς δυναμικὲς ἀντικαθεστωτικὲς ἐνέργειες. Ἀνάμεσα στὰ '64 καὶ '65 τὸ κίνημα τῆς Ἀντιεξουσιαστικῆς Νεολαίας βρέθηκε σχεδὸν μόνο στὸν δύσκολο κι ἐπικίνδυνο ἀγώνα ἐνάντια στὸ Φρανκικὸ καθεστώς. Ἀλλὰ αὐτὴ ἦταν ἐπίσης καὶ μιὰ περίοδος γενικῆς ἀναδιοργάνωσης τοῦ παγκόσμιου ἀντιεξουσιαστικοῦ κινήματος, καὶ στὰ πλαίσιά της ὁ Σκωτσέζος ἀναρχικὸς Στιούαρτ Κρίστι πιάστηκε μαζὶ μὲ τὸν ἱσπανὸ ἀντιεξουσιαστὴ Φερνάντο Καρμπάγιο Μπλάνκο μὲ τὴν κατηγορία ὅτι προετοίμαζαν ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ στρατηγοῦ Φράνκο στὸ γήπεδο Σαντιάγκο Μπερναμπέου τῆς Μαδρίτης. Ἡ σύλληψη τοῦ νεαροῦ Σκωτσέζου ἔκανε τὸ κοινὸ νὰ προσέξη τὴ στενὴ συνεργασία ἐνάντια στὸν Φράνκο τοῦ Ἱσπανικοῦ Ἀναρχικοῦ Κινήματος καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς νεολαίας τῆς Εὐρώπης. Αὐτὸ εἶχε φανεῖ καὶ μερικοὺς μῆνες νωρίτερα, ὅταν πιάστηκαν μιὰ νεαρὴ Γαλλίδα καθηγήτρια καὶ τρεῖς Γάλλοι σπουδαστές, οἱ Γκὺ Μπατού, Ἀλαὶν Λεκουνιὰ κι ὁ Μπερνὰρ Φερρύ, καθὼς βέβαια καὶ μὲ τὴν ἀπαγωγὴ τοῦ ὑποπροξένου στὸ Μινάλο, γιὰ συμπαράσταση στὸν Γιόργκε Κουνίλλ.

Ἀργότερα, στὶς 29 Ἀπρίλη ἡ ὁμάδα 1 Μάη ἀπήγαγε μὲ μιὰν ἐντυπωσιακὴ ἐνέργεια τὸν ἐκκλησιαστικὸ ἀκόλουθο τῆς ἱσπανικῆς πρεσβείας τῆς Ρώμης Μάρκος Οὐσσία. Ἡ προσοχὴ ὅλου τοῦ κόσμου στράφηκε στὰ δεινὰ τῶν πολιτικῶν κρατουμένων ποὺ ἀργοπέθαιναν στὰ μπουντρούμια τοῦ Φράνκο καὶ ἔδωσε νέον ἐνθουσιασμὸ στὸν διεθνῆ ἀναρχικὸ ἀκτιβισμό, πολὺ περισσότερο μετὰ τὴν σύλληψη ἑνὸς ἀναρχικοῦ κομμάντο στὴ Μαδρίτη λίγους μῆνες ἀργότερα, ποὺ κατηγορήθηκε ὅτι σχεδίαζε νὰ ἀπαγάγη τὸν Ἀρχιστράτηγο τῶν Ἀμερικανικῶν δυνάμεων στὴν Ἱσπανία.

Αὐτὸς ὁ ἀκτιβισμὸς ἦταν ποὺ, μαζὶ μὲ πολλὲς ἄλλες τάσεις π.χ. τὶς μαχητικὲς ὀργανώσεις τῶν μαύρων στὶς ΗΠΑ, τοὺς γκουερίλλα τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, τὶς πορεῖες ἐνάντια στὸν πόλεμο τοῦ Βιετνάμ, τὴν ἀνάπτυξη τῶν ριζοσπαστικῶν κινημάτων τῆς νεολαίας στὴν Εὐρώπη κλπ ξύπνησε τὴν ἐπαναστατικὴ συνείδηση στὴν Εὐρώπη. Ἀλλά, κατὰ τὸν τύπο, ἦταν ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναρχικὸς ἀκτιβισμὸς ὁ μόνος ποὺ προσπάθησε νὰ σπάση τὴν ἀπομόνωση ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη χρησι-

μοποιώντας σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο τὴν ἄμεση δράση καὶ μάλιστα μὲ ἐνέργειες σὰν π.χ. τὸν πολυδολισμὸ τῆς 'Αμερικανικῆς πρεσδείας.

'Ενῶ διαρκοῦσε ἀκόμη αὐτὴ ἡ ἀλματώδης ριζοσπαστικοποίηση τοῦ ἀκτιδιστικοῦ κινήματος ξέσπασε ὁ Μάης τοῦ '68 στὸ Παρίσι. 'Εκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ τύπος ἤθελε νὰ τὸν ἀποδίδη στοὺς ἀναρχικοὺς εἴτε σὲ μεμονωμένες προσωπικότητες σὰν τὸν Κὸν - Μπεντίτ. Τώρα τῆς μόδας εἶναι νὰ ἀγνοεῖται τὸ ἀναρχικὸ κίνημα καὶ ἡ δράση διαφόρων ὁμάδων σὰν τὴν 22 Μάρτη ποὺ δροῦσαν ἐπίσης ἐκείνη τὴν περίοδο. Ἴσως ὑπάρχουν διαφωνίες ὡς πρὸς τὶς αἰτίες αὐτοῦ τοῦ καταπληκτικοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ ξεσπάσματος στὴ Γαλλία ἀλλὰ εἶναι ἀναμφίδολο ὅτι ἦταν τὸ ἀναρχικὸ καὶ ἀντιεξουσιαστικὸ πνεῦμα ποὺ μόλυνε τόσο πολλὰ ἄτομα, ἀπογητευμένα ἀπὸ τὶς κλασσικὲς ὀργανώσεις, κόμματα καὶ ὁμάδες τῆς ἀριστερᾶς (τὰ ὁποῖα βέβαια τώρα ἔχουν ἐπαναφομοιωθῆ ἀπὸ τὰ καπιταλιστικὰ καὶ κρατικοκαπιταλιστικὰ συστήματα τῆς Δύσης καὶ τῆς 'Ανατολῆς) καὶ τὰ ἔκανε νὰ συμμετάσχουν ἐνεργὰ σὲ ἕναν αὐθόρμητο ἀγώνα, καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναρχικὸς ἀκτιδισμὸς ἦταν ποὺ μπόρεσε νὰ μεταδώση αὐτὸ τὸ Πνεῦμα.

Οἱ κλασσικοῦ τύπου ὀργανώσεις προσπάθησαν νὰ ξεριζώσουν καὶ πάλι τὴν ἀρρώστια, τόν... «ἀριστερισμὸ» ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ τάξη ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ στρώματα, μὲ καμπάνιες ἐνάντια σ' αὐτὸ ποὺ ὀνόμαζαν «τυχοδιωκτισμό» τὸ κράτος ἐξεδήλωσε καθαρότατα τὴν ἀντίθετή του, μὲ ἄλλες μεθόδους, τὶς συνηθισμένες: τὴν ἀστυνομικὴ καταστολὴ ἐνάντια σὲ κάθε μορφὴ ἀκτιδισμοῦ, ἡ ὁποία διευκολύνθηκε πολὺ μετὰ τὶς μανοῦδρες τῶν ἀριστερῶν κομμάτων ποὺ ἀπομόνωσαν τὶς ὁμάδες. Στὴν 'Ιταλία ὁ Πινέλλι δολοφονήθηκε κι ὁ Βαλμπρέντα μὲ τὴν ὁμάδα του μπῆκαν στὴ φυλακή. Στὴν 'Αγγλία νέοι ἀκτιδιστὲς πιάνονται μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ἀνήκουν στὴν ὀργισμένη ταξιαρχία. Στὴ Γερμανία ἡ ἀστυνομία δολοφονεῖ προμελετημένα ἀγωνιστὲς ποὺ κατηγορεῖ γιὰ μέλη τῆς Φράξιας Κόκκινος Στρατός, καὶ ἀκολουθεῖ ἡ σύλληψη πολλῶν ἄλλων, μαζὶ καὶ τοῦ 'Αντρέα Μπάαντερ τὸ '72.

Ἴσως δείχνει πεσμένος σήμερα ὁ ἐπαναστατικὸς πυρετὸς σὰν ἀποτέλεσμα τῆς ἀστυνομικῆς καταστολῆς, ἀλλὰ γιὰ πόσο; 'Εμεῖς εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναρχικὸς ἀκτιδισμός, - εἴτε ἀποδέχεται αὐτὴ τὴν ὀνομασία εἴτε ὄχι - θὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ δώση τὸ ἔναυσμα γιὰ τὶς μελλοντικὲς ἐξεγέρσεις καὶ τὶς ἐπαναστάσεις ἐνάντια σὲ κάθε ἐξουσία...

'Οκτάδιο 'Αλμπερόλα
Λιέγη, 'Ιανουάριος '74

Συγκέντρωση ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ
Πλατεία Συντάγματος 8-12-07